

300810

200. 0. 4

22

A HUNYADMEGYEI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE

1880. ÉVBEN TÖRTÉNT ALAKULÁSÁTÓL 1881. MÁJUS 29-IG

LEFOLYT TÁRSULATI ÉVRE.

SZERKESZTETTE

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

KUN ROBERT

TÁRSULATI TITKÁR.

NÉGY PHOTO-CHEMIGRAPHIAI TÁBLÁVAL.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

1882.

Figyelmeztetés. Ezen évkönyvet társulatunk t. pártoló tagjai 2 forintért szerezhetik meg. Nem társulati tagok részére, míg a csekély készlet engedi, a bolti ár 3 forint. — A megrendelés Kun Róbert társ. titkárnál teendő, s pedig az ár előleges beküldése vagy postai utánvételezése mellett.

Kérelem. Ez alkalommal is kérjük t. tagtársainkat, hogy tagsági tartozásaikat mielőbb fizessék be társ. pénztárnok: **Lengyel Gergely gyógyszerész urnál Déván.**

Kérjük továbbá mindazokat, kik társulatunk üdvös céljai felől meggyőződtek, hogy szerezzenek ismerőseik körében társulatunknak új tagokat és azok neveit lakhelyükkel együtt a társ. titkárnál jelentsék.

Reg. 0. 4

A HUNYADMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

1880. ÉVBEN TÖRTÉNT ALAKULÁSÁTÓL 1881. MÁJUS 29-IG

LEFOLYT TÁRSULATI ÉVRE.

SZERKESZTETTE

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

KUN ROBERT

TÁRSULATI TITKÁR.

NÉGY PHOTO-CHEMIGRAPHIAI TÁBLÁVAL.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

1882.

ELSŐ RÉSZ.

ÉRTEKEZÉSEK ÉS FÖLÖLVASÁSOK.

300810

Első rész tartalma.

---

1. Hunyad-vármegye őskori történelméhez. (Három fölolvadás és egy indítvány.) Torma Zsófiától.
  2. A magyarság és az oláh incolatus Hunyadban. Dr. Solyom-Fekete Ferencztől.
  3. A hunyadmegyei pecsét és czímer. Tornya Sándortól.
  4. Dévai Nagy Sándor verses emlékirata. Ismerteti dr. Solyom-Fekete Ferencz.
  5. Hunyadmegye területén előforduló madarak jegyzéke. Észlelte s megírta Buda Ádám.
-

Hunyad vármegye őskori történelméhez.

(Három fölolvasás és egy indítvány.).

Torma Zsófiától.

4 photochemigraphiai táblával.

I.

(Olvasta a választmány 1880. évi november 3-án tartott ülésében).

Igen tisztelt választmány!

Azon nehéz feladatnak teljesítését tette kötelességemmé társulatunk mélyen tisztelt elnöke, hogy ismertetném jelen felolvasásommal a közelebről Berlinben lefolyt anthropologiai nagy gyűlés tartamára Németország muzeumaiból kiállított régészeti gyűjtemények nevezetesebb tárgyait és az ottan jelen volt tudósok által felolvasott érdekesebb értekezések rövid foglalátát.

Elnökünk ezen engem megtisztelő kivánságát teljesíteni ám-bár csak részben áll tehetségemben, mégis örömet jelentem meg körükben, uraim, hogy alkalmat vehessek magamnak, egyszerűs mind tisztelt választóimnak hálás megilletődéssel átadni őszinte köszönetem meleg kifejezését igénytelen munkásságom iránt tanúsított kitüntető s nagyrabecsült figyelmökért, melylyel engem társulatunk alakuló gyűlésén az igazgató bizottság tagjának választani méltóztattak.

Ezen bennem helyezett bizalma a tisztelt társulatnak újabb buzdítás reám nézve, hogy hazánk őslakóit illetőleg a vidékünkön felmerült adatokat annál nagyobb igyekezettel gyűjtssem össze s ilyenénkép én is hozzájáruljak a homályban rejlő kérdések tisztázásához.

Közre fogok működni társulatunk érdekeinek előmozdításában a tőlem kitelhető módon, csekély tehetségemhez képest, de az igazgató tagság szép feladatának megfelelni csakis önök utbaigazító tanácsa, támogató segélye által leszek képes.

És most már áttérek mindenekelőtt berlini utam céljainak ismertetésére.

Ugyanis tudni akartam becsét, valódi értékét szűkebb körü hazánkban, illetőleg megyénkben, gyűjtött neolith kőkorszakbeli leleteknek, melyeket az említett gyűlések tartamára, hova meghivattam, alkalmam nyílt kiállíthatni, bemutatóván a külföld legkitünőbb ősrégészeinek.

Továbbá feljegyezni akartam a gyűjteményem s Németország leletei közt előforduló hasonlatosságokat vagy különbségeket, választott s célul tűzött szaktanulmányom fejlesztése tekintetéből.

Ezekre vonatkozó gyűjtött adataim azok, melyek részletesebb közölhetésére vagyok kénytelen kérni becses engedélyüket, miután figyelmem inkább csak a neolith kőkorszakbeli tárgyakra irányult, kevésbé pedig a népvándorlás s azon inneni kornak bronz, vas, ezüst, üveg, arany műveire és kerámikájára.

Azonban megkísérthetem ismertetni készörömet úgy, a mint tudom, ezek feltünőbbjeit addig is, míg jelzett sajátképi tárgyamra áttérhetek.

Németország anthropológjai az idén tartották Berlinben XI. egybejövetelüket mult augustus hó 5—12. bezárólag. Nagygyűléseik a porosz képviselőház dísztermében folytak le Virchow, Ranke és Fraas elnöklete alatt; a megjelent tagok száma 405 volt. Gyűléseink napjait, melyeken Berlin muzeumaiba is elvezettünk, kedélyes kirándulási napok váltották fel, a midőn őskori telepek ásatásai is rendeztetek.

Az első nem igen eredményes ásatás az úgynevezett Spree-wald »Schlossberg von Burg« nevű helyén tartatott a még most is ott lakó vend nép ős fészken, hol néhány feltárt temetkezési helyről kiemelt urnákban hamura, megégett s egybetört emberi csontmaradványokra s köztük igénytelen bronzleletekre találtunk.

A másik megkezdett ásatást, melyen a koronaörökös nejjével együtt jelen volt, a Potsdam mellett fekvő úgynevezett »ró-

mai« helyesebben »rablók sánczainál« a szakadó eső miatt abban hagyni voltunk kénytelenek, s így ezen ásatás minden lényegesb eredmény nélkül folyt le.

Annál gazdagabb kárpótlást nyújtott a kutató régésznek a porosz képviselőház termeiben kiállított régészeti gyűjtemények hosszú sorozata, hova halomba hordattak Németország uralkodóinak, fejedelmeinek, városainak, intézeteinek és egyes műkedvelők muzeumaiból a nevezetesebb tárgyak, hogy azok tanulmányozhatására tág teret nyujtsanak a szaktanulmányozónak, ki gyűjtött adatait aztán, mint maradandó kincset, magával vive, azokat értékesíthesse.

A nagyszerű kiállítás rendkívüli sikerét a koronaherceg protectorsága nagyban előmozdította, csak így vált lehetővé, hogy a vidéki muzeumok legföltettebb tárgyaikat is készségesen bízták a rendező bizottság gondjaira.

A kiállított tárgyak óriás halmaza szerfelett megnehezíté a nyugodt szemléletet úgy, hogy első tekintetre a roppant változatoság ködfátyolképszerű benyomást hagyott a szemlélőben.

Mint legfeltünőbbet az aranyleletek közül mindjárt a bemenetnél láttuk kiállítva a stralsundi muzeum Hiddensoeban talált fejedelmi ékszerét Pommeraniából. Nyakék és karperecz, meg ruhaakasztó tűk ezek, s 10 darab négyszögű nagy és 4 darab kisebb boglárszem filigran művel, azaz egybesodrott finom aranyfonalak diszitményeivel ékítették a vert aranylemezek.

Továbbá a volt hannoverai király welf muzeuma nagy értékű lengerichi 3 csészéje, fibulákból, azaz ruhaakasztó csattokból, 3 darab karpereczből, gyűrűkből, gombokból és sodronyokból álló ékszerei. Feltűnik az egyik gyűrűn a niello, azaz fekete zománcozás kivitele.

Értékesebb még a terheidei 2 db. aranyedény, az eggendorfi és speieri muzeum 3 darab karperecze, a taschbergi tőzegtől nyert kigyó idomra készített arany karperecz.

Megemlítendők Karlsruheból a kappeli hunhalom temetkezési helyéről való arany ékszerek, a badeni nagyherceg tulajdonai; legfeltünőbb közülök a nagy torques, azaz nyakperecz.

Az augsburgi Maximilian-muzeum több ókori ékszerén

rekesz zománcznak tüntek fel a remeken befoglalt picziny vörös üvegdarab-diszítések.

Borostyánkőből és üvegpastából készült legremekebb gyöngyöket, ékszereket Königsberg, Hannover vidéke, Mainz város muzeumai állítottak ki, mint ókori sírok leleteit; volt ezek közt különféle színű, s igen szépen zománczolt és dombor rakművekből egybeállított üvegpasta-gyöngy, míg más szintén feltűnő miniatúr üvegtárgyak Württembergből és Metzből küldettek be.

A mainzi collectióból még az ezüst vagy vasra más érczekből alkalmazott gyönyörű tauschir műveket sem mellőzhetem, hol egyebek közt a Merowingek korát három kiválóan nagybecsű egyenes kard is képviselte. A tauschir munka más fém lemezébe vésett, mélyített diszítvány, s aranynyal vagy ezüsttel van kitöltve, úgy, hogy a disz nem domborodik ki, hanem részleges futtatásnak tűnik fel.

Münchebergből nem kevésbé nevezetes és igen régi runákkal ékített vas dárdavéget lehetett látni.

Ezen ősgermán írásjegyekről Henning a gyűlés előtt értekezvén, kifejtette, hogy ezek a phönikiaiak által terjesztett culturához tartoznak. Kirchhoff azon nézetben van, hogy e jegyeket az ősgermánok a római alphabetből vették. A manheimi herczeg osztályában egy ősgermán naptár volt fapálczára runákkal kiróva.

Nemcsak ezüst és vas művekből, de bronzból is gazdag kirakata volt minden muzeumnak. Feltűntek bronzból a schwerini nagyherczeg gyűjteményiben levő trechowi nevezetes korona és diadem, a csigatekerceses karddisz, továbbá a lübekki muzeum fejdíszei, a königsbergi fibulák.

Holsteinnak kieli muzeumából az értékes védeszközök s edények közt különösen megemlítendőek a taschbergi és nydami tőzegből nyert nagyértékű bronzleletek, köztük előforduló vas-, fa- és csonttárgyakkal, úgy mint egy köralakú óriás mellvért fából sárgaréz diszszel és szegélylyel, egy facsónaknak miniatúr másolata, csontfésű s wallburgsai tőzegből való ekevas részlete.

Még feltűntek a hannoverai muzeumból kiállított lüneburgi igen nevezetes bronzleletek, ú. m. mellvérték, védeszközök, korona, ékszerek, melyek közül megemlítendőnek tartok egy függő edényt

és egy más oldalfalán lyukacsos, fedeles nagyobb edényt, továbbá egy üst alaku edénynek külső oldalfalán levő ritka szép domborművű díszítését. Ezeken kívül megemlítendőknek tartom az elsassi vedret és laposalju üstöt, — a hannóverai, lübecki és poseni tűzgeből nyert 3 darab bronz vedret, melyeknek finom kovácslása igen nevezetes előfordulási körülmény, — a mecklenburgi peccateli nekropolisból nyert hordozható 4 kerekű füles csészealaku üstöt, — a speieri muzeum két darab szekérekereket bronzból 50 ctm. magassággal és egy nagy kulacsalaku edényt, — végül még a poseni osztályból egy igen nagy nyakperesztet, mely inkább férfi nyakvéd; a vastag sodronysorok rajta mindinkább bővülve függnék alá a nyak alakjához illeszkedve úgy, hogy azt egészen befedik.

A mit külföld vörösrézből birt kiállítani, aránylag igen csekély, s Budapest és főként Kolozsvár muzeumainak e nemű tárgyait meg sem közelítik.

A csontfaragás fejlődését az őskortól a vándorlási korba átmenőleg a fésülködő és hajakasztó fésűk csoportozata tüntette fel leginkább, melyekből minden osztály szebbnél szebb példánnyal birt.

Ókori csont korcsolyákat az oldenburgi, hannóverai és poseni muzeumok mutattak be; a lólábszár izülete végeinél átfuratott, hogy felköthető legyen, s mindkét lapja simára csiszolatott. Nevezetesebb az említetteknel egy bos taurus lapoczkacsontból mesterségesen készített 28 ctm. hosszú — a tordosi telepen talált — korcsolya; homoru lapja csiszolás által a talphoz idomíttatott, másik lapjának éle pedig még élesebbé csiszolatott a jégnek könnyebb karczolhatásáért; egyik végit a lapoczka izülete képezi, a másik faragás által van kerekre idomítva s felköthetés céljából kifurva.

A königsbergi muzeum nevezetesebb leletei közé tartozik egy csontfésze, egyik lapjára keresztalaku jegyek vannak vésve, és éle fűrészfogakkal ellátott, willebergi lelet.

A csontesákányok egykori kettős használatát bemutatták Aschaffenburg, Karlsruhe és Brandenburg muzeumai. Megyénkből Tordosról egy gyűjteményemben levő szarvasagancs a kettős használatot szintén illusztrálja, mennyiben a szembog felől eső

vége alkalmasint ütésre használtatott, míg másik felének üregében egy véső volt megerősítve.

Sok más csonteszközt láttam ott, a milyen alaku hazánk telepein s barlangjaiban elő nem fordul, s viszont több olyan tárgy hiányzik gyűjteményeikből, a mi itt gyakori.

A különböző barlangleletekből Bajorországnak Pottenstein körüli barlangjai adták a legszebben faragott csonttárgyak és eszközök csoportozatát. Érdekesen fejtette ki ezekről való nézetét bemutatójok dr. Ranke; szerinte a barlangleletek az ős nép régibb culturáját ismertetik, míg az újabb őskorét a telepések culturrétegei. Szerény véleményem szerint azonban a tisztelt tudósnek állítása itt nálunk talán oda módosítható, hogy a barlanglakó s őskori telepes ugyanazon egy kornak lehet népe, legalább culturrétegeik leleteinek azonossága ezen feltevésre enged következtetni.

A kiállított koponyahalmaz közt feltünőbb volt a Schaaflhausen által hozott rajnavidéki neanderthali koponyának gipszlenyomata. Nevezetessége abból áll, hogy a homlokcsont szem feletti része annyira kidomborodott, miszerint teljesen hasonló egy majomkoponyához, miről Virchow a Darwin tanát követők nagy szomorúságára megállapította, hogy ezen előfordulási körülmény csak egy a koponya betegségéből eredett jelenség.

Egy a rendswühreni tőzegtől nyert óriás csontvázat állított ki a kielii muzeum, térdhajlásain a bőrleketők s ruházatából a fennmaradt részletecskéken a négynyüstös szőrszövet szálai még tisztán kivehetők. Több hasonló e korbéli szövetdarabkát s azok szárait a badeni osztályban is láttam.

Kőkorszakbéli három embercsontvázat pedig a königsbergi muzeum osztálya ismertetett, kettőt ezekből oldalukra fektetve, egyet pedig guggoló helyzetben felállítva úgy, a mint azokra találtak a hozzájuk adott kő- és csonteszközökkel együtt.

Volt a porosz képviselőház egyik olvasótermében kiállítva azok részére, kik geológiával és paleontológiával foglalkoznak, egy még csak kevesek által látott csodalelet, ú. m. egy ős szárnyas állat lenyomata, az úgynevezett archaeopterix. Három éve mult, hogy Solenhofen fehér jura képletének felső rétegében ezen ős madár lenyomata felfedeztetett. Alakja annyira hasonló a hullőhöz, hogy a zoolog, ki tollainak lenyomatát észre nem venné, első

tekintetre annak is ösmerné fel. — Bemutat egy a két állatosztály közti átmenetet, állkapcsában fogak láthatók s karmai valószínűságot lábizületeken vannak; lég- és vízben élő lény lehetett. — Anglia, Amerika versenyeztek a nagy összegek ígéréteiben, miket érte adni akartak, míg Simens Verner berlini bankár hazafias áldozatkészségből megvette 20,000 márkáért ezen mintegy 40 ctm. széles és ugyanilyen magas keretben foglalt kőlapot, mely eddig kétségkívül a faragatlan kövek legdrágábbika.

Most a kiállítás valamennyi kőeszközét kellene ismertetnem, miután versenyzett minden muzeumnak csoportozata a másikéval a remeken pattogatott tűzkőkések, nyílhegyek, lándzsák és dárdavégek, török, fűrészek, csiszolt vésők, balták, csákányok és szekerczék kiállításában, ámbár nehéz lenne esetelni a miniataturalaku példányoktól kezdve egész az 50 ctm. hosszúságig fokozatosan nagyobbodó eszközök változatos alakjait. De ezen felolvasásom megtartására fordítható idő rövideje miatt csakis a legjelentékenyebb ide tartozó tárgyakra szorítkozom.

A rügeni leghosszabb óriás baltát, horgonynak vagy halászhaló súlyasztására készültnek tartják aránylag csekély fűrűregéért. A tűzkő-eszközgyártás több műhelyének összes készletét Rosenberg tanácsos Rügenből gyűjtött osztálya képviselte (obsidian nálok nem fordul elő). Láttam remek nyílhegyeket, két végre pattogatott aljjal itt s a kiel és hannoverai muzeumok gyűjteményében, 20 ctm. tűzkőkéseket pedig a poseni, schwarzburg-rudolstadt, hesseni, pommeraniai, emdeni és kiel osztályokban, mint hatalmas versenytársait a nándori barlang és tordosi telepen általam talált 12 ctm. hosszú tűzkőkés-fűrészeknek.

Magyar muzeumainkban talán ilyen hosszúságú kőkés nem fordul elő, kivéve Szászvároson a Sándor János tanár ur birtokában lévő példányt.

Észközidomító kövek, gabnadörzsölők, kőmozsarak gyéren voltak kiállítva. Feltűnt a stralsundi osztályban egy alsó s felső felén üregezett kettős kisebb kőmozsár. A mi kerek végre pattogatott kőkéseinkből és rövid kőgyaluinkból ottan nem fordulnak elő, míg bővíben van nálok olyan véső, melynek egyik lapja csatornaszerű mélyedésre csiszolt, és olyan 40 ctm. hosszú tűzkővésők, melyek alig 3 ctm. szélességűek.

Leleményesen összeállított kőfűrész volt az aschaffenburgi osztályban. Kisebb kőszilánkokat sorban egymás mellé foglaltak, egy kisebb szarvasszarv hosszának csatornaszerű rovázatában, melyek a fűrészfogakat képezték. A még befoglaltan visszamaradt 3 kődarab legalább ezen feltevésre enged következtetni.

Egy miniatúr alakítású 4 darab oszlopforma kőből egybeállított dolment, azaz fedeles kőszirt, a hannoverai osztály állított ki.

A keramika kincseiből Pommerania arczurnái, Jena diszedényei, agyagszekrénye; Hannover, Freiburg igen nevezetes és Posen fényes fekete s más festett urnái, edényei; a braunschweigi hármás csésze, a boroszlói gyerekjátékok és miniatüredények halmazát; Trója 3 mtr. magas óriás urnáját — mint bor- vagy gabonatartó edényt — és annyi sok mást bővebben ismertetni meg sem kísérelm, hogy tisztelt hallgatóim türelmét még kevés időre igénybe vehessem a gyűjteményem és az említettem tárgyak közt felmerült különbségek s némely hasonlatosságok felsorolására, valamint Berlinben kiállított nevezetesebb leleteim értékének ismertetésére.

Ezen tordosi vörösréz karperecz a belső lapjából köralakulag kiemelkedő, élre állított 12 mm. széles s diszítésére szolgáló lapjának feltűnő alakjáért egyetlennek bizonyult ottan. Ehhez némileg hasonló alakú 3 darab bronz karpereczet mutatott Virchow liwlandi leleteiből.

Szintén egyetlennek nyilvánították alakjáért gyűjteményemnek egy üregezett szekrényalaku függő agyagedényét is, melyhez hasonlítható példány sem egyiptomi, sem görög vagy római telepekről nem került ki, a mint ezt a jelenlevő világhírű régészek állították; perselynek tartották, de hogy minő féltett apró tárgyakat gondolhattak benne, bajos képzelni. Véleményem szerint talán áldozásnál használt víz- vagy tömjéntartónak is képzelhetni. Kupos fedelének ürege feletti részéből sphynx alak magaslik ki.

Ezen tordosi arczurna töredéken az egyiptomi arcz típusát ismerték fel, egy másikon pedig vörösre festett emberi arczot.

Trója védistennője Pallas Athene baglyának idomával sok trójai edény van diszítve, a mint bemutatott rajzaimból látható.

A nándori barlangsoportozat leletei közt hasonló idomu bagolyfej fordul elő egy edénytöredéken, valamint egy tordosi agyagszobrocskán, mely azonosság igen feltűnt a berlini gyűlésen. Arczurnatöredékek — ezeken kívül — hazánkban még nem kerültek elé.

Egy nándori barlangbeli cserépnek fényes fekete színe, egy tordosinak fehér máza és szalagszerű rovátkolt dombor ékítése, másan a concentricus kör, csavarmenetes csigatekeres, sakktábla, rhombus, kertelés, maänder, halpikkely, gerincz, mértani styl, cannelirozásszerű és fonadékos ékítés részesültek feltűnésben. Edényeim csücsök alakjára kidomborított gömbövének díszítéseit kis-ázsiai motivumoknak minősítette dr. Klopffleisch jeni tanár, az ókori keramikának szaktudósa.

A szláv keramikával foglalkozókat szerfelett érdekelte egy a nándori barlangban talált hullámvonalos ékítésű cserépedény díszítése. A dült zig-zug vonalas czirádát Klopffleisch helyesebben »Kammornament«-nek nevezi, mert azt hiszi, hogy fésű fogáival eszközöltetett a cserépre. Kr. e. mintegy 600 évre viszik fel.

Hazánkban eddig tudtommal ilyen hullámvonalas ékítés még nem fordult elő. A vízszintesen futó dültszögű hullámvonalozásokat ó-szláv s a függélyes szögüeket pedig frank ornamenticának nyilvánította dr. Mehlis egy ezen a gyűlésen tartott értekezésében.

Találtam még Nándorvályán, melynek ősi magyar neve társulatunk igen tisztelt tudós alelnöke dr. Solyom-Fekete Ferencz szerint Ölyves-Saágh, agyaghasábokat, minőket sem Németországból, sem hazánkából többet nem ismerek; Brugsch bey hírneves egyptologus megjegyzése szerint azonban hasonlókkal surolja Egyptom népe felkérgezett lábainak talpát.

A talán csak korongon eszközölhető homoru vonalocskákkal díszített félmázos cserepeket India coimbatorei ásatásaiból nyert cserepeken láttam; a tordosi edényeknek kettős vonalozásu karczolatékítése — mely talán törött csonttűvel eszközöltetett — az afrikai négerek edényein fordul elő.

Gyűjteményem kőlapocskáihoz hasonlókat India Delhi tartományában festékdörzsölőnek használnak. Szóval Andaman sziget és Nil-gerri (egy hegyes tartomány Dekanban) ásatásaiból a

Jagor által bemutatott cserepek darabjain több olyan diszítést láttam, melynek gyűjteményem edénytöredékein is vannak. Sőt utóbbi helyről való agyaghálványocskákat és kettős állatocskákat feltüntető agyagtárgyak alakjai Tordos ilyenmü leleteire is emlékeztetnek.

Azonban leleteimnek eme különböző irányban még tovább kimutatható azonossága folytán őslakóink chronologiai meghatározásához még sem juthatunk, sem edényeik készítőjének fajára következtetést nem vonhatunk ily csekély támpontok alapján, de azért gyűjteni és ismertetni mégis kötelességünk minden legcsekélyebb adatot, hogy tudósainkat kitűzött céljaikhoz juttathassuk az ember őskorára vonatkozólag, a mikhez eddig sem a kő-, sem a bronzkort illetőleg, daczára a nagy adathalmaznak, el nem juthattak.

Úgy találom, hogy legfeltünőbb a hasonlatosság egészben véve Silezia, főleg Posen, Brandenburg, Pommerania leletei s gyűjteményeim tárgyai közt.

Sajátságáért még meg kell említenem az Indiából való két egymásra tett fadarab egyszerű szerkezetét, melynek dörzsölése által a szent tüzet állították elő, mint ahogy ennek képlete látható gyűjteményem őskori edényeinek aljlapján; egy átljukasztott rövid keskeny kis falapáton belealkalmazható hosszabb fabotocska azon egész szerkezet, melynek heves mozgásba hozatala által Nil-gerri ős lakói ma is előállítják — még ősi szokás szerint — a tüzet.

Nándorválya ezen kovásodott márga cylinder töredékének 6 jegyét Virchow legelőbb runáknak vélte lenni, de ezen írásjegyek egyik tanulmányozója, Montelius, ettől eltérőleg nyilatkozott, Brugsch pedig csak levélrajzoknak tartotta, a mi alig képzelhető, hogy az akkor oly nehezen csiszolhatott eme hengertöredékre csak egyszerű levélrajzokat véssenek.

Ezen tordosi edényaljkarcolatot több német tudós a germán ló symbolumának akarta felismerni, míg Schliemann megfordítván a kezdetleges rajzot, azonnal oltáron égő tűz lángjaivá változtatta át a germán ló lábait; valószínűbb azonban, hogy valamely állat vázrajzát képezte. S így vannak e tekintetben csaknem mindennel a legjelesb tudósok, szaktanulmányuk szerint

értelmezik az új adatokat s időbe kerül, míg egyoldalú felfogásaiktól eltérve, csak csekélységekben is megállapodáshoz juthatnak, miként ezt az anthropologusok ez idei nagygyűlésének tárgyalásai bizonyítják.

Azt mondták hazámban egy nyakon viselhetett tordosi csontamuletről, hogy átlukasztott medvecsont, míg a Berlinben jelen volt három legjelesb craneologus: Virchow, Schaffhausen és Kollmann, gyógyított gyermekkoponya darabjainak ismerte fel, melyen a trepanatio már forradásnak indult volt.

A nándori barlang iszap culturrétegében faragott csontdarabokkal együtt találtam két óriásszarvas agancs darabjait, melyeket a berlini congressus hatodik és utolsó ülésén szintén bemutattam. Idomításukat dr. Fraas és Hochstetter, a jeles barlangásatók, egy a vadállatok által megrágott törésnek tulajdonítják, valamint a homoru vonalkákat felületén azok fogaitól eredett megrágás nyomainak. Pedig ha nem csalódom, ezek nem egyebek, mint a már kinőtt szarv felületéről kiszáradt véredények helyének nyoma, melyekről népünk úgy hiszi, hogy azok az őszszel elhullatott szarv után növő, még hárttyával borított fiatal, gyenge szarv és hárttya közt rágódó apró férgectől származnak. Tekintettel az agancsrész előfordulási körülményére épen nem lehetetlen, hogy az eddig diluvium előttinek ismert »cervus megacerus hybernicus Hartm.«, Cuvier szerint, »cervus eurycerus« a neolith embernek kortársa volt. Azonban a külföldre küldött többi, ehhez tartozó csontleletem meghatározása döntsön ezen a paleontológiára nézve nevezetes kérdésben.

S most áttérek gyűjteményem legértékesebb tárgyainak bemutatására. Legbecsesebbnek tartották az agyag-bálványocskákat a tordosi és nándorvályai telepekről, a jegyzett edényaljlapokat és karczolatot agyagkerekeket.

Gyűjteményem agyagbálványocskáival a szaktudósok behatóan foglalkoztak, mert ilyeneket eddig csupán csak Trója, Pergamon, Mykenae, Kypros szigete és Olympia történelem előtti culturrétegei adtak; Brugsch bey felette nagy becsét tulajdonít nekik s valóságos penateseknek, azaz háziisteneknek tartja, egyiköknök alakját az egyiptomi tetemvázakéhoz hasonlította. Ezen utóbbi alakítása azonos a bajor király bambergi muzeumának

három darab nagyobb kőszobrával, legfeltűnőbb kéztartásaiknak hasonlatossága. Arcz- és kézidomaik közt előforduló homoru mélyedések felületének simasága azon feltevésre enged következtetni, hogy ezen kőszobrok idomitása nem vésés, de dörzsölés által eszközöltetett. Az eredeti porondkő-szobroknak azonban csak gipszlenyomatai küldettek a kiállításra. Egy más tordosi szobrocška Ptalh egyiptomi Isten memphisi idoljának alakításához hasonlítható. Másokon pedig talán az ősz korszakbeli női és férfi ruha viselete tanulmányozható.

Jegyzett edényaljat a kiállításon tizenegy darabot láttam, hetet a brandenburgi osztályban, kettőt a lübecki muzeumból s kettőt Virchow burgwalli leletei közt. De ezeken kétféle jegy fordul elő: a három egymásmelletti vonalos és kereszt idomu. Brugsch valamennyit — gyűjteményem karczolatait is ide értve — a készítő bélyegeinek tartja azon okból, hogy Egyptom és Perzsia faragott kövei szintén ezekhez hasonlítható jegyekkel vannak ellátva. Hogy a kiállítás említett tizenegy darab edényalján levő jegyek valóságos bélyegek, azért feltehető, hogy kétféle idomuk domboruan bélyegeztetett azokra. Hanem teljes lehetetlennek tartom, hogy a Tordos agyagkerekein és edényaljain előforduló symbolumoknak, melyek ép oly tökéletes vésetek, mint Trója hasonlatos karczolatai, és Tordos agyagbálványocskáinak a trójaiakhoz való annyira szembetűnő hasonlata több ne legyen pusztá véletlennél e két egymástól oly távol eső földrész műiparában.

Schliemann véleménye is eltér ebben Brugschétól, mert több értéket tulajdonít ezen véseteknek, mint csak azt, hogy bélyegek legyenek.

Trója romjaiban miniatúr-alakban találták a jegyekkel teljesen bekarczolt agyagkerekeket, a mint láttam a Virchow által onnan magával hozott példányokon, melyekre nézve eddigi állítását, hogy azok mint fogadalmi tárgyak a nap oltárára lehettek készítve, Schliemann oda módosítja most, hogy úgy véli, miszerint fonásnál orsókarikáknak használtattak. S ha nem is tartja minden karczolatukat symbolumnak, de legtöbbször most is vallásos értelmet, jelentményt tulajdonít s kapcsolatba véli hozhatni eme feltevését az iliumi Athene mondájával, a mely szerint guzsalyostól hullott volna alá Pallas Athene Trója falai közé, a miért

Trója munkás nőinek, illetőleg a fonással foglalkozóknak különösen védistennője is volt.

Hogy gyűjteményem említett hasonló leleteinek becset tulajdonit Schliemann, bizonyítékát adja, mert sajtó alatt levő művében ismerteti azokat s nyilatkozata szerint osztja a monographiámban csak feltételesen említett és Gooss Károly kitűnő szak tudós által 1878-ban megjelent, gyűjteményemről irt »Bericht«-jében tárgyalt véleményemet, mely szerint Erdély óslakói Hissarliknak az árja fajú népcsaládhoz tartozó történelem előtti telepeivel egy törzsből valók lehettek.

Brugsch véleménye Schliemannéval megegyezett abban, hogy Egyiptom és Kisázsziának culturáját felismerhetni Dacia műiparán, s hogy leleteim »új világot vetnek« az őskor tanulmányozására.

A történelem tanubizonyságaiból csak annyit következtet-
hetünk, hogy hazánkat egykor thrák nép lakta; s hogy itt a rómaiakat dákok s ezeket agathyrsek előzték meg. Azon kérdés kiderítésére, hogy a thrák nép melyik törzse: a dák, agathyrs vagy a velök közel rokon sarmata volt Tordos lakója? gyűjteményem leletei hivatvák.

Be kell hogy valljam, uraim, őszinte örömet okozott nekem, hogy a nagy Németország gazdag kiállításán kis hazám földje nyújtotta az anthropologusok XI. gyűlése tudósainak a külföld előtt is eddig ismeretlen, egészen új adatokat az ősrégészet e terén; s nemkülönben az, hogy megyénk általam kutatott s ritka leleteiért nevezetessé vált telepei megtekintésére és gyűjteményem tanulmányozására már is több külföldi jeles régész eljönni ohajt.

Csak ennyi az eredmény, melyet berlini utamból felmutathatok. Mi, tekintve az őskorra vezető eddig ismert adatokat, talán jelentékenyebbnek vehető, mint a milyenek egyelőre feltűnik.

Hogy az ősrégészet művelésénél mily ritkaság egy lényegesb adathoz jutni, élénken szinezi ezt gunyolóink kedélyes megjegyzése, midőn az ősrégészetet a philosophiához hasonlítják, mely tan magában foglalja mindazon tudományok összeségét, a miről tulajdonképen semmit sem tudunk! Egy másik képlet szerint pedig elmondták: hogy az ősrégészet ki van téve gyermekéveiben ezen kor bajainak, eleven frissesége azonban kipótolja hiányzó

érettségét. Különböző irányai kijelölve, egyengetve annyira még nincsenek, hogy fejlesztésén kizárólag csak szaktudósok működ-hessenek. S ez az, a mi ezen tudomány művelésére kedvet, ösz-tönt adó, hogy a kérdések mindenki által áttekinthetők, s az ered-mények egybekötetésbe hozhatók az összes működők igyeke-zetével.

Azonban nehézség is jár vele, mert tanulmányozóinak sok segédeszközhöz kell folyamodniok, minők p. o. az őslénytannal egybekötött földtan, az ő ember- és koponyatan, nép- és föld-isme, nyelv- és éremisme, hitrege, természettan és történelem.

Hanem végtelen nagy könnyebbséggel, illetőleg előnnyel is bír ezen tanulmány, s ez az: hogy tévedhet a szakkedvelő véle-ményében a nélkül, hogy célhoz nem vezető munkálatáért fele-lősségre vonják, vagy csak el is ítélik, minthogy mindaddig, míg p. o. az én hitemmel szemben egyebet állítani, mint egy más hitet, veterán tudósaink sem képesek, véghetetlen téves, sőt nevetséges dolognak tartanak, ha az én ily irányu tévedéseimet lekaczagtat-nak akkor, mikor seholy sincs még biztosítéka annak, hogy az a tudás, a melynek alapján állnak, kevésbé tévedés lenne, mint az enyém!

Kedvet s bátorságot tehát az ősrégészet művelésére! Meg-látják, tisztelt hallgatóim! örömet, élvezetet adó ezen szaktanul-mánnyal való foglalkozás.

Az anthropologia, vagyis ősembertan feladata, kideríteni, hogy lépett az ember a művelődés terére, s miként művelte azt? Melyik időben kik lakták valamely vidék telepeit, s hovavaló nép-faj volt?

Hogy felelni fognak a tudósok eredményes kutatások alap-ján, és talán minél előbb, ezen történelmi kérdésekre, bizonyos; csakhogy mihelyt az ember már arról fog értekezni, a miről tud, igaz, ennyi egybegyűjtött anyag unalmas tárgyalásával terhelni felolvasó hallgatóit nem fogja, de vele nagyobb érdekessége is megszűnik az ősrégészet tanulmányozásának.

Hátra volna még ismertetni a berlini gyűlések értekezéseit; hanem az előre haladott idő ezt nem engedti tennem.

Ha ezen halvány ecsetelés, melylyel a kiállítás óriás halma-zának elmosódott emlékeit körvonaloztam — úgy a hogy tehet-

ségmentől épen kitelt —, várakozásuknak, tisztelt hallgatóim, csak részben is megfelelt, gazdag jutalma lenne ez igyekezetemnek.

II.

(Olvasta az 1881. évi május 29-én tartott közgyűlésben.)

Igen tisztelt közgyűlés!

Otthonunkba ha kedves látagató érkezik, szives elfogadására sietünk, s minden igyekezetünk oda irányul, hogy rendelkezésünkre álló kellemes meglepetésekkel lehetőleg elhalmozzuk. Jövök én is egyletünk mai közgyűlésén megjelent igen tisztelt kedves vendégeink üdvözlésére ezen igényteleneknek látszó cseréprészletek bemutatásával, igénybe venni rövid időre nagybecsű figyelmöket.

Nem találtam gyűjteményemben méltóbb és nevezetesebb leleteket e mai nap ünnepének alkalmára, s nem is csekély a feladat, felolvasásom választott tárgyáról úgy értekezni, hogy ne legyen unalmára igen tisztelt hallgatóimnak. Nehéz pedig ez nekem, ki a szakismeret és ezzel járó készülség hiányának teljes tudatában elég szerénytelen vagyok, felolvasásommal megjelenni önök előtt; de kötelességszerűleg vélem ezt cselekedni hazai ősrégészetünk érdekében, számítva kegyes elnézésökre. Gyűjteményem — Tordos és Nándorválya — írásjegyeinek bemutatására azonban mielőtt áttérnék, elmondom, mit közelmúltjok, vagyis újrábredésök korából erre vonatkozólag szükségesnek tartok.

Az egykor hatalmas Róma jelen ismertetői mint olyanok, kikhez ama kor történelme érthető irott emlékeiben szól, megtagadták a neolithkor néma cserepeinek korától, hogy abban valaha irott jegyekkel éltek. Daczára ennek történt, hogy 1873-ban messziföldön felfedeztek olyan cserepeket az őskorból, melyek megszólaltak, hangokat, szótagokat, sőt szavakat mondtak, beszéltek ismeretlen ó-kori népek nyelvén. Ezen előfordulási körülmény lehetőségét a külföld történészei s régészei legott kétségbe vonták, s a látszatot feltalálójok megbízhatlanságának tulajdonították. Ki e hangok adóira, az eddig néma cserepekre rátalált: a

hirneves *Schliemann*, Trója ásatója; ki azok jegyeit felismerte, a már elhalt dr. *Haug* nyelvbuvár; ki pedig elolvassa s hangjokat nekünk átadja: a nagytudományu assyriolog, az angol *A. H. Sayce*, tanár.

Magam is bemutattam volt az 1876-iki Budapesten tartott anthropologiai congressuson az első nyolcz darab, jegyekkel ellátott, tordosi edényaljat. Tekintve azonban még akkor ezen adatok ujdonságát, igen keveset mondtak azokról a jelen volt régészek, egyszerűen készítők bélyegeinek s mértékjegyeknek ismerték fel. Tovább folytatott kutatásaim folytán a Schliemann által ismertett Trója és tordosi leleteimnek azonossága körülményeiből nyert feldolgozható lényegesb adatokra már 1879-ben felkérhettem szaktudósaink figyelmét »Hunyad megye neolith kőkorszakbeli telepeit« ismertető füzetemben; sőt még azon kérdés megoldására is, hogy az említett két telep egykori ősnépe közt minő egybeköttetés létezett? csupán olyan-e, a milyent culturalis érintkezések szoktak létrehozni, vagy hogy talán e két telepet ugyanazon egy eredetű nép lakta! E nagyfontosságú kérdésekkel velem egyidejűleg a tudós Gooss Károly az én adataim alapján foglalkozott s ezekről a »Verein für siebenbürgische Landeskunde« megbízása következtében egy értekezést is adott közre. De mert rendkívüli eredményeket felmutató ásatásaiért Schliemann működéseit, mint már említém, nem megbízhatóknak, vagyis semmieseknek nyilvánították rövid időre külföldön, mi sem juthattunk idézett dolgozatainkkal az ohajtott eredményhez hazai ősrégészetünk érdekében, mert az ő Phrygia és Dacia közt létezhetett egykori egybeköttetés kérdésének megállapítása amazok sorsától tétetett függővé, a mint hogy veterán tudósaink különben nem is cselekedhettek, a kik jól értik, hogy a körütekintő régész első kelléke az ovatosság.

Ezen sajtóságos zsidbasztó helyzet mibenlétéről magamnak új és bővebb tájékozást nyerendő, a mult év augustus havában Berlinben tartott anthropologiai congressus — illetve nagygyűlés — tudósaihoz folyamodtam ottan kiállított újabb leleteimmel, hol még mindig Budapesten mondott véleményüket ismételték. Egyedül sorsosom Schliemanntól nyertem megnyugtató utasítást: hogy felvilágosító magyarázatokat fogok találni Tordos és Nán-

dorválya írásjegyeire alkalmazhatókat sajtó alatt levő nagy művében, s ez könnyítend a már drágává vált cserepek sorsán.

Schliemann várva várt Iliosra megjelent, a melyben szintén harczolni véljük látni Homer »Ilias«-ának Trója ostromára szállt szövetséges fejedelmeit, csak hogy Schliemann »Ilios«-ának hősei a mostani birtokos tulajdonát nem ostrommal támadják meg, de ahhoz mellékelt értekezéseikben a tudomány hatalmas fegyverével harczolva, mentik meg az elpusztulástól. E mű egyik függelékében oldja meg az említett angol tudós a kérdést: hogy ugyanis léteztek írott jegyek Trója őskorában, mely nyilatkozatával a külföld megsemmisítő ítélete alól Schliemannt ünnepélyesen felmentette.

De hogy ezen felmentő nyilatkozat mennyiben alkalmazható saját elítéltjeimre, azt, uraim! a körülmények illetén állásában önök határozhatják meg.

Bátor leszek ezt illetőleg leleteimet ismételten nagybecsű figyelembe ajánlva kérni, engedjék meg egyszerűen felsorolnom ily célból azt, a mit Schliemann Iliosából és Saycenek Trója írott jegyeit magyarázó értekezéséből legelőbb is Tordos agyagkerekének rendeltetési céljáról s azok karczolatainak ismertetésére felfogásom szerint vonatkozólag alkalmazhatóknak vélek; megjegyezvén azonban, hogy nézeteimnek épen semmi becsét nem tulajdonítok, annak daczára sem, hogy Tordos symbolumainak egyik legtekintélyesebb s határozott tagadója maga Brugsch pasha egyptolog Ilios megjelenése után készséggel sietett bevallani ezen nézetének feladását a két tartomány leletei közt bebizonyított meglepő azonosságok alapján, mely előbbi megsemmisítő véleményét Brugschnak multkori felolvasásomban bejelentettem volt egyletünk választmányi gyűlésén.

Ecseteltem röviden ezen leleteim közeli multját, egy jobb jövőt ohajtván azoknak, mint minő újraébredésök eddigi küzdelemteljes kora volt.

Mint írja Schliemann, rendkívüli felfedezéseiben vezetője egyedül a legendák és traditiókban való rendíthetetlen hite volt, mert perczig sem kételkedett a görög classicusok mondákat megörökítő költeményei historiai jelentőségén, bárha ezeket a modern

critica ocsárló megjegyzései nem a legbiztosabb kiindulási pontul tüntették fel előtte.

Ily meggyőződésre van alapítva ama véleménye is, hogy Trója történelemelőtti romjaiban talált, fonásra használhatott agyag orsókarikák leg többjének karczolata vallásos jelentőségű. Ezen vallásos mondatokkal vésett leletek fogadalmi adományul vitettek Trója munkás női által a phrygiai Atargath (Athar—Athe, Ἀτρυγάτις, palm. III, Strabonál Ἀθάρρα, l. XVI, c. 785) oltárára, jeléül annak, hogy az égből aláhullott Palladium egyik kezében orsót tartott, mint ezt Apollodorus és többen feljegyezték.

Mivel Tordos ezen jegyzett agyagkerekei alakításuk miatt orsókarikáknak nem használhattak, elmondom Thomas Ede tudós orientalista és numismatának a nap legendáját ismertető értekezéséből, a mit rendeltetésük céljára vonatkozólag megemlítendőnek vélek. Azt hitték az ősnépek, írja Thomas, hogy a nap kerékszerű forgásban halad az égboltozaton, mely fogalmuk szerint a nap képletét egyszerű kör alakú vonallal jelölték, forgását pedig ezen körben alkalmazott keresztjegy, vagy a kerék külőit jelző négy vonal által ábrázolták. Átvevők az indusok védájokba a napnak ezen képletét Babylon csillagászeitől a chaldaeusoktól s ilyen jegyekkel symbolisálták a napot, vagyis annak szekerét a Rigveda-ban. Egyletünk mélyen tisztelt nagytudományu elnöke, gr. Kuun Géza, ezen agyagkerekeket az égboltozat képletének képzele, s e véleménye támogatására a többi közt azt az adatot is felhossa, hogy a kerék szónak több keleti nyelvben egyik jelentősége: égbolt, így az arab *falakun* stb.

Hogy őslakóink ezen 7—9 cm. átmérőjű lapos agyagkerekek alakjában a napot vagy az égboltozatot ábrázolták-e; s mi lehetett valódi jelentőségök vagy rendeltetési céljok? oly kérdés, melynek megoldása sok nehézséggel jár. Tekintve azonban, hogy inkább csak egyik lapjuk vagy domboru kerületök van jegyekkel vagy karczolatokkal és festéssel ékítve, annyi talán mégis következtethető, hogy diszitetlen lapjokra való lefektetésre voltak készítve s fogadalmi tárgyak lehettek, a mint azt Sayce maga is képzele. De azért, mert ezt hiszem, még sem akarom határozottan állítani, hogy ezen leletek őslakóink oltárra vitt fogadalmi tárgyait képezték s nem szolgáltak az élet mindennapi céljaira.

Jelezhették a napot sugaraival ábrázoló agyagkerekek — mint milyenek a III. tábla 1., 2., 17. számúak — a nap kerekét.

Az Istenség látható jelenlétét hitték Egyiptomban a nap idomát ábrázoló szárnyas discus jelvényében; következőleg ha nem is voltak fogadalmi tárgyak gyűjteményem leletei, ez esetben is jelezhették az Istenség jelenlétét az egyes telepések lakóhelyein; és így is vallásos jelentőségek volt. Kypros sziget különböző leletein előforduló alakok isteni természete a fejek felett látható discus által jeleztetett, a mint ezt *C. W. King* megjegyezte. A szintén sugárokkal czifrázott csillagidom pedig jelvénye volt Schamaschnak, a phönik Baalnak.

1879-ben megjelent, már említett füzetemben tárgyaltam Trója és Tordos leleteinek bámulatos azonosságából merített lényeges adataimat, melyeket készen feldolgozva bocsátottam át egyszersmind Gooss Károly ur rendelkezésére, hogy azokat külföldön is értékesíthessem a gyűjteményemről egyidejűleg irt »Bericht«-je által, minek kiadása megelőzte saját munkám megjelenését. Ezen anyagot Schliemann a »Bericht«-nek egy neki küldött példányából Iliosában — gyűjteményem irásjegyeit ismeretve — fel is dolgozta, még pedig oly eredménnyel, hogy Hissarlik leleteit Magyarország leleteivel is azonosítani tudta a dr. Hampel József ur franczia nyelven kiadott s ábrák által illusztrált műveinek alapján, mint a hogy ezt Iliosában azokra vonatkozó számtalan idézéseivel bizonyítja.

Schliemann tehát Trója culturájának hazánkig való terjedését ilyformán tudomásul véve, mintegy igazolja azt, mit említett füzetem zárszavában mondtam, ugyanis: hogy hazánk őstelepei rokoníthatók Trója thrakjaival. Most megjegyezni kívánom azt, hogy Hissarlik és Tordos agyagkerekeivel azonos agyagkarikák Uj-Brandenburg, Schwerin, Strelitz muzeumaiban is láthatók s általán a Kaukazustól Bologna vidékéig, Uraltól kezdve az atlanti tengerig előfordulnak. Azonban, hogy minő összefüggés lehetett Germania, Dacia és Phrygia ősculturája közt? nem volnék képes kimutatni.

Kisázsia és Kypros sziget feliratainak olvasása eredményesen foglalkoztatta újabb időben Europa nyelvűbúvárait, s mivel kelet egykori culturájának csalhatlan nyomait Dacia őstelepein

immár megtaláltam s gyűjteményem leletein az említett feliratok k pírásaib l keletkezhetett ir sjegyek is felismerhetők, s ks gesnek vélem fejlődésük s nyugatra való tov bbit suk történetét ismertetni, hogy felvilágosító következtetéseket vonhassunk saját-képen tárgyalandó gyűjteményem karczolataira s Dacia  stetelepeseinek culturájára és multjára, az alkalmazhatókat Sayce és más tudósok ilyeneket s ezekhez hasonlókat magyarázó műveikből véve; s hogy egyszerismind megit lhess k, uraim, minő adatok alapján t telezhett k fel Schliemann  s Goossal ezen jegyekből az említett két tartomány közti szorosabb egybek ttet st.

1852-ben ismerteti Kypros sziget  rmeit és feliratait herceg de Luynes, mely dolgozatát  l nk érdeklődéssel és bámulással fogadták volt Európa nyelvtud sai, nevezetesen pedig nagy figyelmet keltett az Idalium romjaiban talált bronz-táblának harminczegysoros ismeretlen jegy  felirata. Kibet zeseihez azonnal hozzá is kezdtek. R th tanár 1855-ben megjelent dolgozatában mint semita eredet  nyelven fogalmazott szövegből kibetűzni vélte Amasis Egyptom királyának 570-ben Kr. e. Kypros népéhez bocsátott proclamatioj t; dr. Birch, a britt muzeumnak egyik  re, a rejtélyes jegyeket görög betűkkel azonositva kezdett elolvas sukhoz. De egyiknek kisérlete sem vezetett eredményhez. Gazdag anyagot nyujtottak a tudósok ezen tanulmányaihoz Cesnola tábornok Amerika kyprosi consul nak 1868-t l 1878-ig ottan eszközölt t z évi ásatásai, mindazonáltal óriási gyűjtem nyinek feliratai sem juttatták őket c l hoz, valamint Sir A. H. Layard konstantinápolyi britt consulnak ninivei ásatásaiból 1850-ben nyert adatok alkalmazása sem. Csak később sikerült a bronz tábla ir sjegyeinek elolvasásához részben felhasználható anyagra találni Kyprosnak három darab bilinguis, azaz k tnyelv  feliratában, melyek szövege a görög alphabet jegyeivel és más ismeretlen betűkkel irott. Az ókori hóditó nemcsak saját nyelvének betűivel v set  a legyőzött népekhez bocsátott rendeletet, hanem ezek és nyelvének ir sjegyeivel is. Egyidejűleg talált Smith György, a britt muzeum volt igazgatója, egy hasonló, ir sjegyekkel vésett, kupalaku leltre Assurbanipal (667.—6. Kr. e.) palotájának padozata alatt, mely Trójából juthatott Lydi ba s innen talán követség által Ninivebe Gugu vagy Gyges lyd király korában

668-ban, mikor Lydia adófizetője volt Assyriának s ennek viszont az akkori Trója. Ép azon időben, midőn Smith az említett jegyek elolvasásával foglalkozott, egy kétnyelvű feliratot ástott ki Kypros szigetén az idaliumi Apollo temploma romjaiból Hamilton Lang Angliának ottani consula. A felirat ismeretlen betűkkel irt egyik szövegének elolvasását dr. Birch a görög alphabethez hasonlítva kísérlette meg, dr. Brandis pedig az assyr ékiráshoz viszonyítva. E betűket Deecke az assyr cursiv írásjegyekből keletkezteti, melyeket szerinte 710. évvel Kr. e. állított volna egybe Paphos egyik írástudója, midőn a sziget újabban Assyria alá került. Lang véleménye szerint e sziget Cilicián keresztül oda beszakadt östelepese írását magával viheté, mely thrak faju nép a phrygiai törzsnek képezte egyik ágát, s mint Ewald említi, a phöniciái bevándorlók előtt már lakta a szigetet. Egész serege a nyelvbuvároknak vállalkozik ekkor ez írásjegyek megfejtésére, de kellő eredmény nélkül, míg végre Smith lángelméjü assyriolog a kérdést megoldotta, ki ezen kyprosi kétnyelvű felirat egyikében a kétszer előforduló, öt szótagból álló rejtélyes írásjegycsoportot nem mint Lang »Salamis«-nak, hanem görög phonologia szerint »basileus«, azaz királynak olvasta, segélyével azon kulcsnak, melyet részben ninivei leletének írásjegyei kibetűzésiből nyert. Ezen kulcsnak segélyével értelmezhetette egyszersmind dr. Birch herceg de Luynes bronz táblája harminczegysoros feliratának szövegét, a melynek tartalma szerint Idalium királya oly egységre lép Onasilius orvossal, hogy neki és családjának a perzsák és kittioniak által ostromolt Idalium város védelmében megsebesült lakosok ingyen gyógyításáért egy földrészt adományoz.

Igy jutottak a nyelvtudósok egymástól függetlenül folytatott tanulmányaikkal bilinguis felirataik kiolvasása s értelmezésük, nevezetesen pedig Smith és Birch elévülhetlen érdemei által annak ismeretéhez, hogy Lang kétnyelvű feliratának egyike phönik, másika pedig Kypros szótagokat magában foglaló epichor írásjegyeiből áll. A mintegy ötvenkilencz írásjegyet magában foglaló syllabariumnak még csak két szótagja maradt megfejtetlenül. Ez írás használatát a conservatív Kypros szigete hosszú időn át tartotta fenn, s innen nyeri elnevezését e syllabarium. Arról is adott továbbá több kyprosi felirat felvilágosítást, hogy Idalium

és Kittion (*Κίτιον, Κιττιον*) városok phönik telepesei megtartották eredeti nyelvöket, — hogy Kypros epichor nyelvében semita eredetű szavakra találhatni. E nyelv Lang szerint phrygiai, de szótárában a görög elemnek is jelentékeny rész jutott. Ez állítását Langnak megerősíti azon körülmény, hogy a Smith által felfedezett említettem kupalaku lelet felírása, valamint Kisázsia több más feliratainak írásjegyei is azonosíthatók Kypros írásrendszerének syllabariumával; és kitünt, hogy e syllabarium, mely eredetileg mintegy száz írásjegyből állhatott, sajátképen nem is képezte kizárólagos tulajdonát Kyprosnak, hanem Kisázsziából juthatott, még pedig megrövidítve Cilicián át e szigetre, sőt hogy még Kisázsziába is máshonnan terjedhetett. E syllabarium többféle nép és Kisázsia vegyes telepesei által különböző kiejtés és alakítás szerint módosított, így keletkezett a likiai, lydiai, kariai, ciliciai, pamphiliai, kappadociai, phrygiai alphabet. Ezek mindegyikének alakjai megkerültek egynek kivételével.

Az ismertettem írásjegyek fejlődéséről s honosításáról meggyőzte a buvárokat dr. Haug müncheni tudós, kinek éleslátása legelőbb ismert fel a kyprosihoz hasonló írásjegyeket 1874-ben Trója ásatásaiból nyert leleteken. Azonban ezek általa adott értelmezését kétségbe vonta újabb felfedezéseinek alapján Sayce, mivel ezek tanúsága szerint Trója feliratait eddig csak elolvasni tudjuk, de értelmüket megfejteni nem vagyunk képesek.

Ezen rakműszerű syllabarium keletkezése kérdésinek tisztázásához Sayce igen becses adalékokkal járult s eredetöket hat év óta az eddig megfejthetlen hittita hieroglyphokhoz kötötte, mely feltevésében nem csalódott, mert következtetése nemcsak helyes, hanem eredményesnek is mutatkozott, a mennyiben hittita feliratokból bebizonyíthatta, hogy Kypros syllabariuma tulajdonképpen nem is kisázsiai, hanem hittita hieroglyphok, melyek a phöniciaiak által módosított babylon-assyr írásjegyekből állanak. Ezeket a II. Ramses korabeli feliratok szerint 1320-ban Kr. e. a dardanok és mysiaiak terjeszthették el Thraciában, midőn a hittiták földjéről hazatértek, hol mint amazok szövetségesei szerepeltek. Hittitáknak említi az ó-testamentom Eurypylos népét; az egyiptomi emlékek kheta-nak, az assyr feliratok pedig khattaioknak nevezték. Ezek a Feketetengertől Syriáig terjedő s Arme-

niától a Halys mentéig fekvő területet lakták. Hogy a hittiták minő népesaládhhoz tartoztak, azt még most kellőkép meg nem határozhatjuk. Egyébiránt nemesak a dardanok és mysiaiak vihették hazájokba magokkal a hittita hieroglyphokat, hanem Halys menti pāonok is s ezek eljuttathatták Trójába, sőt arra is vannak adatok, hogy magok a hittiták juttatták nyugatra még a XII. vagy XIII. században Kr. e. A babyloniai cultura pedig bevitethetett Kyprosra Agane királya I. Saryukin (Sargon) serege által körülbelül kétezer évvel Kr. e. (Smith Saryukin uralkodását 1550. körül teszi), hova mint hódítók szálltak; így következtethetni ezt legalább a Cesnola ásatásaiból nyert babyloni cylinder-leletek után.

Assurbanipal irattárát képező cseréptáblákra talál Layard ninivei ásatásai közt, s ezek feliratainak buvárkodása vezet a nyelvtudósokat, nevezetesen Rawlinson-t és dr. Haupt-ot, annak ismeretéhez, hogy sumirok és akkadok voltak Babylon legrégibb lakói; s hogy a sumir vagy délbabyloniaiak írása régibb az akkad, vagyis éjszakszababyloniaiainál. Hogy továbbá Babylon tanítóí vették át ezen sem árja, sem semita eredetűnek nem bizonyult népek írásjegyeit, s ez képezte alapját a babylon-assyr ékirásnak. Két osztályban vésettek egymásmellé e cseréptáblák szövegei, u. m. az assyr és a sumir-akkad nyelven írottak, mely utóbbiak kibetűzéséhez a kulcsot a már értelmezett assyriai ékirásjegyekkel irt egyik szövegnek olvasása adta. Sayce az Iliosban adott értekezésének rövid foglalata szerint megértjük tehát, hogy a legrégibb írások egyikének ismert sumir-akkad ékirás jegyeiből bővítésekkel alakult az assyr, miből a hittita, eddig megfejthetlen hieroglyphok keletkeznek, s ezekből fejlődik egy rakműszerű alphabet Kisászsiában, hogy később rövidítve Kypros szigetén alapját képezze az úgynevezett »cyprusi syllabarium«-nak, a mit nemcsak elolvasni, de értelmezni is tudnak már.

Ime ezen írásjegyek eredete, fejlődése s továbbítása, valamint az ősnépek hódításai s vándorlásaik történetéből véltük Schliemannal és Goossal egybeköttetésbe hozni Dacia őslakóit Trója thrák faju törzsével.

A mint rájöttek a jóniai görög alphabet phönik eredetére, úgy hiszem én Dacia írásjegyeinek, melyeknek eredete bizonyára

szintén Előázsiában rejlik, fejlődése ismeretéhez jutni, — ezek, ha nem bizonyulnának Kypros syllabariumainak, a miknek lenni látszanak, akkor kapcsolatba hozhatók a hittita hieroglyphokkal, avagy más ázsiai, jelesen kisázsiai alphabettel, talán épen azzal, melynek írásjegyei mindeddig elő nem kerültek.

Figyelmet érdemlő körülmény, hogy a trójaival ennyire azonosítható írásjegyek, mint a tordosiak és nándorvályaiak, eddig még sehol sem találtattak Felső-Magyarországon kívül. Egyébiránt gyűjteményem írásjegyeinek illetén megállapítását időkérdésévé teszik a veterán régészek s meggyőzőbb érveket kívánnak, melyek nyomán egyszersmind őslakóink korára és fajára következtethető meghatározásokat is tehessenek. Megoldásra vár továbbá még azon nagyfontosságú kérdés is, hogy thrák eredetű telepeseink az indoeurópai népek ősi bevándorlásával szakadtak-e földünkre, vagy későbbi bolyongásaikkal? S azt sem tudhatni, hogy eredeti törzsük azon ágából valók-e, mely Teukria, azaz Phrygia Gergis városából még a trójai háboru előtt kél át a Bosporuson s Tracia területét meghódítva magának, országot alkot, a jóniai (adriai) tengerig hatolva? Vagy törzsük egy olyan másik bevándorlásából való lehet, mely Trója thrákjaitól szakadt volt el?

De Ázsiának bárminő bevándorolt népáramlatához tartozott legyen is hazánk őskori lakója, leleteimen csalhatatlanul felismerhetni Ázsia culturáját, egykori képirásának egyvelegéből keletkezhett írásjeleit, melyeket nem fordított csupán csak disziplínai czélokra ősnépünk, mint a hogy ezt más népek tették, azonban mindig csak domboruan alkalmazva. Ilyenek a berlini kiállítás brandenburgi, lübecki és burgwalli edényaljain készítőjök domborbélyegei és a darzaui nekropolisz reliefírásjegyei.

Megörökítik Dacia és Phrygia thrákjait az ókor történései, egykori létezésök maradványai megkerültek itt, mint ott, s azonosságukat sem vonhatja kétségbe többé az elfogulatlan ítélő. Hogy történhessék tehát, hogy őstelepesünk trójai családjának csak műiparát, szokásait s vallásos gyakorlatát hozza magával úgy a mint ezt gyűjteményem bálványocskái jelzik, ellenben fogadalmi tárgyait s más egyéb leleteit s írásjegyeit ott hagyja?

Bizonyságot tesz végül a kyprosi syllabariumnak ismerte-

tett története még arról is, hogy miként foglalhat magában nagy értékű anyagot néha a csekélynek látszó lelet, messze beható felvilágosításokat nyújtván nagy horderejű kérdések megoldására.

Ilyformán képezik tárgyalandó leleteim gyűjteményem legértékesebb adatait s bemutatásukkal kellemes meglepetést vélek önöknek, uraim, szerezni.

S ha netalán az eddig nyert eredményekből vont következtetésem az újabb tanúságok halmaza alatt megdőlné, oka az ősrégészet tulajdonságában fog rejleni, nem merithetvén e tanulmány művelése- és fejlesztésére más anyagot, mint melyet a folyamatba vett újabbnál újabb kutatások nyújtanak, s melyek lényegesebb adatait azonnal ismertetni bárha kötelességünk, igen gyakran hálátlan, eredménytelen foglalkozás.

Az elősoroltak szerint, azt hiszeni, uraim, hogy Schliemann beváltotta Berlinben tett ígését Tordos symbolumaira vonatkozólag, mert azáltal, hogy Iliosában körülményes magyarázatát adja Hissarlik feliratainak, bő felvilágosítást nyertünk egyszerű Tordos írásjegyeire nézve is.

És most bemutatom röviden Tordos és Nándorválya karczolataiból a Trója és Kypros sziget írásjegyeihez hasonlíthatókat úgy, a mint azonos voltak kitetszik Schliemann Iliosából, magyarázva Sayce által és Cesnola »Cypern« című művéből, melyben ismertetését adja Kypros sziget ásatásának s leleteinek.

Kezdem a *V alaku* írásjegyen (I. tábla 22. sz., III. tábla 20. sz. és IV. tábla 6. sz.), mely *ve*-nek olvastatik a trójai feliratokban s egynehányszor a kariaiakban is; a cyprusiakban néha *u*-nak, néha *ko*, *go* vagy *kho* syllabának felel meg. Azonos írásjegyeket láthatni Schliemann Iliosában ismertetett 1972, 1227, 1860 stb. trójai leleteken és Cesnola »Cypern« című művében a XCVII. tábla 1-ső sz. alatt, sőt az assyrfelírás betűi közt is.

A *Z alaku* írásjegy (II. tábla 2. sz.) a cyprusi felírásokban *ve*, *ye*, ritkán *go* szótagnak olvastatik s előfordul Trója 173. stb. leletein és Ces. CVII. tábla 20. sz. phönik feliratának írásjegyei közt. Ezen tordosi edényalj lapjának egymás mellé alkalmazott

Z alakú három írásjegye talán egy egész mondatnak jelentőségét foglalja magában rövidítésben, az alább adandó magyarázat értelmében. Sayce szerint nem képzelhető, hogy a cyprusi *ne* szótag $\frac{1}{2}$ három vonal jegynek lehessen módosítása, mivel e jegy lényege az, hogy középső vésete hosszabb, mint a más kétfelöli.

Az egyenes † kereszt alakú jegyet II. tábla 11. sz. a kariai s trójai *h*-nak olvassák; *o* vagy *l*-nek pedig cyprusi feliratokon; látható: Ces. XCVIII. tábla 6. 50. stb. feliratának betűi közt.

A dült × kereszt alakut pedig (I. tábla 16., II. tábla 4., 5., 7., 9., 10., 28., 43. sz. alatt) a cyprusi felírásokon *me* vagy *le* szótagnak olvassák; előfordul Trója 1871., 1926., 1533. stb. számú leletein és Ces. XCVIII. tábla 6. sz., CIV. tábla 26. sz. feliratának betűi közt.

A T alakú írásjegyet (IV. tábla 3. sz.), ha balra dült, a cyprusi *ta*, *da*, *a*, *tha* vagy *u*-nak, s ha jobbra fektetett, a ciliciai *ta* vagy *taus* szótagnak olvastatik; láthatni Hissarlik 1522., 1519., 1216. stb. sz. leletein és Ces. XCVIII. tábla 8. sz. phönik feliratának írásjegyei közt.

Az Ω alakú írásjegyet, ha balra dült (IV. tábla 6. sz.), a kariai felírásokban *ra*-nak, a cyprusiakban *o* vagy *la* szótagnak olvassák; Ilios 1875. stb. leletein láthatni és Ces. XCVII. tábla 2. számú feliratának betűi közt.

Az □ alakú pamphiliai írásjegyet (I. tábla 2. sz., III. tábla 12. sz.) a cyprusi feliratokban *o*, *go* vagy *ko*-nak olvastatik s láthatni Trója 1853., 1957., 1524. stb. számú leletein és Cesnola CV. tábla 2. sz. phönik és CI. tábla 24. sz. cyprusi feliratainak betűi közt.

A) félhold alakú írásjegyet (II. tábla 17., IV. tábla 3. sz.) a cappadociai írásban *s* szótagnak olvastatik; előfordul Ces. CIV. tábla 61. sz. jegyei közt és Ilios 1227. stb. sz. leletein.

A ||| vízszintes véset felibe vont három függőleges vonaljegyet (I. tábla 1. sz.) a cyprusi feliratokban *sē* s néha *dī* vagy *ri* szótagnak olvassák s előfordul Ilios 1905., 1408., 1939., 1912. stb. Ces. XCVII. tábla. 3. sz. és CV. tábla 1-ső sz. phönik feliratának betűi közt.

A ▷ háromszög alakú írásjegyet (I. tábla 44. sz.) a cyprusi

feliratokban *a, j* vagy *ja*-syllabának olvastatik, látható Ces.-nál, a CI. tábla 42. sz. cyprusi felirat betűi közt.

A Ξ *jobbra* dült római hatos számú írásjegyet (II. tábla 40. sz.) a cyprusi feliratokban *i-* vagy *li*-szótagnak olvassák s előfordul Ces.-nál a CIII. tábla 42. sz. cyprusi felirat betűi közt.

Az I. tábla 21. számú jegye $\mathcal{J}$ a cyprusi feliratokban *o, ko, go* és *kho* szótagoknak olvastatik, láthatni Ces. CIV. tábla 59. sz. feliratának írásjegyei közt.

A D *alaku jegyet* (IV. tábla 7. sz.) a cyprusi feliratokban *ya* szótagnak olvassák s olvassa Sayce is; hasonlók vannak Trója 1227. sz. és Schliemann »Mykenae« című művének ithakai »lapis ollaris« leletén, továbbá Ces. XCVII. tábla 1. számú feliratának betűi közt. Gyűjteményem ezen nándorvályai lelete egy rhomboeder alaku, henger idomra csiszolt oszloptörredék kovásodott márgából, hat betű vésettel, melyeket írásjegyeknek képzel dr. L. Stern is, Kypros feliratainak magyarázója. A henger alakításán keleti befolyást lát Sayce s azt hiszem, vésete szintén utánzása lehetett a Kyprosra is bevitt babyloni cylinder-iratoknak. Első jegyét balról a cyprusi *si* szótagjel módosításának véli Sayce, lehet azonban amannak elrontott másolata is. A második, B alaku talán a káriai *mi*, s ötödik jegye pedig a görög *q* szótagnak lehetett módosítása, mely kisebbitve, többszörösen előjön Trója 1228. sz. leletén.

A II. tábla 6. sz. karczolata mint írásjegy van Ces. CVIII. tábla 22. sz. cyprusi feliratának betűi közt.

Az I. tábla 48. sz. jegyét mint phönik betűt látjuk Ces. CVIII. tábla 25. sz. feliratán.

A III. tábla 8. sz. lelet karczolatai mint írásjegyek fordulnak elő a trójai leleteken. Három függőleges vonalu jegye $\equiv$ megvan Ilios 1960., 1992. stb. számú leletein. Mäander vésete pedig hasonlítható Ilios 1889. sz. leletének csigatekeres alaku symbolumához. Görbült horoghoz hasonló vésete, mely a pamphiliai és káriai illető írásjegy módosítása lehet, látható Ces. CVIII. tábla 26. sz. phönik feliratának betűi közt és Ilios 305., 1832. stb. számú trójai leletein.

A *köralaku* $\bigcirc$ írásjegy (I. tábla 31., 42., II. tábla 36. sz.)

pedig látható Ilios 1972., 1993., 1861. stb. sz. és Ces. CV. tábla 1-ső phönik feliratának betűi közt.

Az I. tábla 6. és 12. sz. jegyei a cyprusi e betűnek lehetnek módosításai.

A IV. tábla 14. sz. lelet jegye a cyprusi $\bar{\lambda}$ o magányhangzót jelentő betűnek modositása lehet. Schliemann azt hiszi, hogy egy emberi alak kezdetleges rajzát feltüntető karczolat csak, milyenek előfordulnak Iliosában 1883., 1971., 1534. stb. leletein. Hasonlók láthatók Richard Andrée »Ethnographische Parallelen und Vergleiche« című műve végén a világ különböző részeiben előtalált sziklakarczolatok képirásának jegyei közt.

A IV. tábla 8. sz., I. tábla 4., 13., 16. sz. jegyei előfordulnak Ilios 1907., 1908., 1911. stb. sz. leletein. Megjegyzendő, hogy ezen vízszintes véset felibe vont több függőleges vonal a kereszt alakú jeggyel együtt még előfordul a IV. tábla 8. sz. tordosi lelet is, mely fülét képezi egy agyagedénynek.

Az I. tábla 14. sz. karczolata madár vázrajz lehetett, hasonló láthatók Ilios 1968. stb. sz. leletein.

Az I. tábla 15. sz. jegyét pedig egy ló vázrajzának képzeli Sayce, hasonló Ilios 1885., 1946. stb. sz. leletein.

Az I. tábla 17. sz. lelet jegye oltártűzlángokat képezhet Schliemann szerint, mint

az I. tábla 18. sz. jegye is. Azonosak vannak Ilios 1914., 1911., 1909. stb. tárgyain.

Az I tábla 28 és 33. sz. leletének karczolatával azonos véseteket King papyrus-ágak rajzának képzeli Curium templomának egyik ezüstedényin, a mint ezt bemutatja Cesnola XIX. tábláján; hasonló jegyek Ilios 1902. stb. sz. leletein láthatók.

Az I. tábla 37. sz. edényalj symbolumai keresztidom közé vésett horogalaku jegyekből állnak. Hasonlók mint írásjegyek fordulnak elő Ces. CVIII. tábla 26. sz. és CVI. tábla 8. sz. feliratának betűi közt s Ilios 305., 1832. stb. számú leletein.

A IV. tábla 12. sz., III. tábla 25. sz. és I. tábla 24. sz. leleteinek egymás felibe rótt ; három vonaljegyve látható Ilios 1820., 1946., 245. stb. sz. tárgyainak írásjegyei közt pontozatos kivitelben is.

Az I. tábla 39. sz. karczolatához hasonló falevél rajzok előfordulnak Ces. LXVI. táblájának ezüst csészéjén. A bánán fának levele, melyet hasonló körvonalokban rajzoltak, vallásos jelentőségű volt a hindu nőknél, miben Schasta devit, vagyis a hindu aphroditét tisztelték.

Az I. tábla 35. sz. edényalj karczolata megvan Ilios 1840., 1981., 1950. sz. leletein.

Az I. tábla 41. sz. és III. tábla 1., 3., 4., 9., 11., 13., 14., 15., 19. és 28. sz. tárgyainak csillagalaku jegyei talán sabäismusi jelentőséggel birhattak, mint a hogy ezt következtetni lehet a nap és hold idomainak karczolatai közt előforduló s csillagokat ábrázolható Ilios 1993., 1991., 1954., 1979. stb. számú leletek azonos jegyeiből.

A II. tábla 12. sz. edényalj keresztalaku karczolata mint írásjegy előfordul Ilios 1012. stb. számú leletein.

A II. tábla 14. sz. edényalj karczolata azonos Ces. LXVII. tábla 31. sz. leletén levő képirás egyik jegyével, mely egy assyriai ékirásos cylinderen van. Azonos jegy még látható Richard Andrée említett műve IV. tábla 31. számú quebradai sziklavéset hieroglyphjai közt.

A II. tábla 18—30., 32., 36., 46., 47. és III. tábla 6., 8., 20., 25., 28. sz. leletek jegyeit, melyek egy vagy több egymás mellé függőlegesen vont karczolatokból állnak, számjegyeknek tartják, azonban mint írásjegyek előfordulnak Ces. CII. tábla 38. sz., XCVII. tábla 1., 2. sz., CV. tábla 3. sz. és XCVIII. tábla 7. sz. cyprusi, valamint phönik feliratainak betüi közt, továbbá Ilios 1946., 1947., 1215., 1216., 1949., 1991., 1926., 1876. stb. sz. leleteire vésett írásjegyek közt. Ha ezen leleteken írásbetüket jeleztek a vonalokkal, használhatták azokat hasonló értelemben Tordos telepein is. Mértékjegyek nem lehetnek, mert ugyanazon egy jegy egyaránt fordul elő kisebb vagy nagyobb edény alján.

A II. tábla 41. leletnek jegyei láthatók Ilios 1974. stb. számú tárgyain.

A II. tábla 42. sz. jegye előfordul Ilios 1973. sz. leletén.

A II. tábla 26. sz. és II. tábla 37. sz. jegyei Ilios 1948. sz. leletein láthatók.

A II. tábla 38. sz. jegye Ilios 1980. sz. leletén s

a *III. tábla 1., 2., 17. sz.* leleteinek sugarakat feltüntető karczolatai Ilios 1946., 1991., 1993. stb. symbolumai közt mint írásjegyek fordulnak elő.

A *II. tábla 35. sz.* alatti horgos végű keresztjegyek láthatók Ilios 1850., 1858. stb. számú leletein és Ces. CVII. tábla 24. sz. phönik feliratának betüi közt. Érdekes magyarázatát adja Müller Miksa hirneves orientalista a nap ind symboluma, a horgosvégű keresztidomu sanskrit hieroglyphnak, mely szerinte, ha végeivel jobbra görbitetten alkalmaztatott, mint *svastika*, a tavaszi nap jelvénye világosság, élet, egészség, gazdagság és boldogság értelmében, jelentvén a vedákban *su* üdvöt, *as* pedig létet; a végeivel balra görbitett pedig mint *sauvastika*, ennek ellentéte, jelvénye volt az őszi napnak. Ezen keresztjegy előfordul mindkét alakításban Trója számtalan leletein és a Majláth Béla által ismertetett liptómezei kis agyagváza gömbövéen is, a mint ez látható az 1876-ban Budapesten tartott régészeti congressus »Compte rendu«-je első kötetének 464. sz. oldalán. Ezen hat darab írásjegyből álló feliratnak első s ötödik jegye balról kezdve az ind *sauvastika*, harmadik betüje pedig *svastika* lenne Müller szerint. Z alaku második jegyét a cyprusi feliratokban *ve*, *ye*, vagy *go*-szótagnak olvassák, mely trójai, tordosi és cyprusi phönik írásjegyet már tárgyaltam. Horog alaku $\vee$ negyedik betüjét pedig mint kariai és pamphiliai írásjegyet bemutatam szintén Trója, Tordos és Cyprus phönik betüi közt. A horgas nyilvég idomu $\uparrow$ hatodik írásjegy végül a lykiai *e* lehet, mely jobbra dülve a cyprusi feliratokban *ti*-szótagnak olvastatik. Kell-e meggyőzőbb bizonyíték ezen liptómezei, felette fontos adatnál megállapítására annak, hogy Erdély- és Magyarország thrák népe írásjegyeket használt, melyek az ismertettem syllabariumokhoz tartozó írásrendszerből valók. A napnak ind és babyloni symbolumait egyesített alkalmazásban bemutatja Majláth Béla gyűjteményének egy korongidomu másik agyag lelete, melyen köralaku jegyben látható a *svastika* épen ugy, mint a hogy ez előfordul egyesítetten Trója 1862., 1990., 1987. sz. leletein.

A *III. tábla 5., 6. sz.* agyagkerekek karczolatai megvanak Ilios 99. sz. leletén. Megjegyzendő, hogy a 6. sz. agyagkerék jegyekkel vésett lapja vörös színre, a 8. sz. hasonló leleté pedig

kék színre festett, mely színü kék festés Mexico őskori leletein látható.

A III. tábla 7., 19., 24. sz. lelet háromsoros vonaljegyei előfordulnak Ilios 1990., 1977. stb. tárgyain.

A III. tábla 10. és 11. sz. leletek jegyei agyagkerék töredékek domboru kerületére vannak vésve, hasonló módon jegyzetek Ilios 1956., 1959. agyagkarikáinak domboru kerületei.

A III. tábla 16. sz. leletének karczolatai nem a nap sugarait, inkább talán a sebesen forgó öt küllős kereket jelezhetik, melyek az átfurt agyaggömb egyik üregétől egyenlitőt képező részéig rovattak csak. Feltűnő, hogy a kerék jegye, mely a Rigvedában a nap symbolumául alkalmaztatott, a trójai 1997. sz. agyaggömb hieroglyphjei közt fordul elő. Hasonló vonalu jegyek Ilios 1822., 1833. stb. számu leletein láthatók.

A III. tábla 21., 27. sz. jegyei megvannak Ilios 1975., 1977. stb. számu leletein.

A IV. tábla 5. sz. agyagszobrocska háromsorosan egymás felibe alkalmazott s megszakasztott szögvonásainak vésete $\approx$, hogy írásjegy lehet és nemcsak az agyagszobrocska gerincezsontjait jelelő vonalozások, azért feltehető, mert ezzel azonos két jegy vésve van a III. tábla 22. sz. leletére is, mely egy agyagkerék töredéke; e jegy talán módosítása lehet a cyprusi $\approx$ *pi*, kariai *ne* vagy *le* szótagjegynek s előjön Ces. XCVII. tábla 3. sz. feliratának írásjegyei közt és Ilios 1952., 1919. stb. leletein. Felemlítendő, hogy ezen agyagszobrocska fején talán feltűzött hajfonatot ábrázoló kertelés alaku mintának azonos vonalozásai láthatók Ilios 1212. sz. tárgyain.

A II. tábla 31. sz. lelet karczolatának szegélydiszítésén belül látható hullámvonalas jegy ξ a tenger vizét jelentette Egyiptomban, Assyriában pedig az életfa nedvének volt képlete. Hasonló hullámvonalas jegyek láthatók az Ilios 1897., 1926., 511., 1923. stb. leleteinek írásjegyei közt. Ezen II. tábla 31. sz. karczolatai egy talpas agyagedény alsó sima lapjára vannak vésve cartusch, azaz szegélydiszítésben s Egyiptom királyainak névalírására emlékeztetnek, melyek hieroglyphokkal szalagszerű szegélydiszítésben irvák. Hasonlón vésettek szegélydiszítésben Ilios 1851.,

1522. stb. leleteinek képirásos jegyei, mely utóbbi lelet földpat cylinder és babylon-assyr bevétel lehetett Trójában.

*A IV. tábla 11. sz. cseréprészletnek karczolata Schliemann szerint oltárra állított életfa képlete lehetett s ezt Sch. igen nevezetesnek tartja. Hasonló karczolatok láthatók R. Andréé említett művében a IV. tábla 41. sz. alatt Californiának a bentoni sziklába vésett hieroglyphjai közt. Azonos körvonalokkal jelezték a sanscrit *soma*-t, az avestai *haoma*-t, huzv. *hom*-t, melyet az arabok »*Borhâni qâtiu*« nevü perzsa szótár szerzője s Gr. Kuun Géza felvilágosítása szerint *hôm almagûs*-nak neveztek s az ismeretlen eredetü *marâniyah*-t, vagyis az életfát.*

Ugyanez a jegy a hittita hieroglyphok közt mint írásjegy fordul elő.

A IV. tábla 10., 13. sz. és I. tábla 27. számú leleteinek hasonló karczolatai ugyancsak ilyen fát ábrázoló rajzok lehetnek, azonosak Ilios 1900., 1993., 1876., 1220., 1219., 1903. stb. sz. leletének jegyei és Ces. LXXVII. tábla 25. sz. gemmájának, valamint a LXXVI. tábla 14., 15., 20. és 13. sz. babyloni cylindereknek vésett symbolumai.

A IV. tábla 4. sz. leletének, mely egy agyagszobrocska, hat-soros, egymás felibe vésett szögvonalu jegyét, ámbár itt feltehetni, hogy a hátgerincz oldalcsontjait jelezhették, szótag gyanánt látjuk Ilios hengeralaku, 1520. sz. leletének symbolumai közt, az 1910. sz. agyagkarikán pedig mint diszítést látjuk.

A IV. tábla 2. sz. jegye, mely vörösfestésü agyagbálványocskára vésett, módosítása lehet az Ilios 1519. sz. lelet alsó lapján látható egyik írásjegy csoportjának.

Ime gyűjteményem tizennégy írásjegyét azonosíthattam Kisázsia kibetűzött syllabariumaival s hozzájutni reménylek mielőbbi magyarázatához gyűjteményem bemutatott többi symbolumának is, melyek Trója és Kypros sziget feliratainak írásjegyei közt fordulnak elő, mert feltenni nem lehet, hogy Dacia keramikájának thrák faju készítője a kisázsiai rokonfaju népek syllabariumainak csak ennyi írásjegyét véste merő véletlenségből edényeire.

Fő figyelmet érdemel gyűjteményem s a trójai leletek összehasonlításánál azon jelentékeny előfordulási körülmény, hogy nem egyedül az írásjegyek, bálványocskák, fogadalmi tárgyak, amulet-

tek, hannem minden csont, kő, ércz és agyaggyártmány technikája, ornamenticájok motivuma, typosok hasonlatossága is olyannyira szembeötlő. Sayce úgy nyilatkozott hozzám irt soraiban, hogy »uj látkört« nyujt gyűjteményem a kutató régész tanulmányainak.

Egyedül költség hiányán mulik, hogy meglevő lényeges adataimnál többhez nem juthattam, nem tehetvén sajátomból még alaposabb kutatásokat.

Állítják, hogy a nyelv anyja az írásnak, s a szavakat előbb képekkel, azután szótagokkal s csak végül irták betűkkel; s hogy az eddig ismert 226 féle különböző írásrendszer betűalakjai egyetlen őseredeti írásformából keletkeztek, a minthogy egy leszármazási fát meg is állapított volt Lenormant.

Innen lehet, hogy a leleteimen előforduló kisázsiai s cyprusi syllabarium egyes alakjait hasonlithatni még a chinai, az egyiptomi hieroglyphok, a sumir-akkad, babylon-assyr ékirás, sőt Amerikában és Áfrikában talált ősnépektől eredő sziklakarczolatoknak a R. Andrée említett művében bemutatott egyes írásjegyeihez.

Hátra van még ismertetnem az ellenvetéseket, melyek folytán tagadtatott volt, hogy gyűjteményem symbolumai, véleményem szerint, írásjegyek volnának; s hogy azok egyáltalában nem vezethetnek Trója és Dacia őslakóinak egy eredete és culturájára, hogy egyszersmind felhozhassam védő érveit indokolt állításaimnak.

Ugyanis úgy vélekedtek többen, hogy a tordosi edényaljok karczolatai nem tekinthetők írásjegyeknek, mivel egyes jeleknek semmiféle értelmök sincs.

Mire nézve dr. Karabacek bécsi numismátának erre alkalmazható magyarázatát hozhatom fel nézetem igazolására, ki a IV. Béla idejéből fennmaradt rézérmek egyikének feliratán látható három ||| egymásmelletti függőleges vonalat három l betűnek olvasva az arab »Lillahi« Istentől! vagy Istené! értelemben kifejezett vallásos mondat rövidítésének tartja. Ilios 1338 leletének írásjegyét egytagu szónak olvassa Sayce.

Tordos edényaljainak egyes jegyei is lehettek ilyformán hasonló rövidítések. Meggyőző bizonyíték ezen állításomra az Ilios 1408. sz. lelete, mely egy zsebóraalaku cserép amulette s egyik lapjára a cyprusi *si* ||| szótag van vésvé. Vallásos jelvényre inkább véshet vallásos mondatot rövidítve a készítő, mint saját bélyegét.

Lehetnek az edényaljak egyes jegyei, kiegészítő szótagjai az edények oldalára vésett mondatoknak, a minthogy betűjegyek láthatók Tordos edénytöredékeinek külső oldalain is, a II. táb. 36. sz., IV. táb. 6., 8., 9., 12. szám alatt bemutatott leleteken.

Az Ilios 1519. számú hissarliki feliratának, mely egy agyag pecsétnyomón van, Sayce olyan magyarázatát adja, hogy a nyelének domborulatára vésett oldalkarczolatok jegyei talapzatának lapján nyerik folytatásukat s függőleges irányban olvasandó mondatot foglalnak magokban.

A leletek talapzatára vésett egyes írásjegyek függőleges alkalmazásáról tanuságot adhat a többi közt egy tordosi bálványocska, melynek talpán és hátrészének sarok irányában írásjegyalaku karczolatok láthatók (I. táb. 1. sz.).

Ha gyűjteményem edényaljaira vésett karczolatok csak is bélyegek, mit jelentenek ekkor a vésetek Tordos agyagszoborcskáin s agyagkerekein? Feltehetőbb tehát, hogy mondatok rövidítései azok.

Kétségesse tétetett továbbá egy másik ellenvetés által Hiszarlik jegyeiből való keletkezhetősége e betűkarczolatoknak ama kevés különbség miatt, a mi Tordos írásjegyein a trójaiaktól eltérőleg észlelhető, melyek, ha írásjegyek is akartak lenni, csak olyanforma utánzásait képezhették Phrygia feliratainak, mint Phönikê művészeié, kik Egyptom hieroglyphjait azokat nem értve, rosszul másolták. De tekintve Dacia némely írástudóinak a tordosi jegyek akkori használata körül kifejtett gyenge kezelési képességét, e jegyeken látható igen kevés eltérésért nem tarthatam Tordos és Nándorválya írásjegyeit csak amazok esetleges vagy elrontott értelem nélküli utánzásának vagy másolatának, hanem igen is azon formából keletkezhetett írásjegyeknek gondolom, s így a két telepes egy eredetét vitató bizonyítékok egyikének. Azt hiszem, hogy a jelek, melyek Kisázsia írásjegyei közt fordulnak elő, itt is csak írásjegyet jelenthettek.

Idézem itt még Schliemann említett nagy művének kiadása után hozzám irt eme fontos sorait: »Ha leleteinek vésett jegyeit nem tartották írásjegyeknek a berlini congressuson, azoknak fogják felismerni bizonyosan Iliosom megjelenése után, melyben említést tettem nevezetes felfedezéseiről.« Azt is megjegyzem még,

hogy gyűjteményem symbolumai közt, írásjegyeket hisznek lenni Sayce és dr. Stern nyelvbuvárok, Hissarlik és Kypros feliratainak magyarázóí hozzám írt soraikban.

Nemkülönben figyelmet érdemel dr. Fligier és Pichler ismert régészeknek újabb időben felmerült véleménye, miszerint egy írásjegyeket használó népnek létezését hiszik, kik a kelták előtt lakták volna a Duna mentét szomszéd tartományaival.

Megállapítható egész Éjszakmagyarországig importja thrak írásjegyeinknek, Majláth Béla Liptó megyében talált agyagvázája már ismertetett írásjegyeinek tanuságtétele szerint, melyek a trójai és tordosiakkal azonosak.

Megemlékezik a történelem, mint már említém, az árja népcsaládnak hazánkat lakó nemcsak kelta, hanem ide telepedett thrak törzseiről s földünken megtalált maradványaik halomba hordattak. Schliemann pedig 1874 óta ismerteti Trója ásatásait s egykori népének thrak eredetét döntő érvekkel vitatja. Tekintettel arra, hogy leleteink hasonlatossága a trójaival épen oly szembeötlő, mint Felsőolasz-, Franciaország és Schweiz kelta maradványaié egymás közt, úgy vélem, azok összetartozása kétségbe nem vonható annak daczára, hogy ősrégészetünk tárgyai nem épen ritkán a kelta maradványokkal meglepő hasonlatosságot mutatnak.

Megállapítható, mint hiszem, Dunánk völgyeinek leleteire nézve az etrusk és kelta import is, mennyiben e folyó képezte az árja népek ki- és bevezető vándorlásainak valóságos nemzetközi útját, sorsuk ezen horgonya körül lévén akkor a kereskedelmi forgalom, hol egyszersmind erejüket is összemérték; úgy az is megállapítható, miként kerülhetett Dacia őstelepeire a kelta behozatalból sok minden. Ámde ha mindezt megengedjük s kétségtelennek tartjuk, még ez esetben is bizonyos előttem, hogy a kutattam telepek ércművessége, keramikája, culturája egészben véve thrak import, melyet telepesünk magával hozott keletről, még pedig mint Trója népével egy törzsből való bevándorló, a kivel, mert egy eredetű, azonos írásjegyeket használt, egy nyelvet is beszélhetett s ugyanazon egy valláson volt. Ezen következtetések immár talán minden erőszá-

kolás nélkül levonhatók kezeimnél levő adataimnak tanuságtételeiből.

Ismertetni szándékozom egyik értekezésemben az adatokat, melyek ezen lényeges kérdést megvilágítják, s melyekhez az összehasonlító régészetből merített tanulmányaim s újabb kutatások eredményei, nevezetesen alaki szerkezetüknél fogva a vallásra tartozóknak látszó különböző leleteim gondos megvizsgálása következtében jutottam. Már is kimondhatónak vélem azon meggyőződésemet, hogy ős telepesünk thrák eredetű volt, s különböző thrákfajú népek követték egymást a Maros völgyében s határos területein az Agathyrók bevándorlása óta a dák birodalom koráig, melyek idő multával egymásba olvadtak. E rokonfajú népek culturáját illetőleg két korszakot tárnak fel a tordosi leletek.

Schliemanné az elévülhetlen érdem, hogy megnevezhetjük Keleteurópa culturáját valódi nevén, mert trójai ásatásai nélkül maig is kizárólag kelta behozatalnak tartanak Magyarországon ős telepeinek minden leletét, gyűjteményem írásjegyeit vallásos jelentményű tárgyaival együtt, sőt ős népe eredetét is a keltákkal kellett volna egybeköttetésbe hoznunk.

Jöttek legyen Magyarországon keltái Livius szerint a Tárquínok idejében, akár pedig az eredeti bevándorlással Ázsiából vagy, mint Fligier mondja, Déloroszországból, az általunk lakott földrészen thrák import volt kelet műipara.

Tíz évébe került Homer szövetséges fejedelmeinek Trója felett nyert győzelmök, Schliemann harcza már csak két évig tartott, mely után Hissarlik feliratainak diadalát üli. A sors különös kedvezménye pedig úgy hozta, hogy rövid három év alatt megoldassék gyűjteményem két congressus által megtagadott írásjegyeinek kérdése.

Az erre vonatkozó nézeteltérések különbözősége ellen folytatott küzdelmem tehát sokáig nem tartott, mert immár révhöz jutottam, nem ugyan Ilias hőseinek kincseivel, hogy önöknek, uraim, azokat mutathattam volna be; még Schliemann Iliosának zsákmányával sem, csak azon egyedüli eredménnyel, hogy hazám történelem előtti korának őslakója irástudó volt, és nem oly barbár, mint a kiktől eddig megtagadták az írásjegyek ismeretét az egy-

kor hatalmas Róma jelen ismertetői; s hogy thrák fajú nép lakta Dacia földének telepeit a neolith, azaz újkőkorszakban.

Az indoeurópai őstelepek beköltözködését hazánkban délszaki irányban vezeti Ortway Tivadar hydrographus a vízmellékek s vizek völgyeinek fekvése szerint, Erdélyben a Zsil, Délmagyarországban pedig a Duna völgyén át. Ily iránybani haladásuknak lehet egyik bizonyítéka Tordos telepe, képezvén egyszersmind később ama lánczolatnak is egyik szemét, mely a Duna és Tisza mellőli ősnépeket vezette volt Dáciába.

Hátra van még ráatalálni az indoeurópai bevándorlók Dáciáig terjedő nyomainak bizonyítékaira, az előbb említett utvonalon felfedezendő őstelepek által, melyeken Phrygia, illetve Kisázsia culturája Tordosig továbbíttatott, hogy megismerhessük azt is, minő korban történt ez; s a thrák népnek melyik törzse hozta tulajdonképen hazánkba keletnek műiparát Hissarlik írásjegyeivel?

A mint Kypros nyelvét bilinguis feliratainak kibetűzése következtében a sziget irott emlékeiből deríthették fel s fejthették meg, úgy fognák megérteni Tordos írásjegyeinek szavait egyedül Daciának valamely két nyelvű felirata által. Ennek bekövetkeztéig talán némi szolgálatot tehetne gyűjteményem karczolatainak kibetűzésére a trójai elolvasott feliratok értelmezése, de ennek egyik akadályá eddig, hogy Phrygia és Mysia ősnyelvéről, miként Sayce említi, igen kevés az, a mit tudunk. Azonban, ha megfejtését adni tudta Kypros ősnyelvének Smith, Birch, Sayce, Deecke, Brandis és Haug geniusa s Ázsia hajdankori ékírásainak tanulmányozói voltak Burnouf, Grotefend, Rawlinson, Oppert stb., miért ne juthatnánk egy nyerendő bilinguis feliratnak nyomán Dácia, esetleg Trója és Mysia ősnyelveinek magyarázatához is, mely világot vessen hazánk ősnépeinek ismeretére, mint ahogy tanulmányozhatják ma Egyptom multját képekben irott emlékeinek értelmezése folytán.

A mult század végén 1799-ben talált volt I. Napoleon hódító serge Afrikában egy két nyelvű feliratra Raschid, azaz Rosette városban; Boussard tűzértiszt volt e fontos kő szerencsés felfedezője, melynek szövege Egyptom és Hellas nyelvén vésetett a kőlapra. Az egyptomi szöveget a kor igényeinek megfelelőleg

kétféleképen irták, ú. n. hieroglyphokkal s a demotikus írás ezekből fejlett jegyeivel. Kibetűzésükön 20 évig buvárkodtak angol, francia, olasz és skandináv tudósok, elolvasásukra reá is találtak, hanem még kellő értelem nélkül, míg végre a francia Champollion Ferencz a szöveg egyes szavait a kopt nyelv segítségével biztosan megfejthette s fáradhatlan tanulmányai eredményeül nemcsak a rosettei feliratnak nyújtotta teljes magyarázatát, de 1832-ben már képes volt egy egyptomi szótárt is közrebocsátani. A legrégebb írásjelek ismerete által biztosabban juthat el a buvárkodó az őstelepések multjának — illetve fajának — ismeretéhez, mint a koponya és népismetan segélyével, s így az ősrégészetnek, mióta írásjegyeket mutathat fel, több orientalistára lenne szüksége, mint ethnologusra és craneologusra. Remélem, hogy az idő meghozza a kőkorszaki edényjegyek Champollionját is!

Értekezésem végéhez jutottam, de alig hiszem, hogy kitűzött célomhoz is elértem volna, mert nem tudom, uraim, eltaláltam-e kedvöket felolvasásom tárgyával, illetőleg azon írásjegyek bemutatásával, melyeknek mint egészen új, eddig ismeretlen adatoknak előadását véltem legalkalmasabbnak e mai ünnepünkön igen tisztelt vendégeink üdvözlésére, érdekesebbnek tartván ezekről szólni, mint olyan tárgyról, a mit már részben ismerünk.

S ha óhajtasom szerint értekezésemet érdekessé tenni nem tudtam, hogy várákozásuknak megfelelően, méltóztassanak nem a tárgy silányságának, hanem előadásom gyenge voltának és elégtelenségének tulajdonítani, melylyel az említett szaktudósok dolgozataiból mind azt idéztem, mit mai értekezésem tárgyára vonatkozólag alkalmasnak és szükségesnek véltem.

S mielőtt ezen történelmi emlékektől rövid időre eltérnék, melyeket ámbár hazámban találtam, még sem tekinthetek tulajdon örökségünknek: arra kell, hogy önöket kérjem, részesítsenek becses pártfogásukban s támogatásukban, hogy az ezután kutatandó leletek egybehordásával gyűjteményem mindinkább válhassék az együttesen feldoldolgozandó adatok tárházává.

Tegye az érdekegység a célát, melyet kitűztem magamnak, önök feladatává is, hogy fejlesztésén ezután a nap hő sugára — a baráti egyetértés hatása alatt munkálkodhassunk, mert csak így fogjuk Tordos és Nándorválya általam feltalált hangadóit, e néma

cserepeknek hangját továbbíthatni az őstörténelem mivelése érdekében, mint a hogy azt cselekedték az említett dr. Haug és Sayce nyelv-buvárok Hissarlik írásjegyeivel.

A táblák magyarázata.

I. T á b l a.

1—51. Cserépedényaljak, sima lapjaikra vésett jegyekkel, a tordosi és nándorvályai őskorszakbeli telepekről.

II. T á b l a.

1—28. Cserépedényaljak, sima lapjaikra vésett jegyekkel, a tordosi és nándorvályai őstelepekről.

29, 32. Jegyekkel vésett talpas cserépedénytöredékek, tordosiak.

30, 31. Talpas cserépedényaljak, lapjaikra vésett jegyekkel; tordosi és nándorvályaiak.

34. Lapos, agyagpala fejszére vésett jegyek; a kudui őskorszakbeli telepekről.

38. Agyagnehezék, alja és oldalára vésett jegyekkel; nándorvályai.

36. Fűles cserépedényrészlet, vésett jegyekkel; tordosi.

35, 37—47. Cserépedénytöredékek vésett jegyekkel; a tordosi és nándorvályai telepekről.

III. T á b l a.

1—4, 7—9. Agyag lapos kerek, átmérőjük 7—9 cm.; egyik lapjuk jegyvésetekkel. A tordosi telepről.

16. Agyaggolyó, vésett jegyekkel; tordosi.

12—15, 17 és 19—31. Agyag lapos kerékrészletek vésett jegyekkel; a tordosi telepről.

10—11. Agyag kerékrészletek, domboru kerületükre vésett jegyekkel; a tordosi telepről.

18. Világosszürke finom cserép lapos kerékrészlet; jegyekkel vésett lapja kékre festett; tordosi.

6. Agyagkerék; jegyekkel vésett egyik lapja vörösre festett.

IV. Tábla.

1. Agyagszobrocska, vésett jegyekkel; tordosi.
2. Agyagszobrocska, vésett jegyekkel és vörös festéssel; tordosi.
3. Ülőszobrocskának lába agyagból, vésett jegyekkel; tordosi.
5. Emberi szobrocska agyagból, vörös festéssel; vésetei fehér, sárga és vörös anyaggal kitöltve s hátrészeinek jegyei azonosak a III. táb. 22. sz. leletének karczolatával; tordosi.
- 6, 12, 13, 14. Cserépedénytöredékek, vésett jegyekkel oldalakon; tordosi.
7. Rhomboederalaku henger idomra csiszolt oszloptöredék, vésett jegyekkel, kovásodott márgából; nándorvályai.
8. Cserépedény füle, vésett jegyekkel, melyek azonosak az I. táb., 16. sz. lelet jegyeivel; tordosi.
9. Törött kis cserépfazék, oldalára vésett jegyekkel; tordosi. Hasonló vésetek fordulnak elő Rich. Andrée »Ethnographische Parallellen« stb. című műve végén közlött a világ különböző részeiben előtalált sziklakarczolatok jegyei közt.
11. *Cserép* edényrészlet, oldalára vésett jegyekkel, tordosi.
10. *Cserép* csészécskének részlete, alsó lapján és oldalain vésett jegyekkel; tordosi. Fát vagy faágakat feltüntető vésetei láthatók Trója és Kypros leletein.

III.

Indítvány,

tétetett a választmány 1881. évi július 13-án tartott vándorgyűlésében.

Tekintettel arra, hogy Schliemann Trója romjaiban hét különböző rétegre talált, indítványozom: Sarmizegethusa maradványainak rendszeres ásatását, hol ne csak a római emlékek, hanem a dák, sarmata s agathyrs culturrétegek is megfigyelendők legyenek.

Sarmizegethusa elnevezése adván ezen feltevésre részben az alapot, a mint ezt már kimutattam volt »A nándori barlangeso-

portozat czimü, 1880-ban megjelent művem 6-dik oldalán, hogy ugyanis *Sarmize* + *gethu* + *sa* szóalak, illetőleg elnevezés fejtegetésének tanúsága Edelspacher Antal magyarázata szerint bizonyítja, hogy a dák fővárost Várhelyen sarmáták építették, s a dákok csak elfoglalás utján lakták. Vannak azonban, kik elnevezését *Sarmandus* dák Isten, vagy *Sarmiz* dák király neveitől eredzetetik.

Egyletünk nagytudományu elnöke, gróf Kuun Géza, szerint is az erani *katha*, *gatha*, *gathu* »helyet« vagy »helységet« jelent s »vár« jelentménnyel is bir (innen is talán a mai Várhely). Ezen alak a jelenlegi perzsa nyelvben *gah*-ra rövidült.

Sarmize + *gethu* + *sa* tehát a sarmáták helyét jelentette vagy dákul, vagy a sarmáták nyelvén, de hogy a kettő közül melyiknek tulajdonítandó? bajos lenne elhatározni, mivel a sarmata nyelv Ovid szerint nagyon hasonlított az általa beszélt géta nyelvhez.

Várhely ily irányu ásátásaiból fog kiderülni, hogy elnevezését az érintett feltevések melyike szerint viselte a *Sarmandus* vagy *Sarmiz* nevektől eredzetetésből, vagy pedig Edelspacher véleménye szerint nyerte maguk a Várhelyt építő sarmatáktól? és hogy lakták-e a rómaiakon, dákon és sarmatákon kívül agathyrsek is Dácia fővárosát?

Rámutat Dáciának ezen sarmat népére Fröhner Traján emlékoszlopának ismertető művében a szoboralakokon feltüntetett népfajok különböző viseletének magyarázatában, mely domborfaragásokban birjuk Dácia ethnographiáját.

Az ezen ásátás folytán netalán nyerendő kétnyelvü felirattól, melynek egyik szövege — tekintettel, hogy őstelepeinken a thrák faju népek írásjegyeire találtam — thrák nyelven írott lehet, fognák aztán kiolvashatni Dácia őstörténetét úgy, mint a hogy Egyptom, Assyria és Kypros kipusztult népeinek multját kiderítették az országaik romjaiban talált bilinguis feliratok.

Indítványozom pedig egyelőre a várhelyi Mithras templom megkezdett ásátásának folytatását azért, mert ezen romok közt reménylem feltalálni az említett kétnyelvü feliratot, mint Kypros szigetén Apollo templomának maradványaiban fedezett fel hasonlót Hamilton Lang Phönícia és Kypros syllabariumaival vésettet.

Dácia epichor ősnelvű feliratának kibetűzése által aztán nemcsak megfejteni fognák Tordos és Nándorvályának a trójaiakhoz hasonló, gyűjteményekben levő írásjegyeit, hanem esetleg értelmezhetik Hissarlik feliratait is, a melyeket kibetűztek ugyan a nyelvbuvárok, de még nem értenek, ha t. i. Tordos írásjegyeiben Kisázsziának egyik írásformája került volna meg, mely Trója felirataival egy eredetű lévén, valósággal is maradványa lenne a két tartomány thrákfaju, ugyanazon törzséből való árja népcsalád nyelvének.

IV.

(Olvasta a választmány 1881. évi augusztus 20-án Piskiben tartott felolvasó gyűlésében.)

Igen tisztelt hölgyek és urak!

Egy társulat, midőn megalakul, nemcsak jelét tartozik adni életképességének, de kötelessége, hogy céljaival is megismertesse a közönséget s magát pártfogásába ajánlja, kérvén, hogy érdekei előmozdítására adakozás és gyűjtések által is befolyjon s ilyformán segítse elő szándéka kivitelében támogató gyámolítása által.

A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat alakulásakor beválasztott engem egyik igazgató tagjául megtisztelő kitüntetésből, megbizván egyszersmind az ezzel járó súlyos feladatok nemcsak elvállalásával, de teljesítésével is.

Ez irányu kötelezettséget rovak le tehát most, midőn egyetlenünk mélyen tisztelt elnöke újabb kívánságának is engedve, megjelentem mint választmányi tag kész örömet, hogy ohajtása szerint gyűjteményem egyes tárgyainak bemutatása által ismertessem a neolith korszakot, leleteinek előfordulása körülményeiről adandó magyarázatokkal együtt ugy, a hogy gyenge előadási tehetségem ezt tenni megengedi, mit annyival örömeoseb vagyok kész tenni, mert önök nyilt ohajtására sietett elnökünk velünk igénybe vétetni e telep lelkes körének szives vendégszeretetét, kiknek osztályrészébe jutott kikérni ez alkalommal becses figyelmüket, a rég elmult idöket tárgyazó ismertetéseink rövid tartamára.

Öröndetes s lelket emelő ténykörülménynek mondható, hogy a mai reálirány buzgó terjesztői minden előítélet és elfogult-

ságtól menten osztják ragaszkodásukat s bámulatukat a történelmi mult iránt, átértvén, hogy jelen modern tudományuk a classicismus növendéke, mely multat az ókor történetirői, bölcsei és költői örökítették meg; s mely nélkül mindezt elől kellett volna kezdeniök, ha ugyan a régi nagyság, dicsőség és művészet iránti bámulat, tisztelet és lelkesültség nélkül lehetett volna korunkban ily széles alapra és ily arányosan fejleszteni a reáltudományokat és eljutni haszonélvezetéhez alkotásainak, melyeket tovaröpíteni is szintén legbecsesb vívmányuk által képesek a gőzerő segélyével.

Ezen örvendetes meggyőződés kimondhatlan jóltevő hatásának érzetében leginkább ugy ünnepelhetném meg e mai napot méltóképen, ha hazai történelmünk dicső emlékeinek multjából állítanék önök elébe egy képet a nemzeti kegyelet oltárára. Hiszem azonban, hogy e nem tulajdon örökségünket képező tárgyak multjának földerítése által, culturalis előhaladásunk egyik mozzanatát tevő eme tudományszaknak művelésével is kötelességet teljesítünk, midőn a mívelt nemzetekkel nemes versenyben haladva, a multak történelmi maradványait biztosítani törekszünk a jövő számára.

Áttérve előadásom tárgyának ismertető bevezetésére, én sem mondhatok egyebet, mint a mit külföld régészeitől erre vonatkozólag hallottam, ugyanis, hogy a modern tudományok egyik szaktanulmányát képező anthropologia vagyis ősembertannak fejlesztése tekintetéből felássák ma a tavak medrét, tözegek rétegeit, erdők és völgyek telephelyeit, barlangjait, őstemetkezési halmaikkal együtt; megmérik e sirokban talált emberkoponyákat csak ugy, mint minden élő népekét, megfigyelik ezeknek különféle ruházatát műtermékekkel együtt, hogy egybehasonlításokat vonhassanak ama kihalt népek feltárt maradványai között találtakkal, mely tárgyak lelhelyeinek fekvése körülményeit behatóbb vizsgálatuk alá veszik, nemkülönben rétegeik minőségét s leleteik anyagát s az abból kiemelt legparányibb cseréptörödékek készitési módját, az állatmaradványok konyhahulladékaiból pedig szintén egybehasonlításokat tesznek a kipusztult és élőfajok között. Szóval kitüzött czéljok elérhetése tekintetéből hasznositva alkalmazzák mindazon ismeretek összességét, a melyekhez eddig eljutottak az említett tudományszakoknak művelése által.

És miért történik mindez, kérdezik többen? Az anthropologia talán az ősnépek szokásait törekszik életbeléptetni s célja a mostani intézmények felbontása? Vagy talán szándéka a kettőnek egyesítése? Avagy erővel akarja magát a kettő közé beékelni? S mindezt alávetni talán saját vagy más különös érdekeknek? Az anthropologusok ilyes elkülönítést nem akarnak, sőt épen egy a történelemmel közös célú tüztek feladatokul, u. m. ki akarják deríteni, volt-e az ősnépeknek culturája, vallása s erkölcs ismerete s magát meghonosítva lakta-e telepeit, vagy csak mint keresztül vonuló népáradat ütött tanyát? Mindezen kérdések megoldására egyesült erővel kívánnak munkálkodni, hogy e tudomány széles mezején szétszórtan fekvő épületanyagot a világ különböző részeiből egybegyűjtsék; s ebben a szaktudósokkal a művelt nagy közönység is közreműködhetik és sikeresen közre is működik, hogy az egyesített erővel halomba hordott anyag együttes kezelés és haszonélvezés által váljék kiapadhatlan közvagyonná. De eltekintve ezen előnyöktől, nemde érdekel minket ismerőseink életviszonyait tudni? Mennyivel magasztosabb feladatnak találom tehát azon ország multjának felderítését, a mely nemzetünk saját tulajdonát képezi. Hálátlan gyermek nevére számíthat, ki nem tud lelkesülni anyaföldjének jelene, jövője, sőt multjáért.

Merítem tehát mostanra s ezutáni teendőimre nézve az öszönt, erőt és kitartást a multak tanulságos emlékeiből, kezdve előadásomat ama határvonalnál, hol a földisme megszűnik s a teret a történészek magokénak mondják, még pedig az ősrégészet ismereténél, melynek rövid multjából most sem hozhatok sokkal többet fel, vagy egyebet, mint a mit e kort magyarázva, már egyszer elmondottam, hogy t. i. alig foglalkozott tüzetesebben ezzel valaki Európaszerte a 30-as évekig s minden eddig felfedezett elpusztult telephelyeket rómaiak által lakottnak vélték. Csak 1839-ben merült fel az eszme külföld, főleg Skandinavia történészei előtt, hogy a rómaiaknál még régibb népek eszközei lehettek ama kő- és csonttárgyak, melyeket legelőbb Schweiznak egyes tavaiban épen akkor fedeztek fel. Azóta indultak meg a kutatások ily irányban mondhatni világszerte, melyeket már a 70-es években gőzerővel folytattak, úgy hogy a naponta felmerült újabb adatokból megállapíthatták, hogy e nyomokat a rómaiak előtti népek hagyták ma-

guk után hátra. Ime ezen nyomok kutatása, földériteése, annak megvitatása, hogy azok minő népektől eredhetnek, ez az, a mit ősrégészetnek neveznek.

Ilyszerü maradványok nemesak egykori településük, illetve lakásaik nagyobb helyein merültek fel, de találtak hasonló leletekre tavak- és barlangokban is, miből azt magyarázták, hogy ama nép zaklattatásaiban barlangokban kereste menedékhelyét, sőt cölöpökre építkezve a nagyobb tavak partjait is lakta. Ezen telepeken talált leletekből ítélve azt hitték kezdetben, hogy egy teljesen vad azaz ős állapotban levő nomád néptől származott tárgyak, de a mindinkább csoportosuló adatok folytán bebizonyíthatóvá vált, hogy a társulás érzete már hathatósan működött ez őslakók lelkében; s a mint a tüzhelyek egymás mellé helyezetségből megitélhetők, legalább is törzsenként a községi szervezet első alakjaival is birtak, sőt a cultura bizonyos fokán állottak.

Törzsük vagyis családjaik különböző szokásainak maradványaira magam is rátaláltam temetkezésük helyén, hol ugyanis megégetett halottjaiknak hamvát cserép edényekben katlan alakú kiégetett sirgödörökbe eltéve kaptam; egy más rendszeresen készült sirban pedig egy guggoló helyzetben eltemetett s egymásba omlott csontvázat találtam, mely sírnak keleti s nyugati végeiben szenet és hamut mint a tüzelés nyomait hagyták hátra. Szilárd anyagból épült házak nyoma elő nem fordult még eddig az általam kutatott telepeken, ezek inkább csak pinczelakások és sövénykunyhók maradványai, a mint ezt következtethetni vörösre égett porlékony agyag faltapszaikon látható fakéreg s vesszőfonatok hátrahagyott benyomataiból, melyeken a sárga vályog közé gyurt polyva és szalma szálócskákat ma is kivehetni. Hogy neolith telepésünk földművelő volt, azt következtethetni gabona törő kómozsaraik s más nagyobb hátrahagyott őrlő készülékeikből. Kőből idomított eszközeik különbözőségéből az őskori népek két korszakát állapították meg, u. m. a paleolith azaz régibb kő-, a neolith, vagyis újabb kőkorszakot, avagy a pattogatott és csiszolt kőeszközök készítése s használatának idejét. Nagy műgonddal vannak készítve s rendkívül változatos diszítésűek fazékos műveik; anyaguk durva és finomabb agyag, a durvábbak anyaga kavicsosal és poronddal vegyes, ritkán pedig vastartalmu föld; az ilyen kiégetett anyagu

edények szilárdsága vezethette talán készítőjét a vas mivélésének gondolatára, ha ugyanis ennek ismeretét már magukkal be nem hozták. Feltehetőbb azonban, hogy hazánk neolith népe mivelt az érczet; bizonyítja ezt ama hátrahagyott öntési minta, érczsalak s olvasztó edények sorozata, melyek tanyáikon található. Legelőbb a vörös rezet és szint mivelték az ősnépek, mely kétféle ércnek vegyítéséből a bronzot állították elő, a mi akkor arany értéket képviselt s talán közvetlen ezek után mivelték az aranyat, ezüstöt és vasat. Az ércztárgyakhoz cserekereskedés által is juthattak, ilyeseket különben magokkal is hozhattak településük alkalmával s együtt használhatták olcsóbb kő és csont eszközeikkel, bajos levén még ekkor az érc mivélése. A vörös réz és bronz leletek zöldes patinával fedettek, mely az évszázadok hosszú során át felületökön kifejlődött szénsavas rézmalachyt.

A található különböző színű üveg salakokból készült pasta részletek, valamint a finoman festett edények töredékei mind keleti culturára vezetnek, melyet e telepes mint az árja népcsaládból való onnan hozhatott magával, sőt következtethetni őstelepe-sünk thrák fájára az általam talált vallásra tartozó maradványaikból. Ezen sejtelmem mellett bizonyitnak gyűjteményem írásjegyei is, melyek vagy Kis-Ázsia ókori syllabariumához tartozók, vagy pedig Ázsiának valamely más írásrendszeréből fejlődtek. Ezen thrák nép alkotta meg itt gyaníthatólag a neolithkort, nagy valószínűséggel az agathyrs-dák.

Nyomozva az ősembert, magas foku fejlettséggel bíró írástudó népnek maradványaira találtam az általam kutatott telepeken, bárha mai civilisatiók mértékével méltányosan nem ítéltünk műiparáról. Tanyáikat nálunk rendszeren — a diluviál azaz vizözön által alkotott — fensíkokon mindig folyóvizek mellett találjuk fedve alluvial vagy mostkori földréteggel. Ezen két földréteg közt található konyhahulladékok, eszközök, tűzpadok együtt culturréteget képeznek, a mely 2—3 meter vastagsága.

Az ős paleolith ember létezési kora visszanyulik a diluvialis korszakba, sőt erősen vitatják, hogy nemünk a harmadkor letün-tének is tanuja volt. Annyi kétségbevonhatlan tény, hogy az ősember együtt élt a negyedkor vastagbőrű emlősállataival és hatalmas ragadozóival s lassankint mostani házi állataink őseit is ha-

talma alá hajtotta s gabna tenyésztést kezdett, úgy hogy asztalának szükségleteivel a vadászat véletlen esélyeire utalva nem volt.

A neolith korszak maradványaiból ismerhető fel a kutya első jelenléte is; oly kevésbé voltak válogatósak akkoriban, hogy a tulok, juh, kecske, őz, szarvas mellett a kutya, sőt róka, farkas feltördelt csontdarabjai is ott szerepelnek a konyhahulladékok közt.

A kipusztult állatfajokból pedig az ursus spelaeus barlang medve, rhinocerus tichorhinus, (rekesz orru, vagy orrszarvu állat), a nálunk culturrétegben elő nem fordult Hochstetter által sem constatálhatott cervus emycceros Cuv. (óriás szarvas) maradványait is megtaláltam az általam kutatott telepeken, mennyiben ezt már megállapították dr. Fraas Oscar a stuttgarti »naturalien cabinet« igazgatója és dr. Pethő Gyula Münchenben. Az egyik agancs kerületének mérete 24 cm., tehát 2 centimeterrel vékonyabb csak a stuttgarti királyi muzeumban levő eredeti Cuvier féle példánynál.

Ezután bemutatja felolvasó magyarázva a neolithkornak kő, csont és cserép tárgyait a régészeti kutatásaiból nyert eddigi eredmények ismertetésével együtt, mit végül követett ezen zárszava :

Azonban felhívom még önöket arra, hogy nem csak az említett kérdések megoldása, de egyletünk gyűjteményének gyarapítása érdekében is ne dobjanak jövőre félre — ha véletlenül rá találnak — bár mily igénytelennek látszó kő, vagy csont darabot, mely leleteken emberi kéznek műve felfedezhető, sem pedig legkisebb cserép részletet sem, mert lehet ezen tárgyak között olyan is, melyen igen lényeges adatot fedezhetnek fel szaktudósaink tanulmányuk tárgyára vonatkozózt.

Végül még csak annyit említek, hogy ha jelen szerény magyarázatom s az általam művelt szak iránt érdeklődést kelthetett, biztosan remélhetném, hogy mai megjelenésünk nem mosódik emlékökből s felhívásom nem leend csak elhangzott szó, mert ez esetben e telep, valamint a szomszéd telepek és vidék igen tisztelt lelkes közönsége mielőbb becses adományainkkal gazdagítanák társulatunk gyűjteményét. Igen óhajtom, hogy ez így legyen!

A magyarság és az oláh incolatus Hunyadban.

(Fölolvasta a választmány 1880. deczember 1-én Déván tartott ülésében.)

Dr. Solyom-Fekete Ferenczről.

Bármily magasán üljön is valaki az igaztalanság paripáján, ha arról idejekorán és önként le nem száll: leszállítatik vagy kiméletlenül ledobatik. Ez igazság tudatára mi magyarok, istenek hála, szintén jó régen reájöttünk. Legszebb ős- és újabb regéinket a maguk értékekre törekszünk visszavinni. Habár az igazság kutatása, főleg a régmultakra menve, nem könnyű dolog.

Román polgártársaink egynémelyike — mert köztük is már igen sokan magasb álláspontra helyezkedtek — gyönyörüséget talál a mesékben; adatok után fáradozni rest, e helyett álmadozik és költ.

Ily költemény, szerintem is, azon állítás, hogy a Hunyad vármegyében mostanság találtató románok elődei szakadatlan sorban és Traján ideje óta mindig itt laktak volna. Hogy tehát e földnek ősibb lakosai lennének, mint teszem a magyarok. Ilyen költemény továbbá, mintha Erdélyben és itt Hunyadban a fejedelmek, a reformatio erőszakoskodva hajtották volna a románságot a magyarizálás jármába. Megszülvén azonban amaz állítólagos hajtó erő, csupán a fölerőszakolt magyar nevek maradtak volna fönn napjainkig; mely nevekből igaztalanul folya a szóbeszéd hunyadmegyei eloláhosodott magyarokról.

Ez alkalommal nem kívánok hosszas felolvasást tartani, sem a rendelkezésemre álló s vonatkozó minden adatot kimeríteni. Csupán gyűjteményemből mutatok be néhány oklevelet eredetiben vagy általam vett másolatban. Levonom egyszersmind belőlük a kínálózó tanulságokat.

Évek óta kutatok történelmi becsü oklevelek után itt Hunyadban. El merem mondani, hogy egyetlen adatra sem találtam, mely azt bizonyítaná, hogy magyarok tömegesen — mi jól megjegyzendő — telepítették volna azon hunyadmegyei helyekre, hol őket az okmányok tömegesen tüntetik föl. Ebből talán önként következik, hogy ama helyekre telepedésök megelőzte azt a korszakot, melyből reánk oklevelek maradtak. Ezzel ellentétben magam is sok okmányt mutathatok föl, melyek a románságot — vagy történelmi kútfőinkben közérvényü elnevezéssel — az oláhságot telepedésben, folytonos mozgás, folytonos bevándorlásban tüntetik föl. E telepedés, e mozgás nyomai a XIII. századtól kezdve lenyulnak a XVII. század végeig.

Ime 1360. évből egy okmány (1). Érdekes nevek: Stoyan Bolyen, Musana, Balata, Bay, Surs, Nan, Kozta; aztán Sarahenus antiquus, Prodan rufus, Roman filius Chomak, Michael filius Guja, Dan, Koztantin, Balk, Baja, Buz, Zampa, Zombur, Dragomir, Baszarab longus, Myk, Murk stb. Ezen ítéletvel Nyires és Reketyefalva iránt folyt pört tárgyazza. Maguk felek mondják és bizonyittatják, hogy e két falut »nova plantatio« czimén szerezték; az okmány kitételével élve: »ex novo plantassent et condescendissent.«

Itt van egy másik oklevél (2) 1380-ból. Ez azt bizonyítja, hogy a nyiresi plantatio tovább terjeszkedik. Nagy Lajos királyunk adományoz »Stoyan filius Mosina de Nyres kenezius olachorum de districtu castri Hathzak« részére »quasdam terras vacuas et habitatoribus admodum destitutas, unam videlicet Polonyeza vocatam, penes rivulum Chernysmara in districtu de Hunyad habitam, et alteram Bobochmezeu appellatam iuxta fluviu Charnavyzy nuncupatum in dicto districtu Hathzak existentem.« Adományozza pedig e birtokokat »ne caedem in desertis constitutae vacuae ulterius permaneant, sed potius inhabitantium copia decorentur.«

Hogy az oláhság csakugyan mind nagyobb és nagyobb mérvben özönlött be és szállotta meg a háboruk viharai által elsöpört régibb lakosság üresen maradt lakhelyeit, és így az az által használt hely-, folyó- és dülőneveket is saját idiomjához alakította: meggyőző egy kis összevetés az imént ösmertetett, Nagy Lajos királyunk által kiállított adománylevelével és a mindjárt ismer-

tetendő okmány között. Ugyanis Nagy Lajos idejében 1380. évben Charnavžy folyó emlittetik, kétségtelenül a mai Cserna; ellenben László erdélyi vajdának a pestesi nemes nemzetség részére 1302-ben kiállított ítéletlevelében a Cserna folyó ősi magyar nevén »fluvius Egrug« (Egrögy, Egerügy) emlittetik. Csalhatatlan bizonyítéka levén ez annak, hogy még 1302-ben erőteljes, számos vala itt a magyarság; míg 80 évvel később a folytonos oláhbevándorlás a magyar hely- és folyóneveket kiszorítva, másokat teszen közhasználatuakká.

László vajdának jeleztem ítéletlevele (3), melyet én Cserna-Kereszturon Csanády István ur levelei közül mentettem meg az elpusztulástól, megbecsülhetetlen adatokat őrzött meg számunkra. Világos ebből többek közt, hogy a mai Hunyadban a magyarság hét várhoz volt beosztva,¹⁾ mint megannyi külön nemzetség. Az oklevél idevágó szavai: »comprobaverunt . . . . . testibus, nobilibus, praedialibus et de qualibet cognatione provincialium septem castrorum.« Mely »Septem castrorum« itt semmiképen nem vonatkozhatik százsz polgártársaink »septem castra« által borított földre. Ugyanis ezen szóban levő ítéletlevél világosan csak Hunyadmegyére vonatkozik, hunyadmegyei két nemzetség pörét dönti el, mely nemzetségek bizonyára nem esküdtek a százszok hét várához tartozó nemes felekkel, mert azok nem lehettek comprovincialis nemes felek, és így eskütársakul sem szolgálhattak volna oly kérdésnél, milyen az, hogy Kereszturon és Pestesen bizonyos föld melyik pörös felet illetné jogosan.

A pörben állott két cognatio, egyik Alpestesen: Batiz comes és vérsége, nevezetesen Chanad Ebes fia, Tÿborcz, Loránd, János, Cherke; Péter Szereks fia; Péter és Pál Bán fiai; János Tamás fia; Bálint és Bács (Baas) Bork fiai; Bálint és Pál Zene fiai; Dok és András; Lőrincz György fia; Pál, Mÿko és Csaba Márton fiai; Demeter és Miklós Igech fiai; András és Domonkos János fiai; és végre Farkas Pál fia. Másik pörös fél Kereszturon: Domonkos Romanus fia; Telök, Mihály, András, Jan vagy Jank és Egyed István fiai; István Pál fia.

¹⁾ Lásd ezen és még több más pontra vonatkozólag vitámat Tóth Lászlóval a »Hunyad« czimű hetilap 1881. évi folyamának 5., 10. és 11. számaiban.

Nemde a Batiz és Bács, kiknek nevét két község tartja főn jelenleg is Hunyadban, a Pestestől nem messze eső Batiz és Bácsi; továbbá az Ebes, Cherke, Szerekcs, Zene, Igech, Mýko, Csaba nevek 1302-ben nem az erdélyi fejedelmek, nem a reformatio által fölerőszakoltak! Ide járul még, hogy ez ősmagyar zamatu nevek viselői Alpestesen első foglalásu, ősi birtokukra hivatkoznak; mert ki a magyar jogéletben jártas, az tudja, hogy oklevelünk korában a »possessio haereditaria de Pestus« azt jelentette. Éppen mint Fölpestesen a Makray család őse Gecze első megszállásból birja falvait, melyeket Róbert Károly királyunk egy levele 1329-ből sorol föl imigyen: Nagypestös — a mai Fölpestes, Középtelek — a mai Zsoszán, Nándor és Ölyves-Saagh — a mai Nándorválya.

Visszatérve Alpestesre, még többet is mond amaz oklevél arra nézve, hogy a mai Keresztur és Alpestes összállásu magyar helységek valának. Így a pörös birtok határolásában emlittetik az Egerügy folyón kívül: »Barmachalit« — »Bárvigága« — »Birch« dülő. Továbbá Alpestes temploma »Minden szentek« védnöki nevére volt fölszentelve, mely templom IV. László király alatti zavargások idején dulást szenvedett.

Megtartotta Alpestes lakossága magyar nemzetiségét a későbbi századokban is. Itt van 1488-ból egy okmány, (4) mely szerint Csanády Pál és Péter testvérek hozományul több darab földet adnak Katalin nővéröknek. A földek körülírásában: »Azalo« — »Ördög martja« — »Macskoló« — »Hidegkut« — »Patakszorosa« dülőnevek jönnek elő. Kereszturi Furka család érdekében 1496-ban Thelegdi István erdélyi alvajda örökesketést eszközöltet, melyről a gyula-fehérvári káptalan levele (5) Alpestes fölesketett nemesei közt sorolja föl: Pestesi Zakariás alispánt, Csanády Benedeket, Török Pétert, Boythory Antalt, Bodor Benedeket, Bodor Barnabást, Byro Mátét, Lőrinczy Benedeket, Fekete Fábiánt és Fekete Ferenczet, Kerek Ferenczet stb.

Ennyivel beéri tán a brassói »Gazeta« dévai tudós levelezője, Cassiu barátunk is, ki gaz ámitónak nyilvánított mindenkit, ha nem hiszi el: miszerint többek közt Alpestesen a magyar családneveket az erdélyi fejedelmek és a reformatio erőszakolták legyen föl; jöllehet ott soha tősgyökeres magyarság nem lett

volna a lakosság zöme, hanem Trajànnal bejött római gyarmatosok utóda.

De kövessük tovább a fonalat. Az alpestesi vérség pöréről szóló levél bizonyossá tehet mindenkit, hogy Hunyadmegye területén hét királyvárhoz tartozott a magyar praedialis nemes lakosság. E várak lehettek, mert őket teljes bizonyossággal kinyomoznom még nem sikerült, Maros-Illye, Déva, Hunyad, Hátszeg és a régi Város a Maros folyó balpartján; hogy a jobboldalon Gyógy, Arany és Solymos községekben vagy ezek környékén szintén kellett lenni királyváraknak és ezek szolgálatára rendelt tömeges magyar lakosságnak: azt a helynevek tősgyökeres magyar hangzása, melyet a később odatelepült oláh lakosság sem birt teljesen elferdíteni, mutatja. Ott fekszik az említettek kivül: Nagyg, Veremága, eloláhosodott mai hangzásában Vormága, Haró, Kéménd, Bánpatak, Folth, Rápolt, Bábolna, Homorod, Almás, Renget, Tekeró, Balsa; ott van továbbá Csökmő, mint valószínűleg a mostani Csigmót nevezi Mátyás királyunk adománylevele (6) Illyei Dénes erdélyi alvajda részére 1462. évből. Ugyanazon levélben Thewrek falu adományozása is foglaltatván. Mi azért érdekes, mert a török nyelven völgyoszorost jelentő Csigmó, magyarosan Csökmő, mellett jött elé Török is.

Lejebb Maros-Sólymos közelében szintén egész csoport elűnt magyar nevű faluval találkozunk az oklevelekben. Így a Kaján patak torkolata körül — a Makray család irományaiból lemásolt és fönebb már említettem okmány — megnevezi: Besén — mai Besán, Kiskaján, Kajántő, Kajánfő, Tatamérháza, Hosszuliget — a mai Szuliget — faluneveket. S valjon nem épen ezen Hosszu-Liget vagy liget helyén feküdt táborában keltezte Nagy Lajos király a fönebb tárgyalt oklevelet: »Datum in castro nostro Lygeth.« Hogy Maros-Illye szintén királyvárral birt, azt hajdani castellanusainak gyéren fönmaradt neveiből tudjuk. De körülte első foglaláskori magyarság is tanyázott. Innen még az 1819—20. évi conscriptio is Maros-Illyén »székely örökségek«-et talált. Mi alatt átvitt értelemben első megszállásból eredt birtokokat kell keresnünk; mert az összeírók ama kitételrel hitték legjobban kifejezhetni a descensus jogán alapuló birtokot, épen úgy, miként a Székelyföldön, hol adományozás nem volt.

Déva város nevezetes központ, királyvár vala történelmünk első szakaitól kezdve. Elég egy pillantást vetnünk még jelenleg is a Dévát környező lakosságra, hogy belássuk, miszerint e lakosság nagy mértékben van vegyülve magyar vérrrel. A közelben fekvő községek túlnyomólag szintén magyarhangzásu nevezettel bírtak. Barcsay Ákos fejedelem által kiállított egy nemeslevélben a mai Völcesd p. o. Völcesd, Kaun pedig Kony. Bizonyára a későbbi oláhság nyelve nem bírta kiejteni a Völcesd és Kony nevet, mely utóbbi gyökszava lehet a most is használatos »konya« jelző szavunknak; avagy egyjelentőségű a török sator-kohn, kon-ak-szóval, és így a régi magyar nyelvben ugyanoly értelemben vétethetett.

Vajda-Hunyad királyi vár és birtok volt jóval a Hunyadiak előtt. Nádasdi László (7) erdélyi alvajda 1414-ben reáparancsol Vajkra, ki nem lehetett más, mint Hunyadi János atyja, és kit nevezett alvajda »Egregio viro Waÿk militi de Hunyad« czimzéssel szólított meg; ezen Waÿkra tehát reáparancsol az alvajda, hogy hagyjon fel a vár népei elleni sanyargatásokkal — »per quod ipsi a districtu castris domini nostri Regis alienarentur et desolarentur.«

Ez okmány mellesleg megjegyezve, Hunyadi János családi viszonyainak ösmertetéséhez is szolgáltat egy adatot; bizonyítja továbbá, hogy Zsigmond királynak a Hunyadvár adományozásáról kiállított 1409-ki oklevele Fejéjénél csak ígéret maradt.

Ha ezen királyi vár, az ős Hunyad környékén egy kis szemlét tartunk, azonnal meggyőződünk, hogy bizony Hunyadot is környezte tősgyökeres magyarság. A két Pestest nem is említve, ime 1295. évből egy hártadarabra irt oklevél (8). Tárgyazza Both-ur a mai elferdített nevű Bujtur-község nemesei közt eszközölt osztályt. A törvényes bizonyosság: László mester Miklós fia, Déva várának castellanusa és hunyadi főispán, továbbá István Csanád fia és Mihály Bencse fia, mindketten pestesiek és szolgabírák. Az osztályos vérség soraiban előjön Forgach, Bartalos stb. név. Aztán Hunyad körül van Zalasd, Rákosd, Hasdad, mai rossz néven Hosdath. Mely utóbbi községben az oklevelek jóval Hunyadi János szereplése előtt, p. o. 1412-ben, magyarságot bizo-

nyitanak. Aligha nem tévedés tehát azt hinni, hogy Hasdadot valamelyik Hunyadi telepítette volna be magyarokkal.

Hátszeg egy tekintet alá esik Hunyaddal. Hátszegről hasonlókép minden oklevél úgy szól, mint királybirtokról. Az állítatják, hogy Hátszeg vidéke lett volna többek közt az, melyen a románság Traján óta folytonosan élt és lakott volna. Bizonyítva természetesen semmi sincs. Én okleveleimből hajlandó vagyok azt hinni, hogy az oláhság, kenézeinek és vajdáinak vezérlete alatt, Hátszeg vidékére is lassankint szivárgott és telepedett át, jóval a magyar honfoglalás után. Vegyük a helyneveket. A Kendeffy család iratai közt 1458-ban előjön »Ewrek« possessio, mi később a mai Urikká ferdült. Vagyis előbb volt magyar, mint oláh. Ulászló 1493-iki adománylevelében több szántóföldet és rétséget sorol föl; ezek közt »Mwrylowar et Nyakmezew« hívja föl figyelmünket, melyekről az adománylevél írja: »quae quidem prata atque terras quidam diluvio fluvij Syl appellati interfluit.« Bizonyos eszerint, hogy 1493-ban Nyakmező lakatlan rétság vala. Napjainkban ott találjuk Kimpulujnyág oláh falut. És erről mondta egy tudós román hazánkfia, hogy ott valami Negu vagy Neagu nevű vitéz római neve lehet megörökítve! Pedig az oklevél kétségtelenné kell hogy tegye, miszerint azt az 1493-ban még rétséget később szállhatta meg oláh lakossága, és átvette vagy átfordította a Nyakmező nevet saját nyelve szerint »Kimpului-Nyág« ékes elnevezésre.

Nagyon sok más hely- és községnek mehetünk még így nyomára. E helyütt még csak a következő adattal szolgálok. Egy 1495-ben kelt határjárási okmány Füzece, ma helytelenül Füzesd, Galacz és Puj-Ponor határára vonatkozik. Ily helynevek említettnek: Füzeespataka, Dióspatak, Szamárospatak, Balogviz, Fejérkő hegy, nyires vapa, Szilfahatár, Oroszlányhegy stb. Ugyanott előjön Culme, Dumbravicza, Ponorics stb. Először is tehát a határjárók nem magyarizálták a neveket, hanem adták, miként találták. De továbbá a magyar elnevezések Füzece és Galacz határán, az oláh nevek Puj és Ponor határán fordultak elő. Más szavakkal: 1495-ben Füzece és Galacz még tulnyomólag magyar közlakossággal birhatott, a tiszta oláh Puj és Ponorral szemben, melyek adományozási üdejét egyes kenézeknek a Hunyadiak korán tul

nem sokkal kell keresnünk. Miként ezt a Hunyadi Mátyás nova donatioi fogják igazolni.

A hetedik, vagyis Város, a mai Szászváros várára és környékére kiterjeszkedni most nem kívánok. Itt szász tudósaink sokat hoztak és hoznak napfényre, ha mindjárt szász szempontból kiindulva is.

Mindezen nagyjából odavetett vonások az Árpád- és Ve-gyesházi uralkodóink idejéből, egészen más fogalmat adhatnak talán azon állás felől, melyet a mostani Hunyadmegye virányain a magyarság elfoglalt. És ezen vonások is bebizonyíthatják tán, hogy nekünk magyaroknak itt sok keresni és tisztázni valónk van. A mivel távolról sem mondom, hogy hasonló földadat nem vár pl. román polgártársainkra is, saját nemzetiségöket illetőleg. De éppen azért vessünk vállat vállhoz. A szép eredmény közös és mindnyájunké leszen.

Ha nem állunk elé minden lépten egy-egy mesével; ha multunkat lehetőleg földerítjük: higgyék el, mindjárt több becsülést és türelmet fogunk egymás iránt kebleinkben táplálni.

Magyarokul be fogjuk látni, hogy nemzeti fejedelmeink, főpapjaink és birtokos elődeink kényszerítve voltak a telepedők befogadására, és ezzel hasznos dolgot miveltek. A betelepült más nemzetiségi lakosság igen soká együtt osztozott jó- és rosszban a magyarral. Ha otthonukat betörő ellenség fenyegette, együtt dobbant föl szívök; együtt siettek határaik megvédésére s együtt aratták a babért; s együtt vették el a harczi dicsőség jutalmát. Mert hiszen hány oláh kenéz, hány oláh vitéz kapott magyar nemességet, kiterjedt uradalmakat! Nem is fizettek hálátlansággal.

Egy későbbi áldástalan korszak zavart össze bennünket. De éppen azért szent kötelességünk tisztázni a multakat.

O k i r a t o k.

1.

Péter erdélyi alvajda és hátszegi várnagy ítéletlevele 1360. évi június 2-ról keltezve. Myk, a Murk fia, az iránt emel panaszt Stoyan és Bolyen Musana fia, — továbbá Balata, Bay, Surs és Nan Koszta unokái s a többi rokonai ellen, hogy ezek az öt jogosan megillető s a hátszegi kerületben fekvő Reketjét és Nyírest elfoglalták és bitorolják. Alperes felek mondják és a jelenlevő fölsküdt kenézek által bizonyittatják, hogy a két falut új telepedés czimén birják. Mire azok birtokában hagyatnak.

Nos Petrus viceuoyoda Transsiluanus et Castellanus de Hattzak Significamus tenore presencium quibus expedit vniversis, Quodcum nos demandato domini nostri Regis Magnifico viro domino dyonisio Woyuode Transsiluano et Comiti de Zonuk domino nostro literatorie dato vice persone ipsius domini nostri woyuode vniuersitati keneziorum et alterius huius status et condicionis hominibus de districtu Hatzak, pro ipsorum Juribus restaurandis, ad feriam quartam proximam post festum Penthecosthes proxime nunc preteritum, Congregationem generalem, ac de medio communitatis ipsorum viros ydoneos et fidedignos, videlicet de kenezys duodecim, ex sacerdotibus sex, et similiter sex ex olahys popularis, infradeclaratos pro Juratis assessoribus nobis deputari fecissemus, Tandem ipso termino congregationis nostre occurrente nobis, vna cum eisdem Juratis nostris assessoribus ac alijs huius status et condicionis hominibus ipsius districtus Hattzak, in eadem villa Hattzak pro Tribunali sedentibus causalesque processus quoslibet litigancium recto Tramite Juris dimittentibus, Myk filius Murk demedio aliorum causidicorum consurgendo proposuit eomodo quod Stoyan et Bolyen filij Musana, Balata Bay Surs et Nan nepotes Koztha cum fratribus et consanguineis suis Possessiones Reketya et Nyres nuncupatas, in eodem districtu de Hattzak existentes ipsum Jure Kenezyatatus de Jure concernentes, occupassent, et detinerent occupatas in preiudicium sui Juris et derogamen cuius . . . . . vellet ab eisdem Jure exposcente, Quo audito prenominati Stoyan et Bolyen filij Musana, Balata

Bay Surs et Nan nepotes Kozta ceterique fratres et consanguinei ipsorum exurgendo responderunt ex aduerso, Quod prenominatam Reketya ipse Kozta auus predictorum Balata Bay Surs et Nan ac parens ipsorum cum Juuamine ipsius Musana parentis predictorum Stoyan et Bolyen . . . noue plantacionis modo condescenden . . . Musana . . . duas partes possessionis Reketya . . . sine auxilio et Juuamine ipsius, eandem plantare et conseruare nequissent, in eandem possessionem ad se assumpsissent et beneuole recepissent, Possessionem vero Nyres ipse Musana pater Stoyan et Bolyen prenominatorum cum fratribus suis in vniuersis possessionibus ipsorum habita prius et facta perpetuali diuisione, similiter ex nouo plantassent et condescendissent et sic easdem possessiones . . . tenuissent et possedissent, et eidem Myk in nullo attinuissent . . . et noticie vniuersorum Juratorum keneziorum et aliorum huius status et condicionis hominum ipsius districtus Hatzak constaret euidenter, Petentes nos ut ydem Jurati assessores et aly Seniores qualem . . . sci- rent per nos legitime requisiti faterentur ueritatem, Quiquidem Jurati assessores uidelicet Sarachenus antiquus, Prodan rufus Roman filius Chomak, Mychael filius Gulya, Dan de Cholnokus Koztantyn de Zallas, Nan filius Bay, demetrius filius Borbath, Bazarab longus, dusa de domsus Vlad de Gunazfolu (?) Kenezy, Item Petrus Archydiaconus de Oztro, Zampa de Clapatiua, Balk de Possana dalk de domsus et dragomyr de Tusta, ecclesiarum sacerdotes olachales Item Thathemirus rufus, Stoyan pityk dictus Jobagiones Nan fily Koztantyn, Baÿa filius Buz de Clapatiua, Ladislaus filius Zombur, dragomyr de Zyluas et Myhel Jobagio Bazarab longi, ceterique quamplurimi kenezy seniores et homines olachales populani, ipsi congregacioni nostre adherentes, per nos legitime et de consuetudine ipsius districtus Hatzak, requisiti, responsionem predictorum Stoyan et Bolyen filiorum Musana, quamet Balata, Bay, Surs, et Nan, nepotum ipsius Kozta ac aliorum fratrum eorundem corroborantes dictas possessiones Reketya et Nyres eisdem filys Musana, et nepotibus Kozta, eorundemque fratribus, modo superius declarato pertinere, et attinere, ac per antecessores eorundem Modo quo supra plantasse, ad eorum fidem deo debitam fidelitatemque Sacre Chorone Regie, conser-

uandam, pro dicenda veritate, et iusticia, obseruandam, tacto viuifice Crucis ligno prestitam, vnanimi et concordi testificacione attestantes affirmarunt, Quorum quidem Juratorum et aliorum Seniorum attestacionibus et affirmacionibus factis et perceptis Tum nos, eundem Myk filium Murk, super eo, si ipse in suae propositiois corroboracione aliqua literalia vel . . . . . exhibere aut contra eorundem Juratorum attestaciones, in aliquo obuiare . . . ut nostro de Jure incumbit officio legitime requisitum habuissemus Tandem ipse Myk filius Murk nulla literalia monumenta, nullumue euidens documentum, exhibere, nec contra attestaciones predictorum Juratorum et Seniorum in aliquo obuiare posse, asseruit, verum quia predicta Possessio Nyres vocata, in toto, Possessio vero Rekehtya, in duabus partibus, predictis Stoyan et Bolyen, eorumque fratribus, in tertia uero parte dicta Possessio Rekehtya, predictis nepotibus Kozta, simul cum fratribus eorundem. modo quo supra legitime pertinere, ex attestacione predictorum Juratorum, et Seniorum comprobate sunt, Ipseque Myk filius Murk in nullis verborum suorum obstaculis obuiare Valebat, Ideo ex Causis predictis, ipsum Myk indebitam et iniustam acquisitionem fecisse conuincentes, dictas Possessiones Rekehtya, et Nyres, videlicet ipsam Rekehtyam in Tercia parte, predictis, Balata, Bay, Surs et Nan, nepotibus Kozta, cum fratribus predictam vero Possessionem Nyres, simul cum duabus partibus, ipsius ipsius (sic) Possessionis Rekehtya, predictis Stoyan et Bolyen filijs Musana ac eorum Posteritatibus uniuersis Jure Keneziali, prout ipsorum Jus . . . auctoritate nostra Judiciaria, reliquimus, et commisimus, Tenere, possidere, et habere, sine preiudicio Juris alieni, Ipsos in corporali Possessione, earundem duarum villarum relinquentes Datum . . . . . ak. sexto die ipsius congregacionis nostre prenotate. Anno domini M^{mo} CCC^{mo} Sexagesimo.

(Hátlapon a pecsét tartó szijaeskája befűzve, de hogy le is lett volna pecsételve az okmány, nyoma nem látszik.

Eredetije keskeny hosszukás hártján, mely nedvesség által összegombásodott több helyen, vagy pedig ovatlan vele bánás következtében helyenként lesurlódott.

Saját gyűjteményemben, Tornya Sándor ajándéka, állítólag 3 Szent-Királyon kapta.

*Nagy Lajos Király adománylevele 1380. szept. 12-ről kel-
ezve. Nyiresi Stoján, Mosina fia és az oláhok kenéze kéri magá-
nak adományoztatni a hunyadi vár kerületében fekvő Polonyiccát
és a hátszegi vár kerületben fekvő Bobocsmezőt, mint elhagyott
és lakatlan területeket, melyeket László erdélyi vajda már úgy is
neki adományozott. A király tekintetbe véve Stoján hűségét s
eddig tanúsított szolgálatait s bizva ígérétében, hogy telepítvénye-
seket fog e birtokra hozni, Bobocsmezőt és Polonyiczát Stojánnak
és örököseinek adományozza.*

Nos Lodouicus dei gracia Rex Hungarie, Polonie, Dalma-
cie etc. Memorie commendamus per presentes quod Stojan filius
Mosyna de Nyres kenezius olachorum de districtu Castri Hathzak
ad nostre serenitatis veniens presenciam quasdam terras vacuas
et habitatoribus admodum destitutas, vnam videlicet Polonycza
vocatam penes rinulum *Chernysmara* in districtu de Hunyad
habitam, et alteram Bobochmezeu appellatam iuxta fluium
Charnaujzj nuncupatum in dicto districtu Hathzak existentem,
asserens ipsas per Magnificum virum ladizlaum Woyuodam Trans-
silvanum mediantibus suis literis vigorosis sibi condonasse, a no-
bis sibi, et suis Heredibus dari consumari et conferri postulauit.
Nos itaque recensitis fidelitatibus et seruicys ipsius Stoyan kenezj,
quibus idem nobis iuxta posse studuit et anhelat, complacere,
premissas terras vacuas et desertas ac incolis destitutas modo pre-
misso in dictis districtibus Hathzak et Hunyad habitas Polonycha
et Bobochmezeu nuncupatas, ne eedem in desertis constitutae
vacue ulterius permaneant, sed potius inhabitancium copia deco-
rentur, eidem Stoyan kenezio, qui eas populare promisit, et per
eum suis filys ac Heredibus Heredumque suorum successoribus,
cum suis vtilitatibus et pertinencys sub suis certis metis et di-
stinctionibus, dedimus contulimus et commisimus ymo damus con-
ferimus et conmittimus perpetuo possidendas tenendas et inhabi-
tandas. Harum nostrarum testimonio literarum Quas in formam
nostri priuilegj redigi faciemus dum nobis fuerint reportate. Da-

tum in castro nostro Lygeth feria quarta proxima ante festum Exaltacionis sancte Crucis. Anno domini M^o CCC^{mo} LXXX^{mo}.

(Eredetije hártya. Pecsét vörös viasszal az okmány aljára volt nyomva, de most csak nyomai látszanak. Tornya Sándor v.-hunyadi járásbíró tulajdona.)

3.

László erdélyi vajdának Déván 1302. évi ápril hó 16-áról keltezett ítéletlevele, mely szerint Batiz pestesi nemes és vérsége az iránt emelt panaszt, hogy őket Domokos Romanus fia, Telök, Mihály, András, Jank és Egyed István fiai és István Pál fia kereszturi nemesek bizonyos kereszturi földek birtoklásában háborgatnák, mely földet ők Istvántól a Jank fiától, a Telök, Mihály, András, Jank és Egyed atyjától négy évvel a nagy tatárjárás után vették, de az okmányok egyike a pestesi mindenszentek templomában, mely a (IV.) László király idejében kitört zavargások alatt feldulatott, elveszett; míg a másik a fehérvári káptalan levéltárában elégett, a zavargások alatt pedig nem volt módjok új okmányokat szerezni. Miután ezen állítás mellett a hétvárhoz beosztott nemesek közül ötvenen esküt tettek, László vajda a pestesieknek ítéli oda a pörös birtokot; s hogy senki által se háborgatassanak, kiállítja részökre jelen oklevelet, melyet a fehérvári káptalan is átírt levéltárába 1325. évi május hó 30-án.

Capitulum ecclesie Transsilvanac Omnibus christi fidelibus, presentem paginam inspecturis Salutem in omnium salvatore. Ad vniuersorum noticiam tam presentium quam futurorum harum serie uolumus peruenire. Quod accedentes ad nostram presentiam Chanad filius Ebes, Petrus filius Baas et Benedictus filius Týburch, nobiles de inferiori Pestus, exhibuerunt nobis quoddam Priuilegium quondam ladislai Woyvode Transsiluani et Comitis de Zonuk, petentes nos cum instancia ut tenorem eiusdem Priuilegy ad cautelam et maiorem certitudinem nostris litteris Priuilegialibus transscribi faceremus et Sigillo nostro communiri. Cuius quidem Priuilegy tenor talis est. Nos ladislaus Woyvoda Transsilvanus et Comes de Zonuk memorie commendantes tenore presencium qui-

bus expedit significamus vniuersis, quod cum nobiles de Pestus, Batiz comes videlicet et cognati sui, Chanad, Tyburcius, Iorandus, Johannes Cherke, Petrus filius Scerech, Petrus et Paulus fily Banus, Johannes filius Thome, valentinus et Baas fily Bork, dok et Andreas laurencius filius Georgy, valentinus et Paulus fily Zene, Paulus Myko et Chobo fily Martini, demetrius et Nicolaus fily Igech, Andreas dominicus fily Johannis et farkasius filius Pauli, super terra quam dominicus filius Romanus et cognati sui Theluk videlicet Mychael Andreas Jank et Egidius fily Stephani ac Stephanus filius Pauli de sancta Cruce racione hereditaria eorum scilicet ad villam sancte Crucis pertinentem impediuerant abeisdem, contra eosdem dominicum et cognatos suos memoratos in octauis diei Cynerum comprobare debuissent et prestare sacramentum, sicut eadem terra estimaretur, secundum continentiam litterarum nostrarum exinde confectarum: quarum tenor talis est Nos Iadislaus Woyuoda Transsilvanus et comes de Zonuk, Damus pro memoria, quod dominicus filius Romanus vna cum filys Stephani bone memorie de sancta Cruce, Teluk videlicet Mychaele Andrea Jank et Egidio, necnon Stephano filio Pauli ac alys cognatis, suis, quandam terram nomine Hereditariam eorundem scilicet ad villam sancte Crucis pertinentem, a nobilibus de Pestus, a Botyz comite Chanad, Tyburcio, Iorando, Johanne Cherke Petro filio Zerekch Petro et Paulo filys Banus, Johanne filio Thome, valentino et Baas filys Bork, dok Andrea laurencio filio Georgy, valentino et Paulo filys Zene, Paulo Myko et Chobo filys Martini, qui in emptione eiusdem terre participes sunt, demetrio et Nicolao filys Igech et ab Andrea et dominico filys Johannis filys sororis eorundem de Pestus coram hominibus nostris uidelicet comite Andrea et comite Paulo prohibuerunt, tandem ambe partes infigura iudicy pro eadem terra coram nobis personaliter constituti qui dominicus filius Romanus et aly iam dicti contra eosdem de Pestus, taliter proposuerunt: quod Stephanus filius Jan, pater dictorum Theluk, Mychaelis Andree et Egidy sine consensu et voluntate eorundem illam terram eisdem nobilibus de Pestus vendidissent, tamen adhoc nec litteras Capituli vel Woyvodarum antea existencium, potuerint exhibere, nec nostras, cum quibus eosdem racione dicte terre prohibuissent, comes Botiz et aly predicti ex-

aduerso responderunt, quod eandem terram a Stephano sep bone memorie quarto anno post magnos Tartaros emissent et empta esset. et super hoc privilegium capituli albensis ecclesie Transsilvane illo tempore recepissent, et ab anno illo incipiens usque adhuc nec Stephanus filius Jan, nec filij sui neque et Romanus vel dominicus filius eiusdem, nec cognati sui, ipsos nobiles prefatos prohibuissent super terra antedicta, sed pacifice et quiete possedissent, responderunt etiam quod Privilegium eorundem, per turbacionem istius terre Transsiluane tempore ladislai Regis per destructionem eiusdem, fracta ecclesia Omnium sanctorum de Pestus de Cista recepissent. et sic perditum esset, aliud uero Privilegium eorundem, quod fuit in Capitulo antedicto in eadem ecclesia per Gyan filium Alardi combustum fuisset, et quod ipsos post hoc graviora negocia per Regni turbacionem Inpediissent. aliud Privilegium de Capitulo recipere nequivissent, vnde quia idem dominicus filius Romanus, et filij Stephani sepe dicti ac aly cognati eorundem, affirmauerunt, quod dictus Stephanus eisdem nobilibus uendidisset terram prelibatam, nos eandem causam inhunc modum duximus iudicandam. quod dicti Botiz comes et aly sepefati in octauis diei Cynerum contra eosdem dominicum et filios Stephani sepefatos, testibus quibus euidentioribus poterunt, debeant, comprobare. quod in tempore et anno prefixo ab Stephano prelibato empta esset eisdem, et nullus predictorum hominum eosdem ratione dicte terre prohibuisset, nec in causam euocasset. et eciam Privilegium eorundem sicut prescriptum est amisissent. ex testibus autem qui tunc testificarent, sicut eadem terra estimata fuerit, per probos uiros debent prestare sacramentum, ut terram memoratam a tempore antedicto pacifice et quiete possedissent. contradictione alicuius non obstante, et esset eisdem empta, sicut est uperius expressum, datum in dewa secunda feria proxima post sifestum Purificationis beate virginis. Adueniente ipso termino dicti nobiles de Pestus comprobauerunt contra eosdem testibus nobilibus predialibus et de qualibet cognatione provincialium Septem castrorum existentibus terra autem estimata quinquaginta marcis, et quinquaginta nobiles quorum fides indubitata recipi poterit prestiterunt sacramentum. quod terra antedicta esset empta eisdem. Cuius quidem terre mete sic uadunt. scilicet prima

meta incipiens a fluuio Egrug uadit ad Barmacha . . . . eiusdem machale est vna meta terrea. vnde uadit et exyt ad vnum fwz . . . . . it super vnam metam terream. et inde uadit superius ad unam metam terream, que est sub una arbore salicis et inde ascendit et uadit iuxta fluuium Almas, et ibi est meta terrea, et ibidem uadit ad eandem almas. et inde per . . . . . aruigaga. et ibidem . . . . . terrea meta, et inde terminat ad Baruigaga, et inde ascendit ad vnum byrch, cuius Byrch una pars meridionalis pertinet ad uillam Pestus. Botiz comiti et cognatis suis de eadem. et una pars . . (fil)ys Galus. et inde uadit ad antiquam metam, per quam eadem terra empta est eisdem. et ibi choiunt mete nostre et inde descendit iterum ad almas ad partem meridionalem et transit ultra almas, vbi choiunt Hereditariys eorundem. et postea ibidem uadit ad unam metam lapideam. Hereditariam de Pestus predictorum. Nos autem, ut ipsos dicti dominicus et cognati sui non possint ratione dicte terre impedire vel inius uocare et ut eorum heredes heredumque suorum successores pacifice possidere possint et quiete ut inaliquibus curicullis temporum non possint molestari per quempiam eisdem ad huius rei testimonium, perpetuamque firmitatem litteras nostras Priuilegiales concessimus Sigilli nostri munimine roboratas. Datum in deua secunda feria proxima post dominicam Ramispalmarum. Anno domini M.º CCC.º secundo. — Nos igitur petitionibus eorundem nobilium iustis et legitimis inclinati, quia ipsum Priuilegium comperimus integrum in carta et Sigillo, non abrasum, non cancellatum, nec in aliqua sui parte uiciatum tenorem eiusdem de uerbo ad uerbum nostris litteris Priuilegialibus transcribi fecimus et Sigillo nostro autentico consignari. Datum feria quinta proxima post festum Pentecostes. Anno domini M.º CCC.º XX.º quinto. Nicolao preposito. Sancto Cantore, Thoma Custode, Paulo archidiacono de vgacha decano ecclesie nostre existentibus.

(Piros sodrott selyemzsinórról függött pecséte leszakadt és elveszett.

Eredetije pergamen darabon, melyet egerek vagy emberi kéz rongált meg és lyukgatott ki, miért a szöveg egy kis része elveszett. Saját gyűjteményemben, jelenleg Cs.-Kereszturon lakó Csanádi István levelei közül.)

4.

Vizközi András hunyadi várnagy 1488-ik évben julius 1-én Barsán kelt oklevele, mely szerint alpestesi nemesek: Csánádi Pál és Benedek előtte és a szolgabírák előtt megjelenvén, élőszóval kijelentik, miszerint Katalin nővéröknek és férjének alpestesi nemes Zerije Antalnak egy telket adományoznak örökbirtokul.

Nos Andreas de Wyzkez castellanus castri Hwnyad comesque, item Valentinus et Petrus de Haro ac Clemens de Kerezthwr Judlium comitatus Hwnyadiensis. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nobiles Paulus Chanad de Alpestes, ac Benedictus frater suus patruelis, personaliter nostram venientes in praesentiam, per eodem unanimi voluntate, sponte, oraculo vivae vocis confessum extitit, pariter et relatum in hunc modum. Quod ipsi amore nobilis dominae Katherinae, sororis scilicet eorum, quam propter certum defectum et privationem unius oculi, ad desponsandam et maritandam propter grandes huiusmodi suos defectus non habuissent facultates; ideo ipsi praemisso defectu annotatae dominae Katharinae quam ex amicabile dispositione certorum Nobilium de dicta Alpestes, nobili Anthonio Zerrÿe de eadem nuptui in consortem legitimam associassent, erga eosdem gratum figentes respectum, ut ipsi et eorum posteritas successivis temporibus valeant gratulari, in portionibus eorum possessionariis participes effecissent, eisdem dominae Katherinae sorori ac Anthonio Zerrÿe genero ipsorumque haeredibus unum fundum Curiae simulcum orto, cuius iuxta ortus ex parte dicti Pauli Chanad quoddam vulgariter azalo vocatur contineret, ex alia vero parte, scilicet oriente, quaedam salix et pruna arboris esset procreata; item ad eundem fundum Curiae quasdam terras arabiles, quarum prima terra arabilis, quae vadit et tendit ad ewrdeg marthÿa ex una, cum alia vero fine ad Machkalo; item secundum medium iuger terrae, penes fontem hydegkwth appellatum, et tertium supra kapwfelÿ, quartum in patakzozosa, quintumque et ultimum unum iuger fenile ante Oradwan existentes habitae, aliisque cunctis suis utilitatibus: siluis, nemoribus, vineis locisque vinearum, aquis, fluviis et generaliter qua-

rumlibet utilitatum integritatibus ad dictum fundum Curiae de iure spectantibus, ac eo iure, quo iidem eandem tenuissent et possedissent, dedissent, donassent et contulissent, immo dederunt, donauerunt iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas pariter et habendas in filios filiorum, coram nobis; nullum ius nullamve iuris proprietatem sibipsis reservantes, sed eandem penitus et in toto in dictos dominam Katherinam sororem ac Anthonium Zerrye generum ipsorumque posteritates transferendo, vigore et testimonio praesentium mediantibus. Datum in Barcha feria tertia proxima videlicet in vigilia festi visitationis beatae Mariae virginis, anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo octavo.

(Eredetije hosszukás hártján. Pecsét nyomai nem látszanak. A cs. kezeszturi Csanádi család levelei közül, jelenleg saját gyűjteményemben.)

5.

Thelegdi István erdélyi alvajdának Kolozsváron 1496. évi február hó 16-án kelt s a fehérvári káptalanhoz intézett levele, melyben előadatik, hogy kereszturi nemesek: Gáspár, néh. Furka Márton fia, Balázs és Lőrincz, néh. Furka Miklós fiai Kereszturt és mindkét Boost eddig háborítatlanul bírták, de okmányaik a törökök támadásai és más okok miatt elvesztek, s most az iránt folyamólnak, hogy igaz jogaikat megvédje. Felhívja tehát Thelegdi a fehérvári káptalant, hogy nevezettek érdekében örök esketést eszközöljön. A káptalan megbízottja Mihály pap Bácsi Istvánnal, az alvajda képviselőjével, a helyszíneire megidézett nagyszámu nemesseget eskü alatt kihallgatják; s miután mindnyájoknak egyező vallomásból kiderül, hogy kérvényezők s elődeik az említett birtokokat háborítatlanul bírták mindaddig, míg okmányaik el nem veszttek, a káptalan a vallomásokat örök emlékezetül saját pecsétjével megerősítve kiadja.

Capitulum Ecclesie Albensis Transsiluane Omnibus christifidelibus Presentibus et futuris, Prešens Scriptum inspecturis Salutem in omnium Saluatore, Ad uniuersorum noticiam Harum serie volumus peruenire, quod Nos Literas Egregy Stephani de Thelegd, Vicewayuode Transsiluani Inquisitorias, nobis Amica-

biliter Loquentes et directas, Honore quo decuit accepimus in Hec verba Stephanus de Thelegd Vicewajüoda Transsiluanus suis Reuerendis Capitulo Ecclesie Albensis Transsiluane, Amicicium paratam cum honore, dicitur nobis in personis Nobilium Gasparis filij condam Martini Fwrka de Kerezthwr et Blasy ac Laurencij filij condam Nicolai similiter Fwrka de eadem Kerezthwr, quod quia pociores Litere et literalia Instrumenta dictorum exponencium, factum directe medietatis possessionis Kerezthwr et utrarumque Boos in Comitatu Hwnjádiensi existencium et habitaram, tangencia et concernencia, tam per incursus Infidelium Turcorum, quam alys ex causis, ab ipsis exponentibus deperdite forent et alienate, Hec tamen et Id vt ipsi exponentes, ab olim in pacifico dominio medietatum dictarum possessionum Kerezthwr et vtrarumque Boos perstitissent persisterentque eciam modo, fere vniuersis et singulis vicinis et commetaneis Earundem possessionum Kerezthwr et vtrarumque Boos, Nobilibusque comprouincialibus dicti Comitatus Hwnjádiensis constaret euidenter, Quorum fassionibus ipsi exponentes plurimum forent necessary, Super quo vestram Amicicium presentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, Quo presente petrus de Bach aut Stephanus de eadem vel Emericus de Bathyz sin Jacobus de eadem sew Franciscus Kerek de pesthes siue Johannes magnus de eadem, Aljs absentibus, Homo noster Ad facies prescripte possessionis Kerezthwr accedendo, prefatosque vniuersos vicinos et commetaneos eiusdem possessionis Kerezthwr, Nobilesque comprouinciales dicti Comitatus Hwnjádiensis, Illac insimul et Ad vnum locum Conueniri et congregari facere debeat Quos illac, Ad Id, serie presencium accedere Jubemus Ac eosdem, Ad fidem eorum deo debitam Coram nostro Homine et vestro testimonio Tacto dominice Crucis signo prestandam, qualis ipsis de premissis constat sew constare possit veritatis certitudo fateri et attestari facere teneamini, Vosque ad fassionem dictorum nostri hominis et vestri testimonij superinde vobis fiendam, ipsis exponentibus, Literas vestras necessarias dare et concedere velitis, communi Justicia suadente, Cauentes tamen ne fraus aut dolus in hac parte oriatur aliqualis, Secus causa communis Justice non facturi, presentibus perlectis exhibenti restititis, Datum in

Coloswar in festo Beate dorothee Virginis et martyris, Anno domini Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo Sexto. Nos igitur Amicabilibus petitionibus eiusdem Stephani de Thelegd vicewayuode nostrum gratum prebentes assensum, unacum prefato Stephano de Bachÿ, homine suo vicewayuodali, nostrum hominem videlicet discretum Michaellem presbyterum Capellanum venerabilis domini Mathei Archidiaconi Wgochensis Socÿque, et con Canonici fratris nostri, Ad premissa suomodo peragenda, nostro pro testimonio transmisimus fidedignum. Qui tandem exinde Ad Nos reuersi, consona voce Nobis retulerunt Eomodo, Quomodo ipsi feria tertia proxima post festum Sancte et Indiuidue Trinitatis nunc Transactum Ad faciem prescripte possessionis Kerezthwr accedentes, prefatosque universos vicinos et commetaneos eiusdem possessionis Kerezthwr, Nobilesque comprouinciales dicti Comitatus Hwnÿadiensis illac insimul et Ad vnum locum conueniri et congregari facientes, Quos illac Ad Id, Serie earundem literarum vestrarum accedere Jussistis, Eisdem Ad fidem eorum deo debitam Coram se, tacto dominice Crucis Signo, prestitam, qualis ipsis de premissis constat sew constare possit veritatis certitudo, fateri et attestari fecissent Quorum primi videlicet prefati vicini et commetanei dicte possessionis Kerezthwr, puta Nobiles Acacius de Barcha et Andreas de eadem confessi fuissent, quod ab eo tempore quo ipsi huma (. . . . .) irent semper et scirent prelibatos Gasparem Blasium et Laurencium Fwrka de Kerezthwr perstitisse in pacifico dominio equalium medietatum prescriptarumque possessionis Kerezthwr et vtriusque Boos (. . . . .) um octaua parte, Et unquam propterea litem vllam fuisse subortam, nisi postquam quedam litere et literalia Instrumenta in manus quorundam aliorum Nobilium de eadem Kerezthwr deuenissent propterea Gregorius (T) hom (as) et Stephanus de Kÿsbarcha deposuissent se audisse ab eorum Genitoribus ac scire eciam per se Nobiles . . dam Nicolaum et Martinum Fwrka de Kerezthwr ac eorum heredes Gasparem scilicet necnon Blasium et Laurencium predictos (. . .) in pacifico dominio dictarum medietatum possessionum predictarum dempta octaua eius parte (. . .) liter perstitisse, Item Andreas pethew Thomas Michael Emericus Dauid Johannes similiter Pethew de Rakosd Johannes Mathefy

Michael Barla Stephanus dauid Johannes Farkas petrus Barla Georgius similiter Farkas ac Ambrosius de eadem Rakosd, Item Hercz et Balk kenez . . nobilitati de Almas deposuissent post sese singillatim sicuti annotati Acacius et Andreas de Barcha, necnon Johannes Hathzakÿ, petrus Kenezius de Also Arkhÿ, Brathÿa et Johannes de Felsew Arkhÿ, petrus de Dedach, Dionisius Zthrygÿ, Mauricius de Zenth Imreh, Valentinus, petrus, Benedictus et Emericus de Bachÿ, Mathias Zabo Demetrius ac Blasius de Zenthgewrgh, Jacobus Bathÿz Michael et Georgius de Bathÿzfalwa Emericus de Losad fassi fuissent eodemmodo sicut prefati Acacius et Andreas de Barcha. Ceterum Georgius de Boÿthor Vice Comes dicti Comitatus Hwnyadiensis Ac Valentinus de eadem, Johannes de Zalasd Ladislaus de Felpesthes petrus Mathias Lewstathius de eadem Item Zakarias de pesthes similiter Vice Comes Comitatus predicti, Benedictus Chanadÿ, Briccius, Clemens Zeik necnon petrus Therewk Georgius Magnus, Anthonius Boÿthorÿ, Benedictus Barnabas Bodor, Matheus Bÿro, Ambrosius, Franciscus, Anthonius Zerÿe, Benedictus Lewrÿnczÿ, Fabianus, Franciscus Fekethe et alter Franciscus Kerek de eadem pesthes deposuissent sicuti Annotati Acacius et Andreas de Barcha. Item Johannes Magnus de dicta pesthes dixisset se et vidisse et nouisse predecessores ipsorum Gasparis Blasÿ et Laurencÿ Fwrka puta Fabianum Thormas, Lewstathium Bÿro, Nicolaum Magnum alterum Nicolaum Juniorem Georgium et Martinum, progeniem scilicet Fwrka, fortassis bene vsque Ad tres gradus successionis qui semper fuissent in pacifico dominio et possessione earundem medietatum possessionum predictarum, Demum Albertus pethew de Hosdath retulisset Genitorem suum fuisse in etate plusquam Centum Annorum, Ac se replicatis vicibus audiuisse ab ore ipsius, Quod parentes prefatorum Gasparis, Blasÿ et Laurencÿ Fwrka de Kerezthwr fuerint boni Nobiles obtinentes equalem medietatem dictarum possessionum Kerezthwr et vtriusque Boos, dempta octaua parte prenotata, Anthonius pethew et Johannes de eadem Hosdath similimodo fassi fuissent, Item Demetrius Kopaz Johannes Ac dionisius de Wad retulissent per omnia sicut Acacius et Andreas de Barcha, Item consequenter Nobiles comprouinciales puta Johannes et Nicolaus de

Rÿwsor, Michael de Thompa Blasius filius eius, Stephanus de pwlÿ, Bwnÿe de Maczesd, dan, Kende ac Lwpsa de Zachchel, Johannes Karol, alter Johannes de pestÿen necnon petrus Ac Johannes de Zentpetherfalwa, Wolk de Boÿesd et Stephanus Losadÿ de Zazwaras prestito Juramento post sese examinati confessi fuissent et attestati, tum ab eorum parentibus se audiuisset, tum eciam per se bene scire quod Annotati Gaspar Blasius et Laurencius Fwrka ac eorum progenitores semper et Abantiquo in pacifico dominio et possessione Earundem medietatum prescriptarum possessionum Kerezthwr et vtriusque Boos inuiolabiliter steterunt, dempta tantummodo earum medietatum parte octaua prenotata, quodque nunquam audiissent litem vllam Superinde fore subortam, preterquam Eam, quam nunc ÿdem Gaspar Blasius et Laurencius Fwrka per quosdam alios Nobiles de dicta Kerezthwr, Inventis quibusdam literis, agitarentur, Habitaque memoratorum Stephani de Bachÿ, Hominis vicewaÿuodalis et Michaelis presbÿteri, nostri testimonÿ, fidedigna Relacione, Nos, Ad Amicabilem petitionem prefati Egregÿ Stephani de Thelegd vicewaÿuode, Super premissis fassionibus et attestacionibus memoratorum vicinorum et commetaneorum pretacte possessionis Kerezthwr Ac vtriusque Boos, Nobiliumque comprouincialium prefati Comitatus Hwnÿadiensis, in perpetuam earundem fassionum et Attestacionum memoriam, presentes literas nostras privilegiales, pendentis et autentici Sigilli nostri munimine roboratas, Eisdem Gaspar Blasio et Laurencio Fwrka de Kerezthwr, Jurium suorum ad conseruacionem, duximus concedendas, communi Justicia suadente, Datum octauo die diei fassionum et Attestacionum prenotatarum, Anno domini superius memorabilibus, Dominis Mats (. . . . .) anne Cantore, Michaele Custode absentibus, et Andrea Decano, Alÿsque conCanonicis eiusdem Ecclesie nostre salubriter existentibus et deuote (. . . . .)

(Eredetije hártján, nagy nyílt alak; függő pecsét leszakadt és elveszett, vele együtt a szöveg alján néhány szó. Ugyancsak a hártya elrongyolódása s összegyűrt volta miatt több szó olvashatatlan vagy a hártya-darabbal elveszett. A cs.-kereszturi Furka-család iratai közül.)

6.

Mátyás királyunk Brassóban 1462. évi november hó 20-án kelt adománylevele, melyben a Hunyad-megyében fekvő Csökmö és Török nevű birtokokat minden jogaikkal együtt Jánosnak, Illyei Dénes fiának adományozza, felhívja egyuttal a gyulafehérvári káptalant, hogy megbízottat küldjön ki a nevezett birtokok átadására. A beigtatás 1463. évi február 12-én történt, és a káptalan levele azon évi márczius 3-án kelt.

.... (Tran) siluane . Omnibus Chr . . . . . et futuris
 Presens scriptum Insp . . . . salutem in salutis Largitore . . . . .
 . . . . . Quod nos litteras Introductor . . . . . toriales Se-
 renissimi principis et do . . . . . ie dei gracia Regis Hungariae
 . . . . . is allatas, Sumacum Reuerencia et obediencia Re-
 cepimus, in hec verba. M . . . . . Rex hungarie Dalmacie Croa-
 cie etc. Fid . . . . . Salutem et gratiam, Cum nos
 consideratis fidelitatibus et fidelium seruiciorum gratui . . . . .
 sque complacencys fidelis nostri Egregy Joh . . . . . sy nostri
 . . . . . dam Illustri principi domino Johanni de Hw-
 nyad alias Gubernatori huius Incliti . . . . . e Genitori nostro
 carissimo, et expost S . . . . . Regni nostri . . . . . ne, Tan-
 demque Maiestati nostre, in nonnullis Exercituacionibus, tam contra
 Thurcos et a . . . . . nostri, non parcendo persone ac sumptibus
 et expensis fideliter et constanter exhibitis et impensis, Totales
 porciones nostras possessionarias, in possessionibus Thewrek et
 Chokmo vo . . . . . tatu de Hwnyad existentibus habitas, Simul-
 cum cunctis earundem vtilitatibus et pertinencys quibuslibet, me-
 morato Johanni filio dionisy, et per eum Andree, Georgio, Jo-
 hanni, Blas . . . . . lao filys suisque heredibus et posteritatibus
 vniuersis, vigore aliarum litterarum nostrarum donacionalium
 exinde confectarum, de manibus nostris Regys imperpetuum con-
 tulerimus, velimusque ipsos in dominium earundem, per nostrum
 et vestrum homines, legitime facere Introduci. Igitur fidelitati
 vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis
 hominem pro testimonio fidedignum, Quo presente, Kozmas de
 Gyalmar, sin Benedictus de Haro, siue Georgius de Kemend,

Alÿs absentibus homo noster, ad facies dictarum porcionum possessionariarum, vicinis et commetaneis earundem vniuersis Inibi legitime convocatis et presentibus accedendo Introducat memoratum Johannem filium dionisÿ, ac Andream, Georgium, Johannem Blasium et Nicolaum in dominium earundem, Statuatque easdem, eisdem, simulcum cunctis Ipsarum vtilitatibus et pertinencÿs quibuslibet, premisse nostre donacionis titulo, ipsis in cum-bente perpetuo possidendas. Si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint Ewocet eosdem contra Annotatum Johannem filium dionisÿ, et dictos filios suos, nostram personalem in presenciam ad terminum competentem, Racionem contradictionis eorum reddituros, Et post hec huiusmodi Introductionis et Statucionis seriem, cum Contradictorum et Ewocatorum si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui premisse Statucioni intererunt, nominibus terminoque assignato . . . . .nre personali presencie fideliter rescribatis. Datum Brassouie Sabbato proximo (post) festum beate Elyzabeth vidue. Anno domini Millesimo Ouadringentesimo (Sexagesimo) secundo. Nos igitur mandatis eiusdem domini nostri Regis, in omnibus obtemperare . . . . ut tenemur, vncum prefato Kozma de dicta Gyalmar homine suo Regio, vnum ex n . . . . honorabilem virum Magistrum Thomam de Agria, socium et conCanonicum nostrum ad premissam Introductionem et Statucionem faciendam nostro pro testimonio transmisimus fidedignum, Qui tandem exinde ad nos reuersi, nobis concorditer retulerunt, quod ipsi Sabbato proximo ante festum beati valentini martiris nouissime preteritum, ad facies prescriptarum porcionum possessionariarum, in dictis possessionibus Thewrek et Chokmo vocatis, in dicto Comitatu de Hwnyad existentibus habitaram, vicinis et commetaneis eorundem vniuersis Inibi legitime conuocatis, et presentibus, Prouidis Stephano Kenezio de dicta Chokmo, in persona, Nobilium Gregorÿ dealsÿ de Sakfalwa, ac Nicolao Magno de folth, in persona Ladislai de dicta (Folt)h, alÿsque quampluribus accedentes, Indroduxissent memoratum Johannem filium dionisÿ de Ilÿe, ac Andream, Georgium, Johannem, Blasium et Nicolaum filios eiusdem supradictos in dominium earundem, Statuissentque easdem, eisdem, simulcum cunctis earum vtilitatibus et pertinencÿs quibuslibet, premisse

Regie donacionis titulo ipsis. Incumbente, perpetuo possidendas, Nullo prorsus contradictore apparente, legitimis et sufficientibus diebus, in faciebus earundem iuxta Regni consuetudinem moram facientes, In cuius rei testimonium firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras priuilegiales Pendentis et autentici Sigilli nostri Munimine roboratas eisdem duximus concedendas. Datum decimo Nono die, diei Introductionis et Statucionis prenominarum. Anno domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo tercio Venerabilibus et Honorabilibus viris dominis Gothardo preposito Anthonio Canthore Matheo decretorum doctoribus, Custode, Thoma de Bodok decano Ceterisque Canonicis dicte Ecclesie nostre salubriter existentibus et deuote.

(Pecéte sodrott lenfonalból készült zsinóron függ, de a capsulából a pecsétlenyomat teljesen kivált és elpusztult. Eredetije pergament, melyen több lyukat rágtak az egerek. Sajat gyűjteményemben.)

7.

Nádasdi László erdélyi alvajdának 1414. évi július 1-én Szent-Imrén kelt s Wajkhoz a hunyadi vár katonájához intézett levele, melyben Wajk felszólittatik, hogy zalasdi Miklósnak és testvéreinek sanyargatásával hagyjon fel s az okozott károkat térítse meg.

Egregio viro Wayk militi de Hwnyad Ladislaus de Nadas Vice wayuoda Transsiluanus Amicicium cum intencione honoris Amice noster honorande percepimus graui cum querela ex relatione Nicolai filij petri in sua de Zalasd Ladislai et Musan fratrum suorum personis, quod vos potencia vestra mediante et absque omni lege plerumque grauissimas minas eisdem non ipsorum culpis requirentibus imponeretis et in ipsorum habitaculis maxime ipsos perturbaretis, per quod ipsi a districtu castri domini nostri regis alienarentur et desolarentur et se in partes alias sequestrarent moraturos in preiudicium domini nostri regis et desolacionem eorundem valde magnam. Sed quia nos de regio mandato, nobis per ipsum dato literatorio, districtus castrorum eiusdem per remedia opportuna contra quoslibet indebite molestan-

tes oportemur manu protectionali deffensare Igitur per presentes de mera Regia auctoritate Amonemus vos ymo firmiter requirimus vestram Amiciciam, quatenus predictos Nicolaum et fratres eiusdem quoquomodo Amodo deinceps impedire minari et perturbare non velitis et nullatenus debeatis, et de hys autem in quibus ipsis dampna fieri fecistis, eisdem de hys omnimodam exhiberi faciatis satisfaccionem Si feceritis benequidem alioquin firmiter scitote, quod nos de permissione domini et domini nostri Regis Romanorum etc. ipsos contra vos, vestris maximis cum grauaminibus, manu proteccionali velimus conseruare, datum in Sancto Emerico in octauis festi beati Johannis baptiste Anno domini M^o quadringentesimo quartodecimo quas post ipsarum lecturas reddi petimus et dicimus exhibenti.

(Szöveg alatt a fehér viasszal lenyomott kisebb alaku pecsét nyoma. Eredetije papirdarabon. saját gyűjteményemben.)

8.

Kelt Barcsán 1295. évi april 19-én. Ezen oklevél szerint László mester Miklós fia, Déva várának Castellanusa s Hunyadmegye főispánja; továbbá István Csanád fia és Mihály Bencse fia, mindketten pestesiek, ugyanazon vármegye szolgabirái, Bohtur (a mai Bujtur) község nemességének kérésére osztályt tesznek azon birtokra nézve.

Nos magister Ladislaus filius Nicolai Castellanus de Dewa et Comes de Hwnyad, Stephanus filius Chanad de Pesthes ac Michael filius Benche de eadem Judices Nobilium dicti Comitatus. Memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis. Quod cum ad instantem petitionem Nobilium possessionis Bohtur ad eandem Bohtur pro equali diuisione porcionarie possessionis inter ipsos facienda accessissemus talem inter dictos Nobiles simulcum magistris Dyonisio filio Alexandri de Illye, Petro filio Strug, ac Dyonisio filio eiusdem Strug ceterisque Nobilibus dicti Comitatus ad Id rogatis et conuocatis fecimus diuisionem quod Nobiles viros Emericum filium Jacobi, Briccium filium Mathey Andream, filium Blasy vnacum fratribus ipsorum

condiuisionalibus exconsensu et parioluntate Nobilium videlicet Demetry fili Michaelis Laurency fili Bartalus et Petri fili Ladislai dicti fforbach iuxta ereccionem metarum tempore ab antiquo factam in directa et equali quarta parte omnium vtilitatum et pertinenciarum dicte possessionis liberos commisimus ymo dicti Nobiles commiserunt coram nobis ipsis Emerico Briccio, et Andree ac fratribus eorundem condiuisionalibus dictam quartam partem perpetue possidendam tenendam pariter et habendam in filios filiorum suorum ac heredum perheredes tali obligamine interposito, quod si dicti Demetrius filius Michaelis Laurencius filius Barthalus aut Petrus filius Ladislai ipsos Emericum filium Jacobi Briccium filium Mathey aut Andream filium Blasi et fratres eorundem condiuisionales in dicta quarta parte pacifice perseuerare et manere non permetterent aut ipsi Emericus Briccius et Andreas vel fratres eorundem condiuisionales in successu temporis plus ab eadem quarta parte conquirere niterentur extunc talis pars contra partem alteram in dicta compositione perseuerantem quinquaginta marcis conuinceretur eo facto promittentes sub eodem obligamine dicti Demetrius Laurencius et Petrus vt quandocunque Emericus Briccius et Andreas cum homine Capituli et Wayuode in dictam quartam partem vellent introire ipsos aliquali contradiccione postposita penitus intromitterent ad quod se dicte partes spontanea coram nobis obligarunt voluntate. Datum in Barcha feria tertia proxima ante festum beati Georgy martiris Anno CC Nonagesimo quinto.

(Eredetije kis darab hártján, pecsét nyoma nélkül. Fölolvasó tulajdona s gyűjteményének darabja.)

A hunyadmegyei pecsét és czimer.

(Felolvasatott a hunyadmegyei történelmi és régészeti társaságnak Déván 1881. évi május 29-én tartott közgyűlésén.)

Tornya Sándor választmányi tagtól.

A pecsét használatát a pecsétismével tüzetesen foglalkozó tudósok a rómaiak, görögök, zsidókon át egész az egyiptomiakig felviszik, sőt Khaldeának egyik legrégebb irott emléke Uruk (Oppert Urchammunak nevezi, mivel Ovid egy verselményében Orchamus babyloni király emlittetik) Khaldea legelső történeti királyának cserépből készült pecsétje, melyet Khaldeában találtak.

A pecsét fölrata régies alaku írásjegyekkel tudunkra adja, hogy »Uruk királynak, a kegyes fejedelemnek »Ur« város urának és »Niffer« város főpapjának pecsétje«. (Ribáry F. világtörténelem. I. köt. 152—153. lap.)

Az ily módon ezredévekre visszavihető pecsét-használat Európa minden államaiban elterjedvén, igen természetes, hogy Magyarországot sem kerülhette ki, a hová a XI-dik század elején leginkább Német- és Olaszországból jött át. (Pray Syntagma historicum de sigillis művének I. rész, I. fej. I. §.)

Mint hogy pedig hazánkban a keresztjegyek és névrejtvények sem általánosan felvéve, sem teljes hitelességi tekintélyvel felruházva nem voltak: a pecsétek nemcsak pótolták a névalírást, sőt később, a sajátkezü névalírás szokásba jövele után is, nélkülözhetlen kellékei voltak a nyilvános okmányok hitelességének. A XI. és XII. századokban csak a király, a királyi pecséttartó személyek, s a hiteles helyek, — a XIII. századon kezdve már a nemesek, s később, a XV. század végén, s leginkább II. Ulászló uralkodása alatt a polgárrendűek is használtak pecsétet a névalírás helyett.

A vármegyékben a pecsét használata úgy történt, hogy a vármegyék által kiadott iratokat az alispánok és szolgabírák saját pecsétjeikkel látták el olyformán, hogy az alispán pecsétje középben állott, a szolgabíráké pedig vagy négyszög-alakban körül, vagy sorban egymásután; a mely pecsétlés mind a vármegyei tisztek, s velök természetesen a pecséteknek is gyakori változása miatt sok nehézséggel járván, a vármegyék úgy segítettek magukon, hogy nevöket több szótagra felosztva, az egyes szótagokat mind-megannyi külön pecsétre vésették, s azokat a szolgabírák gondviselésére és kezelésére bízták, kik aztán a megyei kiadványokat ezen pecsétekkel látták el.

Szepes vármegye, mielőtt Rudolf királytól 1593-ban rendes pecsétet nyert volna, nevét négy szótagra osztotta fel: SE. PU. SI. UM. Hasonlólag tett Mármaros és Ugocsa vármegye is.

Hogy Hunyad vármegye, mielőtt saját pecsétének lett ura, a pecsétlésnek mely módját használta, okmányok hiányában ez idő szerint meghatározni nem lehet.

A vármegyéknek ezen pecsét használati módja sok visszaélésre szolgáltatott alkalmat, minek következtében, hogy a bizonytalan és ismeretlen pecsétek használatából származó hátrányok kikerültessenek, az 1550. évi 62-ik törvényczik úgy segített a dologon, hogy jövőre minden vármegyének saját pecsét-adományoztatásáért a királyi Felsőséghez folyamodni kellett, mely törvényczikk alapján Hontvármegye még ugyanazon évben tulajdon czimerének és pecsétjének lett ura.

Az 1550. évi 62. törvényczikk intézkedését megelőzőleg a magyar diplomatika a somogyvármegyei pecsétet tartotta legrégibbnek, mely vármegye pecsétjét II. Ulászló királytól 1498-dik évben kapta volna.

Schwartner az »Introductio in rem diplomaticam« című művének sphragisticai részében pedig ezt írja:

»Sümeiensis Hungariae Comitatus primus fuit, cui Wladislaus II. Anno 1490. singulari privilegio (quod P. Szegedi inseruit decretis et vitis Regum Hungariae, qui Transylvaniam possederunt p. 253) insignia, atque adeo sigillum impertitus est.«

Hattyufi Dezső az »Erdélyi muzeum« 1880. évi decemberi füzetében a hazai vármegyék és városok czimereiről megkezdett

közleményében — úgy látszik Schwartner után — viszont azt állította, hogy Somogy megye czimerét 1490-ben kapta volna, mely állítása a »Századok« 1881. évi II. füzet 184-ik lapján czáfolatot nyert, a mennyiben az 1490. évszám az 1498. évszám helyett tévésnek mondatik.

Ennélfogva a somogy megyei pecsét adományozási idejére vonatkozó eltérő vélemények közül bármelyik is álljon, a hunyad megyei pecsét, mely 1490. évszámmal bir, ha nem is régibb a somogy megyei pecsétnél, de mindenesetre azzal egyidejűnek mondható.

A hunyad megyei pecsét alakja: kerekded, nagysága, illetőleg átmérője 2 cm. 4 mm., képlete: egy törött ágon álló és csőrén arany gyűrűt tartó holló, körirata: »Comitatus huniadien: 1490.« (Lásd 1651. évi június 21-én kelt oklevelet.)

A pecsét metszete régi és kezdetleges, a goth betűk az akkori feliratokkal és pénzek betűivel teljesen megegyezők, s ezért mind alakja, mind pedig metszete kétségtelenné teszik hitelességét.

A hunyad megyei pecsét azon kiváló nevezetességgel is bir, hogy miután a pecséteken az arab számok használatának legrégebbi nyomát Posthumus László királynak 1456. évi, és II. Ulászlónak 1490. évi kettős fejedelmi pecsétjén (sigillum duplex majestaticum) találjuk, — ez az első megyei pecsét, melyen az évszám arab számokkal fordul elő.

A megyének jelenleg birtokában lévő ezüst anyagu pecsétnyomóján (typarium) látható pecsét nagysága, alakja, képlete és betűi kevés különbséggel ugyanazonosak az 1651. okmányon talált pecsét nagysága, alakja, képlete s betűivel; s csak annyiban különbözik ez utóbbtól, hogy nagysága, illetőleg átmérője 2 cm. 7 mm. lévén, annál 3 mm.-rel nagyobb, a körirata pedig helyzeti tekintetben egy betűnyi hely eltéréssel jobbra fekszik, és a körirat ezen szavában »huniadien« az a, d, i, e, n gothikus betűk felső része hiányos, mignem az 1651-ik évi pecséten ezen betűk is épek és tisztán láthatók.

A pecsétek ezen összehasonlításából eredt különbség arra mutat, hogy a jelenlegi ezüst anyagu pecsétnyomónak 1651-ik

éven innen valamely hiányos pecsétnyomatról kellett készülnie, mivel különben annak metszete az előbbi pecsét metszetével mindenben a legkisebb vonalig találni kellene, mire őseink a pecsétnyomó készítésnél nagyon is vigyáztak; mert a régi hazai törvényeink szerint az oklevelek hitelességének bírálat alá vételekor nagy jelentőségű volt a pecsétek terj- és súlymértéke, ezért nagy gonddal megmérték a pecsétek súlyát és átmérőjét; melyeknek vagy tökéletesen találni kellett, vagy csak igen csekély mértékben lehetett különbözni. Innen a régi oklevelekben olvasható ezen kifejezés: »diligenter examinavimus mensurando sigillum litteras.«

A hunyadmegyei pecsétet, mint egyik legrégebbi pecsétet, legelőbb P. Szatmári Károly a »Vasárnapi Ujság« 1863. évi 26. sz. 230. lapján megjelent közleményében a somogy megyei pecsét keletkezési idejére vonatkozólag eddig ismert eltérő nézetekhez alkalmazkodva azon véleményben van, hogy a hunyadmegyei pecsétnél ha nem is régebbi, de minden esetre azzal egyidejűnek, vagyis 1490. évbelinek tartható. A megye birtokában lévő ezüstanyag pecsétnyomónak keletkezési idejét is azon évre teszi, azonban ezen véleményével szemben a két pecsétnek előbb érintett módóni összehasonlításából nyert eredmény alapján eltérő véleménynek kellett kifejezést adnom; — mindazonáltal ezen pecsétnyomónak használatát, ha csak 1651-ik éven innen is származtatjuk le, mégis ez oly tekintélyes használati idő, mely jogosan megköveteli tőlünk azt, hogy ezen pecsétnyomón megőrzött régi megyei pecsét és czimertől el ne álljunk.

Hogyha pedig a hunyadmegyei közigazgatási hivatalok által jelenleg használt hivatalos pecséteket megfigyeljük, úgy találjuk, hogy a régi pecsétalaktól nemcsak hogy eltérő pecsétalakot használnak; de sőt azon a megyei czimert is megváltoztatták pl. az alispáni hivatal által használt egyik pecsétnek alakja tojásdad, nagysága 3 cm. 7 mm., képlete: egy leveles ágon álló és csőrében aranygyűrűt tartó holló, körirata: »Comitatus huniadiensis 1499.«

A megyei központi árvaszék és szolgabírói hivatalok által használt hivatalos pecsétek részint tojásdad, részint kerekded-alakúak; képletök: egy hármás domb középcsucsán álló és csőrében aranygyűrűt tartó holló: mely képlet azon téves eljárást is eredményezte, hogy a megyei ősi czimert a hármás dombbal kibő-

vitve a községi jelző táblákon és a községi birák czimer-jelvényén állandó megyei czimerré tette.

A megyei ősi czimernek a hármás dombbal kibővítése a megyére nézve, hogy minő heraldikai jelentőséggel bír, elképzelni nem lehet; mert ha tekintetbe vesszük azt, hogy Magyarország czimerében is a hármás halom jelentőségéről eltérők a vélemények: a mennyiben a népvélemény a hármás halom alatt a Tátra, Fáttra és Mátra hegy csucsokat érti (Pray Syntagma historicum de sigillis művének, II. rész. 37. §. jegyzete — Buda, 1805), míg nem Schwartner az »Introductio in rem diplomaticam« című művében úgy vélekedik, hogy a három halom az ország három alkotmányos rendeit: az egyházi, világi fő és nemesi rendet jelképezi; annál kevésbbé lehet kimagyarázni a hármás halom jelentőségét a hunyadmegyei czimerben; mivel a megye sem geographiai fekvése, sem alkotmányos életviszonyánál fogva nem volt olyan, miből a legnagyobb képzelődés mellett is a hármás halom jelentőségét a czimerben kimagyarázni lehetne.

De továbbá, miután Hunyadmegyének czimere a Hunyadi család czimerével ugyanazonos, igen természetes, hogy ezen czimmerrel teljesen megegyezőnek kell lennie; már pedig Hunyadi Jánosnak 1446. évi (Pray XII. táb. 5. fig.) czimere, ugy az V. László király által 1453-ik évben egy fehér mezőben koronát tartó vörös oroszlánnal kibővített czimerében (Nagy Iván »Magyarország családai« V. kötet 187 lap) a gyűrűs holló magára áll; míg Hunyadi Mátyás királynak 1470. évi pecsétjén a gyűrűs holló törött ágon áll (Pray XIII. tab. 2. fig.) s végre a v.-hunyadi vár művészi faragványain is a gyűrűs holló törött ágon fordul elő, a miből önként következik, hogy a hármás halmot a megyei czimerben a Hunyadi családi czimerből sem lehetett átvenni.

Ezekből tehát kitűnik az, hogy a hármás halom a megyei czimerben semmi heraldikai jelentőséggel nem bíró oly önkényű kibővítés, a melytől a czimert mindenesetre megszabadítani kell.

A megyei czimerről szólva önkénytelenül is azon kérdés merül fel előttünk: ha valjon mikor és mely okból vehette fel Hunyadmegye czimerül a Hunyadi család czimerét, a gyűrűs hollót? mely kérdésre czimertani fejletlen irodalmunk miatt igen nehéz a felelet; mindazonáltal, hogy ha hazai történelmünket

vesszük elé, — annak világánál, habár tapogatózva is — megtalálhatjuk azon valószínű okot, melynek befolyása alatt Hunyad-megye a kegyelet és hálaérettől indítatva a dicső Hunyadi család czimerét saját czimerül választotta.

A történelemből igen jól tudjuk azt, hogy Hunyadi Mátyás király ama törekvése, hogy fiát Corvin Jánost még életében örökösévé elismertesse, s a királyi trónt részére biztosítsa, a ravasz Beatrix s a vele egy kézre dolgozó nagyravágyó oligarchia fondorlatai következtében meghiúsulván, reménytelenül sirba szállt 1490. ápril hó 6-án.

Beatrix, a mellette volt urak megegyeztével, május 17-ikére kihirdette a királyválasztó országgyűlést a Rákos mezejére. Corvin János, a mintegy 20 éves liptai herceg, bizva azokban, kik iránta még atyja életében hűséget fogadtak; bizva az urak többségének pártolásában, kiknek nagy része atyjának köszönhető rangját, gazdagságát; bizva abban is, hogy a legjelentékenyebb várak és városok, Budával, Visegráddal, a koronával és kincsekkel hatalmában vannak; bizva végre a nemesség s a nép őszinte ragaszkodásában, eleinte nem látszék kételkedni királylyá választásában. Pedig az egyházi s világi urak nagyobb része, éppen a kiknek halájára legtöbb oka volt számolni, háta mögött már ellene esküdött, már másnak szánta a koronát.

Ezen oligarchák megútván Mátyás erőteljes kormányát, oly királyt kívántak, »kinek — mint Báthori mondá — üstökét markukban tarthassák« s árnyékországglata alatt a Mátyás szabta korlátokat lerontván, a királyi hatalmat maguk gyakorolhassák.

Ilyennek ismerték mindnyájan Ulászlót, a tunya, gyáva cseh királyt; vagy öcsesét, Albert lengyel herceget.

Mind a ketten különben is jogot tartottak a magyar koronára, mint Erzsébetnek, Albert király leányának fiai. Volt még egy negyedik trónkövetelő is, Miksa, római király, ki az 1463-ki szerződésre alapítá igényeit, mely atyjának s ez által neki is biztosítá az örökösödést Magyarországon Mátyásnak törvényes fimagzat nélkül történő halála esetében.

Ulászlót pártolták az oligarchák legtöbbjei, élükön Szapolyai Istvánval. Albert herceg pártja leginkább az ország északkeleti, Lengyelországgal határos részeinek birtokosaiból állott.

Miksát az Ausztria szomszédságában lakó urak és Beatrix pártolták, ki nem kevésbé epedve férj után, mint vágyva uralkodásra, őt kezével s általa a koronával óhajtá megajándékozni. De miután Miksa őt egy levélben anyjának nevezte, s ez által érté-
sére adta, hogy a házasság nincs inye szerint, a megsértett nő Ulászlóra veté szemeit, s annak pártjától a házasságra reménysé-
get nyervén, nyiltan hozzá állott.

Az Ulászló részére összeesküdött oligarchák a Corvin János pártján lévő nagyszámu nemesség szavazatától félve, a választás napjának kitűzését különféle ürügy alatt mindaddig halogatták, míg a nemesség a várakozásba beleunt s költségből kifogyván, június felé a maga kebeléből 60 képviselőt rendelt, és hazament. Csak ezt várták az oligarchák.

Mindjárt a különféle álhirek terjesztése és cselszövő fondorlatok által sikerült a pártokat annyira összezavarni, hogy egy újabb tanácskozásra kellett összegyűlniök, hol aztán hosszú vita után végzéssé lesz: menjenek mind a két felekezetből megbizottak Bécsbe Szapolyay Istvánhoz: a kit ő javasol, azt mindnyájan kötelesek elfogadni királyokul.

Szapolyay István az előtte megjelent követeknek oly választ adott, hogy Corvin János, nemcsak születése, de a miatt sem lehet királylyá, mivel ugy három hatalmas ellent vonna magára az ország; Miksát az atya s az ország közt létező nagy gyűlölség miatt nem lehet megválasztani; Albertet hiba volna tapasztaltabb bátyjának elejébe tenni; csak Ulászló cseh királytól várhatja az ország a maga javát: ha az ország rendei mást akarnának is, ő egymagára maradva is csak Ulászlóra adná szavát.

Szapolyay István ítélete Budapestre hozatván, Corvin János barátai tanácsára elhatározta magát, hogy fegyverrel vívja ki igényeit.

Ezt meg is kísérlette, azonban csakhamar leveretett, s így a további ellentállást lehetetlennek látván, hazafiúi érzelmeitől ösztönözten nem ragaszkodott tovább igényeihez, melyeket csak polgári vérrel lehetne érvényesíttetni, — s a koronát Ulászlónak átadta. (I. Horváth Mihály Magyarország története III. kötet II. könyv.)

A Corvin Jánosra nézve ily szerencsétlenül kiűtött király-

választó országgyűlésen a hunyadmegyei nemesség és városok küldötteinek is részt kellett venniök, s megjelenésök által a megye kebeléből hazánk dicsőségére s büszkeségére felemelkedett Hunyadi család iránti hálaadójukat a megye részéről leginkább úgy vélték leróhatni, hogy ha a család utolsó tagját Corvin Jánost a királyi trón elnyerésében szavazatukkal gyámolítani fogják, mely törekvésök és ragaszkodásuknak külsőleg is kifejezést adandók, az ellenpártokkal szembetüntető jelvényül felvették a Hunyadi család czimerét — a gyűrűs hollót, mely egyszersmind a megye s annak területén lévő városok általános czimerévé is vált. Ezt igazolja Hunyadmegye 1490. évi pecsétjén látható czimere, nemkülönben Déva, V.-Hunyad és Hátszeg városának »gyűrűs holló« czimerei, melyek ugyanazonosságának okát más körülményekből ki sem is lehet magyarázni.

De továbbá a hunyadmegyei nemesség és városok küldötteinek ezen eljárása igazolva van a középkor ama szokása által is: »hogy miután a nemzetek büszkesége általán választott fejedelmök volt, a fejedelmek czimere egész seregök és népök, s országuk jelvényévé, jelszavává s czimerévé lőn, mely jelvényért sok ezer vitéz és lovag ontá véré: mert hisz ekkor ily zászlóra tüzött jelvény ép úgy lőn becsületkérdéssé: mint hajdanában a pajzs a rómaiaknál s görögöknél, s bántalmazása személyes bántalomnak tekintetett. (Ivánfi (Jancsik) Ede »Magyarország s részeinek czimerei« — művének 9. lap — Pest, 1869.)

Az ily történelmi események befolyása alatt felvett megyei czimer a megye azon fényes és hazafias multjáról is tesz tanúságot, hogy a nagyravágyó oligarchiának a Jagellókat trónra jutató ama bűnös tényében, mely azoknak 35 évi kárhozatos kormányát előidézve a hazát Mohácsnál sirba döntötték, — részt nem vett.

Ennélfogva Hunyadmegyének erkölcsi kötelességévé válik, a diplomatikai és heraldikailag éppen úgy, mint történelmileg oly nevezetes megyei ősi pecsétet és czimert a maga eredeti tisztaságában jövvőre fentartva az utókornak átadni.

Dévai Nagy Sándor verses emlékirata.

Ismerteti dr. Sólyom-Fekete Ferencz.

Hunyadvármegye Bátsi községében birtokos nemes dévai Nagy Sándor 1779. esztendőben szembajba esvén, és a közélettől is már előbb visszavonulván, hogy elméje el ne röstüljön, az akkor divatos alexandrinus vers-sorokba szedte saját előéletét, családi viszonyait és viszontagságait. Saját emlékiratát kívánta tehát hátrahagyni, mint egy strofában ki is fejezi :

»E verseket irám időm töltésére,
Az házban hevervén elmém restségére ;
Szükségesnek láttam magam idejére
Oszlopot emelnék fejemnek díszére.«

Mindazáltal nem maradt szorosan e körben, hanem, minden rendszer nélkül ugyan, ki-kicsap az akkori és régebbi történelmi eseményekre is. Főleg a Hunyadvármegyében lefolyt némely eseményeket, valamint ezen vármegye XVIII. századi közéletében szerepelt egyéniségeket karolta föl, itt-ott futólagos jellemzéseket adván a szereplőkről.

Említett szembaja miatt maga nem írhatván, a verseket tollba mondotta Salánki István iródiáknak, ki Gyaluról származott ide, sokáig iródiákoskodott Bartsai Ágnes urasszonynál, míg nem Bátsiba vetődött. A verses emlékirat vagy tán helyesebben chronika 1780. évben készült el, miként az utolsó chronosticonban megíratott.

Hogy az ily nemü följegyzések, ha mindjárt csak a közelmultakra vonatkoznak is, mily nagy becstűek lehetnek : azt azok tudják legjobban, kik bizonyos időszakok eseményeinek kiszínezéséhez, a szereplő egyéniségek jellemzéséhez fognak. A mi ver-

ses emlékiratunk vagy házi chronikánk is több tekintetben megérdemli a bemutatást, a vele való rövid foglalkozást.

A bevezető rész írójának vallásos lelkületére enged következtetni, és azon kor izlésében tartott elmefuttatásokat tartalmaz. Ez után áttér saját élete főbb eseményeinek egybefoglalására.

Írónk még csecsemő korban jutott árvaságra, s anyja klopotivai Nándra Erzsébet neveltette. Ugyanis atyja István a kurucz világ utóhatása alatt kimenekült Oláhországba s Bukarestben kapitányi ranggal katonai szolgálatba állott. Azonban a Törökországból átcsapott pestis csakhamar véget vetett ottan életének.

Ezen István atyja vala Ujvárosi alias Nagy Simon, a dévai uradalom udvarbirája s Apafy Mihály fejedelem kedves embere. Miért nevezett fejedelemtől 1676. évben — miként a meglevő okirat is bizonyítja — Déván bizonyos jószágtestekre nézve inscriptiót nyert. Simon atyja Ferencz a küüllővári uradalom comes provisor, másként praefectus volt. Ki is 1626-ban Bethlen Gábor fejedelemtől megerősítettett, Dániel és János fitestvéreivel együtt, régi nemesi állapotában és címerlevelet (armalis) kapott.

Ennyit és még csak azt jegyzi föl elődeiről írónk, hogy a török és tatár, valamint egyéb dúlások alatt családi számos leveleik veszendőbe mentek. Mely sors érte Erdélyben a legtöbb családot, kitévén őket mindenféle pöröknek s a fiskalis Director sa nyargatásainak.

Közérdekű adatokat is foglalván magukban, az emlékiró életének rajzolataiból csak a következőket emelem ki. — Írónkat édes anyja, ugy látszik rokonaira való tekintettel, Klopotivára küldötte az elemi tanulás végett. E községben Zágoni nevű részeges tanító működött. — Jellemzését így adja elő az előttünk fekvő munka.

»Ez ittas korában nem birt ő magával,
Amikor részeg volt, nem gondolt kárával,
A papot toronyból köves parittyával
Lekergette sebes kövek hányásával.

»Azért Malomvizre nekem kellett menni,
Tetszett Kendefinek keze alá venni,
Rétyi Istvánnak is hatalmában lenni,
Aki jól tanítván, tudott hasznot tenni.«

E sorokban egyrészt tudósítást kapunk ama katasztrófáról, mely a klopotivai magyar egyházat és iskolát érte, méltatlan egyéniségei miatt, kik és a hozzájuk hasonlók nem kis mértékben járulhattak ahoz, hogy ma már csak hirtől él Klopotiván a magyar egyház. Másrészt érdekes, hogy Malomvizen a Kendefi család kitünő iskolát tartott fenn, melyben — mint irónk kifejti — vele együtt igen sok urfi tanult 1727. táján. Ma ezen iskolának és magyar egyháznak is csak boldog emlékezete él köztünk.

Felsőbb tanulmányokra N.-Enyedre vitetett mi Nagy Sándorunk. Ottani életének folyását elég hosszasan, de minden érdekesebb adat fölemlítése nélkül írja le. Történelmileg csupán az érdekelni fogja, hogy ama főiskolát 1738-ban a pestis kiütése következtében kellett az ifjúságnak elhagynia. Két esztendőig tartott a szünet a szoros zár és minden közlekedés eltiltása miatt.

»Be voltunk rekesztve, szélyvel keringőket
Elfogták, s szenvedtek kemény tömlőzőket.«

Az utak 1740 táján ismét szabaddá levén, hősünk Inczédi József itélőmester oldalán praktizálni kezdett. Innen hívták haza 1747-ben, minthogy szülő vármegyéje Hunyad megválasztotta notariusává. Mely tisztségből később főbiróságra vitte föl.

Első neje Bartsai Jánosnak, ki »a paadi nagy és fekete vizü tóban« lelte halálát, özvegye született Almádi Klára volt. Kapcsolatosan előadja, hogy Almádi József és ennek neje Nádudvari Zsuzsánna hány gyermekkel birt, és különösen öt leányuk mily nevezetes családok fiai által vétettek feleségül. Sok és érdekes családi összeköttetés emlékét őrzi meg a verselmény. De ezekre itt ki nem terjeszkedhetem.

A kurucz világból Hunyadvármegyét illetőleg szintén találkozzunk némely érdekes adatokkal. A kuruczok egyik főfészke Déva volt. Természetesen az ellenség is e pont felé hajtottá erejét. Ez okból sok nemes menekült Klopotivára.

»Oda vonta magát azért a nemesség,
Hova nem mehetett kóborló németség.

Sokan Márgára s a török uralom alatti más határhelyekre huzódtak ki. Ott adót kelle fizetniök, de aztán békében élhettek. Csakhogy:

»Annyiban veszélyben ezek forgottanak,
Hogy csak hurubákban erdőkön laktanak.«

Mily adónem volt az, melyet a basák a menekültektől szedtek, s mennyi gondot adott ezen ügy Rákóczi Ferencz fejedelemnek: mutatja egy sajátkezüleg aláírt levele, melyet kapcsolatosan itt bemutatok 1). Bemutatom ugyanitt Rákóczinak különösen az erdélyiekhez intézett, és Kolozsvártt ápril 24-én 1707. évben kelt fölhívását 2). Végül ama korból vármegyénkre, különösen Szászváros vidékére vonatkozik Gyürky Pálnak egy sajátkezü levele, mely Királyfalván január 26-án 1705. kelt 3).

Mindezen érdekes okmányok a Rákóczi-féle szabadságharc eseményeire nézve kiegészítik verses emlékiratunk adatait. Azért jónak láttam reájuk itt utalni. Ugyanitt hivatkozom Dobolyi Istvánnak egy panaszos és kérő levelére is, melynek hátára iratott és aláíratott Rákóczi Ferencz válasza 4).

Ezen Dobolyi Istvánról írva hagyta emlékiratunk, hogy Demsuson neje jószágába ült be, megyei hivatalt viselt. Azonban kapzsisága s folytonos pörhajhászatai következtében 1726. táján, tehát a kuruczvilág után:

»Nem sok idő mulva meg is ölettették
Demsusnak határán árokban löveték,
Ellenségeitől így elvégeztették
Élete, s a sirba be is tétették.«

Hogy a kurucz világban Hunyadnak majdnem egész nemesége Rákóczi oldala mellett állott, az egyes okmányokból, milyen az 5.) alatti, továbbá verses chronikánk adataiból is kitetszik. Mindamellet nem áll az, mit Váradi László a seréli Kenderessy családról készített és kéziratban maradt értekezletében mond, mintha t. i. egész Hunyadvármegyében egyetlen labancz seréli Kenderessy III. János — éppen azért gunyveve Hans — lett volna, míg testvére Gáspár ott veszett a F.-Szálláspatakon a Keresztessy család kastélyába zárkózott és Barontis — B. Tige — által ostromolt nemességgel és Mara Izsák vezérökkel együtt.

Volt bizonyára több labancz Hunyadvármegyében. Ime verses munkánk is megénekel egyet:

»Pogány János elmúlt seculum végével
És a mostaninak veszett kezdetével,

Kezdett elemenni, birván szép elmével,
 Tanult embereknek kevés lételevel.
 Háromban a magyar haza hogy felzúdult
 Kargyát minden fente, amely megrozsdásult ;
 Hazánkban a kurucz midőn mindent feldult,
 Ő is labanczokkal tartott és megmozdult.
 Kuruczok hogy őtet kergették valóban,
 Fejét rejtegette szilva-aszalóban.«

Különben a kurucz és labancz világ elpusztította Hunyadvármegye virányait is. Legnagyobb baj volt pedig, amit okozott, az erkölcsök megromlása.

»A zavaros vízben tiszték halásztanak,
 A községtől mikor adót hajtottanak.
 Ellenség becsapván, huztak és vontanak.
 A pénz-szedők pénzzel elébb állottanak.
 Hét esztendőtt tartván így a kurucz világ,
 Nem volt se Exactor, se olyan méltóság,
 Aki számban vegye, mit adott parasztság,
 Így könnyen gyűlhetett nálok a gazdagság.

Emlékiratunk a 3-ik részben, hol a vármegye azon századi tisztviselőit sorolja föl és tárgyalja a tisztviselőségek idejében történeteket, oly nemű gazdálkodó urat többet nevez meg. Például Csulai Pálról mondja :

»Pál volt híres kurucz és kuruczságágában
 Sok prédákat rakott száraz pungájában.«

Másutt ismét ezeket olvassuk :

»Ekkor tisztelkedett ez a Buda Bálint
 Mutatott két részre ő ugyan kedves színt,
 Aki volt erősebb, ahoz hajlott megint,
 Köpönyeg forgással töltötték az erszént.«

Az efféle tiszt elnyeréséhez egyéb sem kellett, mint vállalkozás. A hadak vezetői aztán mindjárt készek voltak a 6.) alattihoz hasonló pátensek kiállításával. Mely nyílt rendelet izelítőül szolgálhat arra nézve is, hogy a lakosság teljesített mindent, mert mindene forgott koczkán, ha ellenszegült vagy nem volt pontos

Nem hiányzottak az ököljog egyéb jelenségei sem. Így :

»Puj Zsigmond meglötte gazdag Buda Istvánt,
Director érette perlekedni kívánt stb.«

Hanem a pör nem érte el az alanyt, mert az a havasra s innen Oláhországba szökött, melynek fővárosában szépen megtelepedett.

Az 1736. évben kitört orosz-török háboru, melybe III. Károly királyunk az orosz czárnóval kötött véd- és dacszövetség következtében bonyolult be, Hunyad vármegyét több tekintetben és sajnosan sujtotta.

Ismertetett munkánk nem írja ugyan körül, de bizonyára a Rákóczi József által támasztott mozgalommal állott összefüggésben azon sok befogatás, melyekről irónk megemlékezik. Befogatott egyenesen Bécsből jött rendeletnél fogva Szigeti püspök, Borosnyai tanár, a főurak közül Lázár, Bethlen, Béli, Tholdalagi, Rhédei. Kár, hogy ezek keresztnevét és a többi befogottaknak nevét sem tüntette ki verselményünk. Általánosságban veti oda:

»Sokfelé várakra ordináltának,
S őket esztendeig rabságban tartának.
Eleget utánok Erdélyben eskettek.
Minden leveleket felhánytak s kerestek,
De semmit reájok nem erősíthettek,
Azért ártatlanul szegények szenvedtek.

Összes elégtételök az volt, hogy:

»Kalendáriumban be is irattatott
Nagy ártatlanságuk és publicáltatott.
De költség, szenvedés nem jutalmaztatott.
Igy ezen árulás lecsillapított.«

A rokonok panaszaira soha még választ sem adtak Bécsből.

A Rákóczi-kornak ezen utómozgalmai nagyon felületesen tárgyalattak eddigi történetirónk által. Maguk a pöriratok, hihetőleg valamely bécsi archivumban, fognának teljes világot vetni ezen ügyre.

A fönebb említett és 1736-ban megindult török háboru tulajdonkép csak 1738-ban Csolnakossy György alispánsága idején kezdte Hunyad vármegyét érzékenyebben sujtani; közvetlenül az itt megtelepült hadi nép, — közvetve a kitört pestis által. Mely

utóbbiról fönnebb már volt említés. Herczeg Lobkovitz Keresztély György 24,000 katonával jött be Hunyad vármegyébe s itt vesztegelt soká. Adjuk át a szót egészen chronikásunknak:

»Herczeg Lopkovitz (sic) György volt királynak képe,
 Huszonnégyezer nép mihelyt ide lépe,
 Ez itt ülésével huza, vona, tépe;
 Alig maradhatott községnek a lépe.
 Telepedtek ezek Hátszegnek mezején,
 Zászlók villogtanak a szélnek idején,
 Dobokat vertenek dobosok elején,
 Hadi készülletnek volt jele velején.
 Hátszeg, Osztro közzé onnat változtanak,
 Ott is olyan rendet köztök tartottanak.
 Közébe vaskapuhoz sokkal állottanak,
 Onnat spionokkal mindent folytattanak.
 Vaskapu passusán való lépésekkel,
 Mérül nevű helyben telepedésekkel,
 És kemény hidaknak vizen kötésekkel.
 Kivántanak egybe csapni törökökkel.
 Gilányi ezere bellyebb helyeztetvén,
 Nagyobb vigyázásra ki is rendeltetvén,
 Éjjel a töröktől ez felverettetvén
 Nagy kár esett benne, széllyelüztetvén,
 Azért ezen herczeg tovább nem mert menni,
 Látván ezen passust oly erősnek lenni.
 Inkább csendességben sok próbákat tenni
 Hadi módon kívánt, mint sok sebet venni.
 Minthogy a föld népe állott ellenséghez,
 És nem is bizhatott a jó békességhez,
 Ezen keskeny passus tetsző vitézséghez
 Utat nem nyithatott, közel levén véghez.
 Azért visszatértek elébbi helyekre
 A vaskapun innét levő térségekre,
 S onnan portyázásra jártak a hegyekre,
 Pogány ellenségnek üztetésekre.
 Így eltelvén szintén kies tavasz és nyár,
 Herczeg királyától más ordereket vár.
 Kötelezi magát, azokban el is jár
 Mig tart benne lélek, szivét próbálja is bár« stb.

Ezután ugyanis Lobkovitz ugyancsak Hunyad vármegyében a Vulkán felé vonult és ott akart betörni. Sokat azonban ott sem vihett végbe, mig nem elszólítá innen is a seregeket az 1739-ben

létrejött u. n. belgrádi békekötés. De a teljes kitakarodás nem következett be előbb, mint 1740-ben.

Mig e sereg itt volt, sok pusztítást tettek az élelmi társzerekkel bejövő béresek. Ezek mindenfelé gyujtogattak, loptak, raboltak. Példaadásul a herczeg egy izben 30 bérest föl is kötött. Hatott e példa annyira, hogy a többi béres mind megugrott, hátrahagyva gázdátlanul szekereket és ökröket. Másrészt a föld népének inségét növelte e mindenkép szerencsétlen hadakozás.

»Két esztendő telék ezen harcztartásban,
Azalatt a Herczeg volt táborozásban,
De a békességről való kinyilásban
Elméne s népünket hagyá sok romlásban.
Ugyanis az alatt szántani, aratni
Vagy egyéb munkákat valóban folytatni,
Szöllőket művelni, avagy kaszálatni
Nem lehetett, hanem csak terhet forgatni.«

Munkánk kiterjeszkedik a negyedik részben a fönnebb vázoltak mellett azon eseményekre is, melyek az 1736—39-iki török háboru alatt az Al-Dunánál, Boszniában és több helyeken történtek. E részleteket azonban mellőzöm, mert vármegyénket nem érdeklik; és mert azokra nézve írónk nem szemtanu, legfőbb hallomásból beszél, avagy a másutt olvasottakat adja.

Visszatérve a megyei tisztviselőket fől soroló részre, verselményünk kezdi a főispánokkal. Természetesen csak saját századára terjeszkedvén ki írónk, mint megérteti bekezdő strófájában:

»Lendülj fel még egyszer Citherám pengésre,
Ird le, vármegyénkben kik ültek törésre,
Főispánok s mások kik jártak gyűlésre,
Mikor e seculum jönne szemlélésre.«

A főispánok közül Naláczy István, ki Apafi fejedelemsége alatt ült székébe, vagyon-gyűjtéssel foglalkozott legtöbbit. Követte Naláci Lajos, ezt pedig Józsika Zsigmond. Ez utóbbi igen népszerűtlen volt a vármegyében, nemcsak szeles természete miatt, hanem azért is, mert Bécsben nagyon kereste a kegyet. Utóda gróf Kornis Antalról csak azt jegyzi föl versünk, hogy:

»Nagy pompával járt le Hunyadvármegyében,
Király katonája őrzötte székében.«

Hogy a föld népe néhány évtizeddel később oly készségesen csatlakozott a pórlázadáshoz, arra nézve némi ujmutatást ad chronikánk egyes tisztviselők jellemzéseai által. Így a Maros-mel-leki alispán Zeyk Istvánról mondatik:

» . . . . . tartotta is féken
A föld népét, a mely tullépett mértéken,
S nem tudott jól ülni szivebeli széken.«

Ugyancsak a Maros tiz járásában — Hátszeg vidékének külön alispánja volt — viselt alispánságot losádi Gyórfi József, majd Zeyk Miklós.

»Ezen két ispányok voltak oly kemények
Mint Nero, de volt is érte szövevények.«

Verseli róluk írónk, utánna tevén azt is, hogy a szövevénynek a főispáni protectio s az arany fénye vetett véget.

Épen nincs miért csudálni tehát, hogy a Hora pórhada a Maros mentén kapott legtöbb követőt itt Hunyadban.

Mellőzöm a tisztviselői kar többi tagjai felől elég hosszadalmasan beszélő ezen harmadik rész további ismertetését. A negyedik rész tartalmáról, az eddig onnan kapcsolatosan kijegyzett adatok után, szintén nem sok mondani valóm van. E részben egyebek közt megverseli írónk a Hunyadi János fattyu eredetét erősítő Heltai-féle mesét is. Versünk szerint Zsigmond király Osolnakos falu patakján pillantotta meg az ott mosó Marsinai Erzsébetet.

Még csak egy archaeologiai becsü adatot jegyzek ide a munka második részéből, hol leiratik a Bátságban 1760. évben emelni kezdett lakház históriája. Itt egyebek között ezek is foglaltatnak:

»A kögrádics alatt van egy orozzlánkép,
Melyet bétett oda a kőmivesi nép.
Ha onnan valaki még idővel kitép,
És falban rakattya, az leszen igen szép.
Erről azt hirelték, hogy a szüz bálványá
És tisztelte volna Barcsa tartományá.«

Ezen kép esete miatt Bajtai püspök jelentést tett gróf Bánffy Dénesnek, ki az ügyet nyomoztatta, s aztán abbanhagyták.

Valóban nem lenne érdektelen azt a faragványt ott felkeresni. Mi annál könnyebb lenne most, mert a Nagy családnak

bátsii háza, ha jól tudom, az állami iskola részére megvásároltatott.

Végül kiemelem még, hogy az egész munka 500 versszakból áll. Befejezése a már említett chronosticon:

Anno quo:

SoL aC Ipsa VenVs rVrIs MoDerantVr habenas,
 Sat bene sI Cernas eIVs In orbe phases.
 Scripsit Alexander vero cognomine Magnus
 In Batsi residens et sua Jura sequens.«

Nem mulaszthatom el köszönetemet kifejezni dévai Nagy László urnak, ki az ismertetem családi emlékiratot és verses chronikát szivesen átengedte használatomra.

Egyuttal kifejezem azt a reményemet is, hogy e művet jelenlegi tisztelt tulajdonosa át fogja engedni társulatunknak örök megőrzés végett.

Okmány-melléletek.

1.

Franciscus II. Dei gratia Sacri Romani Imperij et Transsylvaniae Princeps Rákóczy, Partium Regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes, et Pater Patriae; Pro Libertate Confoederati Regni Hungariae Statuum, necnon Munkácsiensis Dux etc.

Generosi, Egregii et Nobiles Fideles Nobis dilecti. Salutem et Principalis gratiae Nostrae benignam propensionem. Hozzánk expediált Expressusi által küldött Kglmetek Levelét vevén kedvessen, örömmel értettük, hogy a melly igaz szives Hazafiúi indulatból inkább kívánt édes Hazájából idegen Földre szorúlni, mint sem Hozzánk tartozó Homagialis obligatiójabeli synceritássát az elpártolásnak szennyével mocskosítani, és az Ellenséges titkos mérgét forraló csalárd hitegetésinek hitelt adván, s az által megcsalattatván, annak hűségét követni. Miis azért Atyai gondviselésbéli hivatalunk szerint (hogy addiglan-is mig édes Hazájában Isten bevezérli Kglmeteket, subsistentiájárúl annál jobban prospiciálhatnánk) ennek előtte is meg irtuk vala, hogy ide ki Magyar Országra költözködjék által, de mind eddiglen is az iránt kglmes intencionkat nem secundálta kglmetek, és jöllehet szorgos gondunk volt arra is, hogy azon idegen földön (a mennyi-

ben lehetett) kltokról el ne feletkeznök, sőt ott való lakásoknak securitássáruul prospiciálnánk; csudálkozással értettük mindazonáltal az Haradsiával, s egyéb contributiókkal lett terheltetések iránt való panaszolkodássát, holott a mint már edgyszer a Fényes Porta követeinknek resolválta, és a végbeli Passáknak megparancsolta, nem kétlyük Pápai Gáspár Hivünk is az ilyen állapotokat vagy megh orvosolta vólna, vagy nekünk meg irta vólna, levén tőlünk parancsolattya, ha midőn kglmetek ügyes bajos dólgaiban requirállya, a Passa előtt complanállya, mellyet elis hiszünk ezután is el nem fog mulatni. Mindazonáltal reiterárván elebbeni kegyelmes tetszésünket javallyuk Kglteknek, hogy ha tovább is eddig tapasztolt tókéletessége szerint hűségünkben kíván megmaradni, a mostani Téli időnek keménységéhez képpest mennél hamarébb lehet jöjjön ki Magyar Országgra, hogy Atyai kegyes Gondviselésünknek gyümölcseit több bújdosó Hiveinkel együtt itten nagyobb mértékben vehesse, nem lévén abban mód tellyeséggel, hogy ily távullyról succurrálhassunk kglmeteknek, és edgyszermind tovább is úgy alkalmaztassa magát kglmetek, hogy ha mi injuriái léznek a Törököktül legh előszóris említett Pápai Gáspár Hivünket talállya megh, és általa informáltasson bennünket, bizonyosok levén abban, hogy az adózástül a Portának assecuratiója szerint kimenttyük kglmeteket, a mint is mind e végre mind penig más egyéb Nemzettséges ügyünk előmenetelit illető dolgokra csak hamar az új Passákhöz követeinket bé küldgyük, és a mit kgltek consolatiójára fel találhatunk, Fejedelmi szives gondviselésünk szerint el követtyük. Caeterum eosdem Divinae commendamus Protectioni. Datum Munkácsini. Dje 11. January A. o. 1708. F. Rákóczy mp. Paulus Ráday mp.

Legalul az aláírások alatt: A Török földén bújdosó Erdélyi Rendeknek.

Külczim: Generosis, Egregiis et Nobilibus N. N. e Regno Nostro Transsylvania ad Ditiones Fulgidae Portae Ottomanicae subjectas sese transferentibus ac ibidem commorantibus, Fidelibus Nobis dilectis.

(Eredetije egész iv papiron, levél alakban összehajtva s a fejedelmi peccséttel lezárva, mely utóbbinak csak nyoma van meg. Saját gyűjteményemből.)

2.

Franciscus II. Dei Gratia Sacri Romani Imperij et Transsylvaniae Princeps Rakoczy, Partium Regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes et Pater Patriae. Pro libertate Confoederatorum Regni Hungariae Statuum nec non Munkácsiensis Makovitziensisque Dux Perpetuus, Comes de Saaros, Dominus haereditarius in Saaros Patak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyo, Letnicze, Szerencs . . . . . Vniuersis et singulis, quos vel fatalis Domus Austriacae favor hactenus tenuit, vel insolens metus coercuit, eujuscunq̄ue status, gradus, honoris, dignitatis, officij ac praemi-
 nentiae Regni Nostri Transsylvaniae Partiumque eidem annexarum Inhabitoribus, ac alijs quibusvis, quorum interest vel intererit, praesentes has nostras visuris, lecturis vel legi auditoris, atque adeo respicienti ac sincero corde acceptaturis, salutem gratiaeque Nostrae Principalis propensionem. Már eleve régenten melly nagy böcsben tartották légyen minden Nemzetek magok Hazájokhoz valo szereteteket nyilván meg bizonyították azzal, a midőn fel kiáltottak amaz böles mondással, Chari Sunt Amici, chari liberi, chari Parentes, sed omnes omnium charitates Patria una complectitur, és noha az illetén szoross indulatot kíváltképpen a szabad nemzeteknek szívében plántálta bé Isten és a természet, a kik is annak meg mutatására piros véreknek omlását is minden extremitássokra való jutásokat a köz haszonért kedvesnek itilték. Mindazáltal Atyai buzgóságból méltán csudálhatjuk, hogy a midőn az hatalmas Istennek kegyelme nemzetünknek homályban borult sorsán fel derülvén, már négy Esztendőől fogva igaz fegyverkezésünknek szerentsés elő menetele felett réánk bizott vezérlő Kormányozásunk által fenyeskedik vala, mégis némellyek Hazájokhoz valo szeretetektül a természetnek rendi ellen el iszonyodván, édes Posteritassoknak jövendő állapottyokról meg nem emlekeztvén, és az egész Magyar Nemzetnek régi dicső hírét s nevét meg tagadván, az ollyaten meg eskütt ellenségünknek (a kiktől Eleink meg szabadulván mindgyárt eleintén szerzették ez Hazának mostanis fen álló Fejedelmi birodalmát) futkosnak árnyékához, és a következő bizonyos veszedelmeknek

örvényében hanyott homlok borulnak. Mivel pedig minekutánna Országunk köz akarattýából és választásából Fejedelmi székünkben bé ülvén az el mult holnapnak huszon nyolczadik napjára Maros-Vásárhelyre Generális Gyűlést hirdettünk volna, Atyai gondviselésünkhöz illendő állapotnak láttván, hogy a töb böles tanácskozások, és rendelésink között a meg nevezett Hazánk s Országunk mételyeinek botránkozato akar vakmerösegeknek, akar tartozkodo avagy szines magok alkalmaztatásának ellené állýunk, Országunknak meg edgjezett akarattýából annak meg maradására végeztük, hogj valakik Ellenségünknék oldalához csatolván magokat mind a két s három meg szorittatott erősségekben, mind pedig a szomszéd tartományokban imitt amott kevés számmal lezzengnek, és annak kegyetlen Országlását magok vére ellen erősíteni ohajtják, az Haza Törvényének szabott uttya szerént Országunknak első köz Gyűlisére evocaltatván, jutalmakot el vegyek és magok kévánsága szerént Uroknak meg kostolt birodalmával büntettessenek, a kik pedig felelemtől, és más bizonyos okoktól megakadályoztatván, ezentul az ügynek edgyességében és szövetségében intra Terminum Dietae béjőnek, ekkoráig valo idegenségekről méltó mentséggel számot adgyanak; mindazáltal Országunknak főbb Istápjának tudván lenni a kegyelmességet, és egjszersmind az által tekintetben vévén némely az Ellenség közt lévőknek Hazájokhoz valo s ideig el titkolt szives indulattýokat, abbeli meg irt végezesünket Országunk Statussiyal és Rendeivel együtt olly kegyes Atyai szeretettel kevántuk temperalnunk, hogy valakik jól meg gondolván Hazájoknak javát és magok jövendőbeli sorsokat, intra Terminum bis quindenae magok tulajdon nemzete szövetségében és Fejedelmeknek s Uroknak tókelletes hűségere vissza térendenek azokat Atyai kegyelmességünknék keblében bé fogadni, és az Articularis büntetésnek terhét rollok el fordítottani készek lészünk. Kihez képest fellyül irt Országunk Rendeit és lakossit Atyai gondviselésünk és Fejedelmi kegyelmességünk szerént serio intýük, hogy megh gondolván Istenünknek nemzetünkre ki terjesztett Irgalmasságit, az egész Magyar vérnek példa nélkül valo köz öszve szövetkezését, és ellenben a magok kevés számu voltát s jövendőbeli boldogtalanságokat, jőjjenek és fussanak mig idejek vagon Hazájoknak, mint édes

Annoknak dajkázkodása alá, és nemzetek véréből álló Uroknak s Fejedelmeknek kegyelmességéhez, másként tuttokra legyen, és ugyan ezen Patens Levelünk által publicáltattuk s manifestáltattuk, hogy valakik ebbeli kegyelmes intésünket vakmerőkeppen meg vetvén, a kimondott Terminusnak ideje alatt hűségünkre meg nem jelennek, valamint most kegyelmességünket kenállyuk, ugy ellenben Fejedelmi animadversionknak sullyát duplázott mértékben foghják tapasztalni magokon, és jövődöbeli veszedelmeknek is magok léznek okai. Datum in Civitate nostra Colosvar die Vigesima quarta Mensis Aprilis Anno Millesimo Septingentesimo Septimo. F. Rakoczy mp. Paulus Ráday mp.

(Szöveg alatt az iv két levelét összefogó és ugy lenyomott fejedelmi pecsét teljesen ép. Eredetije saját gyűjteményemben.)

3.

Isten sok jókkal álgya kegyelmeteket

Szivesen kívánom.

Kegyelmetek Levelét böcsülettel vettem, abban mit irjon, meg értettem, igen akarom s köszönöm is, hogy kgltek az lézengő és tolvajkodó katonaságra jó vigyázással vagyon, és az mostania-katis incaptiválta, kgeteket kérem minden halogatás nélkül az Igvisitiót vigye végben, és azonnal, az katonákkal együt hozza ide kezemhez, külgjön a böcsületes város vagy kétt böcsületes lakos tiszteit, kik elöt mingyárt azon tolvaj katonákra törvént látatok, valamint az törvény s igasság hozand magával a szerint járattatok el vélek, kegyelem, s kedvezés nélkül, mellyet magais meg tapasztal kgetek, csak ne késsék azon tolvajoknak ide küldésével. In religvo Isten éltesse kgeteket jó egésségben. Datum Király falva 26. Januarý 1705. Kegyelmeteknek szeretettel szolgál Gyürkjé Pál mk.

Küleczim: Prudentibus ac Circumspectis DD. NN. Judici Primario, ac Notario, toti denique Senatui, Oppidi Szászvárosiensis, Dominis mihi observandis.

(Lezáró pecsétnek csak nyoma van meg. Eredetije egész iv papiron, levélalakban összehajtvá. Saját gyűjteményemben.)

NYELV
TUDOMÁNYOS
KÖNYVTÁR
MAGYAR

4.

Felséges Fejedelem! természet szerint való jó Kegyelmes Uram! Biztatván az Felséged hiveihez gyakorlani szokott Atyai kegyelmessége, nagy alázatossággal ketelenitetem Felséged Atyai lábaihoz borulván, egy másra todult gonoszszaimból származott szükségeimet jelteni, midőn kevés jóvaimnak nagyobb része az ellenség praedájara jutván, már három esztendőktől fogván, Törökországra szorítván az ellenség szegény cselédimet (magam az idő es alkalmatosság kívánsága szerint Felséged hűségében vármegyémnek szolgálván; mellyről az Barcsaj urak, és vármegyénk vice Ispánnya egyszersmind Kapitánnya Csulaj Balás uram kivált az közeleb elmúlt téli sanyoruságomról s csekély szolgálatomról bizonyosságot tehet az ur Barcsai Mihály ur ő kegyelme) keves jóságomból, ha mikor az hadak alkalmatosságával hozza fertemis, semmi hasznot nem vehetvén, miképpen subsistálhattam csak az nem hiszi az ki az keserűt nem kostolta, már most mindenemből ki fogyván, se morhám se sohult semmi aeconomiám nem lévén, ha Isten Felsége által hazánkban mehetünkis, illy extremitásomban mi tevő legyek nem tudom.

Melyre nézve alázatosson könyörgök Felségednek, mint jó kegyelmes uramnak, több hivei között meltoztassék engemetis Kegyelmisségeivel éltetni, hogy avagy csak hazánkban volt menetelünk után vehessek consolatiot, hogy az Felséged kegyelmessége által meg ujjulván, az Felséged szolgálattýára meg erősödhessen.

Melyert hogy Isten Felségedet hosszú időkig boldog uralkodással meg áldván éltesse, szivessen kívánván, mig élek, maradok Felséged alázatos hive, szolgálója Dobolyi István mk.

Czimzés a felzetem. Ad Serenissimum, ac Celsissimum Dominum Dominum Franciscum II. Rákoczý, Dei Gratia Sacrj Romani Imperý ac Tranniae Principem, Partium Regni Hungariae Dominum et Sicularum Comitum; nec non pro libertate confederatorum Inclýti Regni Hungariae Statuum et ordinum Ducem ac Dominum Dominum suum naturaliter Clementissimum benignissimum, humilimum memoriale Suplicantis introscripti,

Hátirati válasz: 119. Dobolyi István. Erdélyi bujdosó hieinknek kegyelmesen conferált Maramarossi so Tertialitassabol, insinualvan az hol illik, remélhet valamely consolatiot. Az Hunyadi Gornyksagot számára kegyelmesen conferallyuk, az Hattzezi Porkolábsagrol Isten Országunkban be vivén bővebben értvén, annak szükséges állapottyáról, és mivoltáról, az irántis hüseg szolgálathihoz képest remélheti kegyelmességünket. Datum in Castro Nostro Szerencs, Die 29. May Ao. 1709. F. Rakoczy mp. Stephanus Horthi mp.

(Eredetije féliv papiron, saját gyűjteményemben.)

5.

En Karolyi Sándór Meltgos fejedelem Felső Vadászi Rákóczý Ferencz kglmes Urunk eö Nga mezei Hadainak Gralis Marschallusa s Tiszán innet lévő Földnek Gralis Commendoja, és N. Szatthmár Vargye örökös Fő Ispánnya. Adom tudtára mindeneknek az kiknek illik ez levelemnek rendiben. Mivel hogy Berekszo nevü faluban lakozo Nemes Uraimék s közönsegessen a lakosok is bé jelentvén magokat kglmes Urunk eö Nga hüségét homagjumjoknak letételével amplectálták, melyben életeknek elfogjásaig kivánnak meg maradni. Parancsoltatik azért minden renden lévő kglmes Urunk eö Nga vitezinek, hogy senki az meg irt helységben lévő Nemes Uraimék hazokhoz szállani, az Lakosoknak is helyekben valami alkalmatlanságot, huzást, vonást, el követni, minden nével nevezendő Nemes s Paraszt lakosok külső s belső Javaiban leg kisseb kárt tenni élete s Jóságga elvesztése alatt ne merészellyen, mert adatik hatalom az meg irt helységbelieknek, hogy ez ilyen Parancsolatom ellen valo járókat ugj Passusom nélkül való kborlokat is fogják meg s hozzák hozzám, hogy ha pedig magát nem engedi s károkot teszen, meg is öllýék. Tartozván az meg irt helységbeliek is ugj Nemesek mind közönsegés lakosok, hogy ha az Ellenségnek körülöttök valo jártában árthatnak, tizenkétt esztendősn feljül minden ártalmas eszközökkel fel kelvén, mindenüt üldözzék, verjék s ölljék, nekem penig

valami leg kisebb híret értendik tüstent értesemre adva, különben se cselekedjenek. Abudi (sic) Banyae 10. Apr. 1706. Károlyi Sándor s. k.

Szöveg alján a papirba nyomott magán pecsét és az egyidejű jelzés: »Berekszoiak protect.«

(Eredetije kis negyedrért papirdarabon. Szereday Aladár ur lesnyeki iratai közt.)

6.

En Karolyi Sándor Méltóságos Fejedelem Felső Vadászj Rákóczj Ferencz kglmes Urunk eö Nga mezei Hadainak Gralis Marschallusa s Tjyszán innet levő Földnek Gralis Commendoja, és Nemes Szatthmár Várgye örökös Fő Ispánnya. Adom tudtára mindennek az kikk illik ez levelemnek rendiben. Mivel hogy N. Hunyad Vármegyebül Nemzetes Vizlö Tjysza László és Váradi András Uraimék kglmes Urunk eö Nga s. Nemes Ország hűségét amplectálták, és mint hogy pedigh Isten kglméből az Maroson innet valo Föld kglmes Urunk eö Nga ditioja alatt vagjon, honnét is az Hadakk Intertentioja hogy rendessebben s helyesebben az helységbeliectül administráltassék, azon Földnek megirt Tjysza László, és Váradi András Uraimékat Tisztül praeficialtam, hogy eö kglmek minden féle Élésnek administrációjáruul tegjenek minden helyekre repartitiot, s azon limitált repartitio szerént minden helységtül minden Élést eö kglmek szedettetvén ki, az Hadak számára annak rendi szerént adgják ki. Parancsoltuk azért minden renden lévő, kglmes Urunk eö Nga Tiszteinek s Vitézinek, hogj meg'nevezett Uraiméktul minden féle ki telhető Élésnek administrációját várván senki élete Jóságá elvesztése alatt se magokat eö kglmeket személyekben háborgatni, se minden nével nevezendő külső belső Javokban megkárosítani ne mérészellye, mert érdemes büntetését elveszi akar ki legjen is. Az Maroson innet levő Helységbéli Birakk s lakosokk közönségesen pedig parancsoltatik keményen életek s Jóságok elvesztések alatt hogy mindennekben az Élésnek administratioja iránt meg'nevezett Tisza László és Váradi András Uraimektul fügjenek, s mentül hamarabb az eö kglmek repartitioja szerént minden helység az

maga részit s limitált Élését administrállyá, mert valaki s valamely helység ebben, vagj ha refractariuskodik, vagy az maga Élését a ki repartitiáltatott nem szolgáltatja be eö kglmek kezéhez vagj a hova fog parancsoltatni, *a Biró eskütyeivel edjüt azon helységbül fel karoztatnak*, kiben különbet se cselekedvén. Költ Abrug Bányán, die 20 Apr. Ao. 1706. Károlyi Sándor s. k.

Papirba lenyomott családi pecsétől jobbra ugyanazon kéz által: Tisza László s Váradi András Urk patense.

(Eredetije féliv papíron nyílt alakban. Szereday család levelei közt Lesnyeken Hunyad vármegyében.)

Hunyadmegye területén előforduló madarak jegyzéke.

Észlelte és megírta : **Buda Ádám.**

Első gyermekéveimtől kezdve kiváló előszeretettel viseltem a madarvilág iránt, melynek egyik szorgalmas megfigyelője éppen atyám : Buda Elek vala, kinek buzdító példája mellett később olyan kiváló szakember barátságát és társaságát valék szerencsés megnyerni, minő a hazai természettudományok nagy kárára oly korán elhunyt feledhetlen emlékű ornithologusunk, gróf Lázár Kálmán vala. Vadászati szenvedélyem megyénk legmagosabb hegyeire felragadott, hol bő alkalmam nyílt a madárvilág életviszonyait behatóan és közvetlenül megfigyelni s egyuttal zsákmányul ejtethém a csak átvonulás idején megforduló fajok képviselőit is.

Ezekből 21 évi fáradságos munka után sikerült egy kis gyűjteményt összeállítanom reai (Hátszeg mellett) lakásomon s tartandó felolvasásom anyagát is nagy részt e gyűjteményeim szolgálták, — noha kiterjeszkedem oly fajokra is, melyeket megszerezni idáig nem sikerült, de ideiglenes vagy állandó lakójául tudom szülőmegyémnek. Gyűjteményemben minden példányt sajátkezűleg tömtem ki és állítottam fel, s ha szabad itt felemlítenem ebbeli eredményeimet, Charles G. Danford és John A. Harvie Brown urak »The Birds of Transsylvania« cz. szakművekben szívesek voltak méltánylólag felemlíteni.

És most felolvasásom tárgyára térve fel kell még említenem : hogy észleleteim szerint megyénk ornisa felette gazdagnak mondható. Ime Bielz Albert ¹⁾ 1856-ban az erdélyi fajok összegét 269-ben állította meg, míg később gr. Lázár Kálmán 291-re

¹⁾ Fauna der Vierbelthiere Siebenburgens. Hermannstadt, 1856.

emeli azokat. És megyénk, daczára annak, hogy csupán egy kis területére az általuk szem előtt tartott Erdélynek s itt is jobbadán a Sztrigy völgyére irányíthatám tanulmányomat: az én megfigyeléseim alapján még is 254 fajt, vagyis 37-el kevesebbet számlál a hazarészünk összes madárfajainál.

E fajok mindenike nem találja nálunk otthonát, mert csupán 78 faj fészkel és lakik állandóan megyénk területén; 69 a tavasszal érkező s ősszel távozó vándor fajok száma; 9 faj csak a telt tölti nálunk; 8 fajnak átvonulását, sőt itt lételét megfigyelhettem ugyan; nálunk való fészkeléséről azonban biztos adataim nincsenek s 88 faj csupán pihenőül használja megyénket vándor útja idején. Ezek jobbadán déli határhegységünk felett szállnak át és vissza az Al-Duna vidékére.

Végül bátor vagyok megemlíteni még, hogy meghatározásimat Fritsch Antalnak ¹⁾ Prágában, 1870. évben megjelent szakműve szerint eszközöltem s ott, hol általánosan elfogadott jó magyar elnevezésünk nincs, jobbnak láttam a latin nomenclaturával élni, mint szerencsétlenül képzett magyar műszavakkal gyötörnöm szíves olvasómat.

Az általam megfigyelt madarak rendszeres felsorolása.

I. rend: **Ragadozók.** (Accipitres; Raubvögel).

a) *Nappali ragadozók:*

1. Fakó keselyű (Gyps fulvus; der weissköpfige Geier) havasainkon fészkel és onnan kalandozik a térségre is. Gyűjteményemből hiányzik.

2. Barnakeselyű (Vultur monachus (Linne) der graue Geier) havasaink rendes lakója, hol sziklák között fészkel. Ludtojás nagyságú 2 tojása fehér, pizkossárga foltokkal. Hegyi lakáról néha seregesen lecsap a dögökre. Leggyakrabban látható keselyünk, igen könnyen megszelídíthető.

3. Az egyiptomi keselyű (Neophron percnopterus (Sav); der Aasgeier.) Az ötvenes években Wagner Károly volt hátszegi gyógyszerész kapott egy fiókát s azt fel is nevelte, mi arról tesz bi-

¹⁾ Naturgeschichte der Vögel Europas von Dr. Anton Fritsch, Prag, 1870.

zonyságot, hogy nálunk is fészkel. Később még egy példányt láttam Hátszeg felett elrepülni s még egyet a havasokon.

Gyűjteményemből hiányzik.

4. Szakállas keselyű (*Gypaëtos barbatus* (Cuv); Bartgeier, Lämmergeier). E szép keselyű, mint a zergéknek legrettegettebb ellensége, havasaink lakója. Többször észleltem meszes, — mint más sziklás helyen; például a Jorguván kövénél egyszerre öt darabból álló csapatot láttam. Meredek hozzáférhetlen sziklákon fészkel; tojásai a ludénál nagyobbak, piszkosfehér alapon barna foltokkal.

Dögre ritkán száll s inkább élő állatokkal táplálkozik. A zergéket, ha tisztás sziklákra kikapathatja, szárnyaival csapkodva addig kergeti, míg a szegény állat valamely mélység felé jut — itt aztán leveri a mélységbe, hol összezúródik; azután leszáll utánna a mélységbe és kényelmesen felfalatozza.

5. A havasi vagy szirti sas (*Aquila chrysaëtos*, Pallas; der Steinadler). A téren gyakran többedmagával láthatjuk a magasban keringeni; rendes lakása hegyek között van, hol fákon vagy sziklák között fészkel; két-három tojása nagyon tompa, zöldesfehér alapon vörhenyes foltokkal.

6. A királysas (*Aquila heliaca*, Sav; der Königsadler), Havasainkon tartózkodik, gyűjteményemből azonban hiányzik eddig. Gróf Lázár Kálmán Hátszegvidékéről kapott két példányt. Mindkét faj emlősökkel, madarakkal s döggel táplálkozik.

7. A törpe sas (*Aquila pennata*, Cuv; der Zwergadler). Ezen ritka kis sast, mely alig tyúk nagyságu, gróf Lázár Kálmán a Szászváros környéki erdőben fészkelve találta. Gyűjteményemből hiányzik.

8. A lármás sas (*Aquila naevia*, Linne; Schreiadler). Egy vándor sas, mely nyár elején jön hozzánk, s őszszel újra elvándorol. Erdős helyeken fákon fészkel, tojásai fehéresek, néha vöröses foltokkal. Élelme nyulakból, hol egerekből és apróbb szárnyosokból áll.

9. A csonttörő karács vagy halászsas (*Haliaëtus albicilla*; der weissschwänzige Seeadler). Havasaink lakója, honnan folyóink mellé látogat, a hal képezi kedvencz eledelét. A gyűjtemé-

nyemben levőt vidrára kitett kelepczében fogták Sztrigy-Szent-Györgyön.

10. A halászó csermőly (*Pandion haliaetus*, Cuv; Fisch-adler). Ezen sasból egy pár rendszeren a hátszeg-váralyai vasúti állomás felett levő Orlya nevű hegyen tartózkodik (hol talán fészkel is?) honnan rendszeren naponta 3—4-szer a víz felett szépen röpkedve egész Russig, Sztrigy-Szent-Györgyig lemennek és ismét vissza. Igen érdekes, midőn a magasból, meglátva a vízben a halat, nyilsebességgel lecsap, s a karmai közé szorított hallal ismét felrepül; majd lassan leereszkedik, miközben lábával a halat csőréhez viszi s falatokat szaggat belőle. Ha ez alatt a földhöz közeledik: újra felemelkedik a magasba — s folytatja munkáját. Habár minden évben látom, még nem juthattam biztos lövéshez s így gyűjteményemből is hiányzik.

11. A gatyás ölyv (*Archibuteo lagopus*, Brehm; der Rauchfussbussard). Ezen ölyv rendszeren csak télen s akkor is, ha sok egér van, jelenik meg nálunk. Órahosszat egy-egy fatetejéről, vagy egy magaslatról lesi az egereket, melyeket igen nagy ügyességgel fog meg. Ennélfogva a mezei gazdáknak hasznára van, és ha vetéseinkre egy-két öl magas czölöpöket vagy karókat teszünk ki, azok tetejére száll s egyszeri szállóhelyét rendszeren egész télen megtartja. Megyénk téli madarai közé számíthatjuk.

12. Az egerésző ölyv (*Buteo cinereus*, Bp.; der Mäuse-Bussard). Egész éven át nálunk tartózkodik, az egér és vakand pusztítás által igen hasznos állat; nagy fákon fészkel, tojásai (3—4) fehéresek, piszkossárgával hullámozva. Állandó madaraink egyike.

13. A fecskefarku kánya (*Milvus regalis*, Briss; der rothe Milán.)

14. A fekete kánya (*Milvus niger*, Br; der schwarzbrauner Milan) Mindkettő tavasszal jó hozzánk, s őszkor hagy el — utóbbi azonban ritkább, mint az előbbi. Mindkettő az egerek pusztítása által hasznos állat, erdők közt fákon fészkelnek, előbbinek 3—4 tojása kerekded fehévörös foltokkal; utóbbinak szintén 3—4 piszkosfehér nagy barna foltokkal. Mindkettő vándor madaraink közé tartozik.

15. A sólyom (*Falco communis*, Br. et Gm.; Peregrinus, Auct.;

Wanderfalke) nálunk gyakran előfordul, sebes röptiben a galambot leüti. Gyűjteményemből még hiányzik.

16. A madár sólyom (*Hypotriorchis subuteo*, Linné; der Lerchenfalke). E közönséges madár nagy fák odúiban fészkel; 3—4 tojása vörhenyes fehér, sűrűn barna és vörhenyes foltokkal. Megyénk rendes lakója.

17. A törpe sólyom (*Hypotriorchis aesalon*, Gm.; der Zwergfalke) őszi és tavaszi vonuláskor meglátogatja vármegyénket, de állandólag nem lakik itt — átvonuló madár.

18. A vöröslábu sólyom (*Erithropus vespertinus*, Brehm; der Rothfuss-Falke.) Május elején, mikor sok a cserebogár, nagy csapatokban érkezik hozzánk; cserebogárral, egérrel és gyikokkal táplálkozik, azonban ritkán ül 14 napnál tovább itt — s így csak is mint átvonuló madarat lehet tekinteni.

19. A közönséges vércse (*Tinunculus alaudaris*, Br.; der Thurmfalke). Igen közönséges, lanyhább időjárásnál a telet is nálunk tölti. Hasznos madár, mert egérrel, kigyóval, gyikkal s nagyobb rovarokkal táplálkozik. Tornyokban, sziklák közt, magas fákon fészkel; 3—4 tojása vörhenyes fehér, sűrűen vörhenyes foltokkal és hullámozva. Megyénk állandó madarai közé sorolható.

20. A tyukász v. galambász ölyv (*Astur palumbarius*, Bechst.; der Hühnerhabicht). Igen nagyon elterjedt madár, mely a tyukok és galambok között igen sok kárt tesz; fákon fészkel; 2—4 tojása zöldesfehér, gyérenbarna és olajbarna foltokkal. Megyénk rendes lakója.

21. Madarász ölyv (*Accipter nisus*, Pall; der Finkensperber). Igen közönséges, apróbb madarakkal táplálkozik, azonban, ha az éhség kényszeríti, kis termete daczára, a galambokat is kész megtámadni. Szintén fákon fészkel; 3—6 fehér, nagy barna foltokkal ellátott tojást rak le. Megyénk rendes lakója.

22. A vörhenyes vagy nádi ölyv (*Cuculus aeruginosus*, Linne; der Rohrweihe). Tavasszal jó hozzánk s ősszel távozik. Nádasok körül tartózkodik. Eledele egerekből, apróbb madaraktól és hüllőkből áll. Fészket mocsáros helyeken a nád vagy sűrű bokrok közé rakja, melybe 2—3 fehér tojást rak. Vándormadaraink közé számítható, mint az ezután következő 3 faj.

23. A foglyászó vagy kékes ölyv (*Strigiceps cyenus*, Bp.

der Kornweihe). Mint az előtte való, csakhogy inkább a kukorica és rozsföldek között tanyázik, hol a fogoly madarakra tartja vadászatait, a gabona vagy nád között a kopasz földre rakja le 4—6 kékes barnával hullámozott tojásait.

24. A havasi vagy fűrjész v. réti ölyv (*Strigiceps cinereus*, Bp.; der Wiesenweihe.) mint az előbbiek, csakhogy inkább rétek felett vadászsa a fogoly, fűrj s más apróbb madarakat és egereket; 4—6 tojása piszkos fehér, felső része kékesbe játszik

25. Swainson = hamvas vagy réti ölyv (*Strigiceps Swainsoni*, B. p. pallidus, Bruh; der blasse Weihe). Az előbbihez mindenben hasonló, csakhogy ritkább. Mind a négy költöző madaraink közé sorolandó.

b) Éjjeli ragadozók.

26. A törpe csuvik (*Glaucidium passerinum*, Boie; die Zwergeule). Ezen szép kis (pacsirta nagyságu) baglyot az uriki fenyvesekben találtam, hol sikerült is egy példányt elejtenem, mely gyűjteményemet díszíti. Azóta nem láttam többet, azonban valószínű, hogy fenyves erdeinkben honos, de kicsénysége miatt kikerüli az ember figyelmét, hangja is oly igénytelen, hogy inkább ökörszem madárnak, mint éjjeli ragadozónak tarthatná.

27. A közönséges csuvik, vagy a nép nyelvén halálbagoly (*Athene noctua* Bp.; der Steinkautz). Mindenütt elterjedt; rozant falakban, tornyok, sziklák és odvasfákban tartózkodik, hol fészkel is; 2—7 tojása fehér kerek. Igen hasznos kis állat, mivel főleg egerekkel táplálkozik. Párosodás idején változatos, sivító hangot hallat, s ilyenkor házak tetejére, padlásokra, ablakokra is leszáll, miért is a babonás nép a halál előhírnökének nevezi. Megyénk állandó lakója.

28. A kis füles bagoly. (*Scopsorca*, Sav; die Zwergohreule). Ezen ritka kis füles baglyat atyám Buda Elek a Sztrigy-Szent-Györgyvályai erdőkben találta 1848. előtt több példányban. Azóta nem találtunk. Gyűjteményemből hiányzik.

29. A nagy suholy vagy nagy fülesbagoly. (*Bubo maximus* Sibb; der Uhu.) Erdeinkben mindenütt elterjedt, a nyulakban s más kisebb emlősökben és madarakban igen sok kárt tesz. Fa-

odukba és szikla hasadékokba fészkel; 3—5 tojása kerek és fénylő fehér. Megyénk állandó lakója.

30. A rövidfülü bagoly (*Brachiotus palustris*, Bp.; die Sumpfohreule). Mocsáros nádas helyeken közönséges; hüllőkkel, apró madarakkal és egerekkel táplálkozik. Nádasokban rekettyebokrok között a földön fészkel; 3—5 kerek tojása fehér. Megyénk állandó lakója.

31. A közönséges erdei fülesbagoly (*Otus vulgaris*, Felm.; die Waldohreule). Az előbbinél ritkább, erdeinkben tanyázik, hüllőkkel, madarakkal és kisebb emlősökkel táplálkozik. Faodukba fészkel; tojásai 4—5 hosszukás, fehérek és piszkosak. Megyénk rendes lakója.

32. A közönséges bagoly (*Syrnium aluco*, Sav; der Waldkautz). Erdőkben, télen a házak körül csürökben és padlásokon közönséges — egerekkel, hüllőkkel és madarakkal él. Odvas fádba vagy elhagyott varju-fészkekbe rakja a kerekded fehér 4—5 tojását. Megyénk lakója.

33. A hajnal bagoly (*Syrnium uralensis*, Gr.; die Habichtseule). Az 50-es és 60-as években majdnem minden 3-dik évben télen a víz melletti berkekben nagyobb számban lehetett találni; azonban innen csak is egy példányt találtam. Oka ennek vagy a kipusztulásban (?) vagy az erdőirtások miatti eltávozásban rejlik, mindamellett megyei lakosul számítható.

34. *Nyctale funerea*, Bp.; *Rauchfusskautz*). Ezen kis baglyot a 48. előtti években atyám a zeykfalvi határon találta; azóta nem láttuk többé. Gyűjteményemből hiányzik.

35. A lángbagoly (*Strix flammea*, L.; die Schleiereule). Régebb minden toronyban található volt, hol fészkel, s 3—5 fehér tojása kerek — azonban évről évre mind ritkább, úgy, hogy a 60-as években megyénkben még csak két darabot találtam. Eledele egerekből és kisebb madaraktól áll.

Mint megyénk lakója tekinthető.

II. rend: **Kuszók** (*Scansores*; *Klettervögel*.)

36. A fekete harkály (*Picus martius*, L.; der Schwarzspecht). Bükkerdeink rendes lakója, valamint fenyő erdeinké is. A fába

kerek lyukat váj fészke számára s 3—6 körte idomu fényes fehér tojást rak oda. Hol megtelepszik, más hasonló fajt nem tűr meg.

37. A nagy harkály (*Picus major*, L.; der grosse Buntspecht). Erdeink és kerteink lakója. Tojása az előbbiénél kisebb.

38. A közép harkály (*Picus medius*, L.; der mittlere Buntspecht).

39. A kis harkály (*Picus minor*, L.; der kleine Buntspecht). Az előbbiekénél ritkább.

40. Fehér hátú harkály (*Picus leos*, L.; der weissrückige Buntspecht). Leginkább a bükkösökben, honnan ritkán jő elő, lakik. Ritka.

41. A zöld harkály (*Picus viridis*, L.; der Grünspecht). Cser és tölgyes erdeinkben s kertjeinkben.

42. Szürke harkály (*Picus viridicanus*, L.; Grauspecht). Gyakori.

43. A három-újjú harkály (*Apternus trydactilus*, Siv; der dreizehige Specht). Ez a fenyveseket soha sem hagyja el s ritkább a többiekénél. Ezen harkályoknak mind a 8 európai faja megyénk rendes lakójául tekinthető.

44. A közönséges nyaktekeres (*Jynx torquilla*, L.; der Wendehals). Vándor madár; erdőkben, kertekben és berkekben tanyázik. Fészket faoduba rak; 5—6 fényes, fehér hosszukás tojást tojik.

45. A kakuk (*Cuculus canorus*, L.; der gemeine Kukuk). Költöző madaraink közé tartozik. Leginkább az erdei zenér (*Sylvia sibilatrix*) fészkébe rakja tojásait.

III. rend: **Rikácsolók** (*Volucres*; *Schreibvögel*.)

46. A lappantyu v. kecskefejő (*Caprimulgus europaeus*; die Nachtschwalbe). Vándormadarunk.

47. A kőfali fecske (*Cypselus apes*, Ill.; der Mauersegler). Május havában érkezik hozzánk s havasaink szirtes helyein fészkel s ősszel elhuzódik.

48. A fehértorku havasi fecske (*Cypsellus mellba*, Ill.; der Alpensegler). Egyszer láttam az előbbivel. Gyűjteményemből hiányzik.

49. A bubosbanka (*Upupa epops*, L.; der Wiedehopf). Fészkrét faoduba készíti; 3—4 zöldes fehér tojást rak.

50. Jegér vagy jégmadár (*Alcedo ispida*, L.; der Eisvogel). Egész éven át folyók partjain tanyázik; eledele halakból és vízi rovarokból áll. Fészkrét martokon sajátkészítményü lyukakba készíti s bele 6—8 kerek, fénylő fehér tojását rakja. Megyénk rendes lakója.

51. A gyurgyalag v. méhevő (*Merops apiaster*, L.; der Bienenfresser). Átvonulások alkalmával megyénket is meglátogatja.

52. A csillagos karics (kék csóka; kalangya varju; *Goracias garula*, L.; Mandelkrähe). Tavaszi és őszi átvonulások alkalmával 2—8-ból álló csapatokban található nálunk is.

IV. rend. Éneklők. (*Oseines*; Singvögel.)

53. Ökörszem vagy közönséges Csuk (*Troglodytes europaeus*, Cuv.; der Zaunkönig). Kertekben, erdőkben s más sűrűségeken honos. Eledele rovarokból s azok petéiből áll. Fészkrét oduka vagy más üregekbe készíti, melybe 4—6 fehéres, vörhenyesen pettyezetett tojását rakja. Állandó madarunk.

54. A közönséges fakuszó (*Certhia familiaris*, Linne; der gemeine Baumläufer). Nyáron erdeinket, télen kerteinket lakja, hol a fákon kuszva a fa kérge alatt keresi a rovarokat s azok bábjait, mi által hasznossá válik. Fészkrét faodukba rakja és kétszer költ, u. m. tavasszal 8—9, őszelön 3—4 tojást, melyek mindig rozsdás foltokat viselnek. Állandó madarunk.

55. Az alpesi fakuszó (kövi harkály; *Tichodroma muraria*, Ill; der Mauerläufer). Sziklás helyeken tanyáz. Egy példányt a Boli barlang szájánál láttam. Gyűjteményemben a Lunkány-Ponoricsi barlangnál lőtt példány látható. Állítólag *Petrilla* határán a *Rosia* nevű sziklán is látták.

56. A közönséges pancz vagy kurta kalapács (*Sitta europaea*, L.; der europäische Kleiber). Erdeinkben honos, őszszel kerteinkbe jó le, hol rovarokkal táplálkozik, azonban a tökmagot is igen kedveli. Fészkrét faodukba, vagy a harkályok módjára készített üregbe rakja s 6—9 vérvörös foltokkal tarkázott fehér tojást rak bele. Megyénk állandó lakója.

57. Szénczinke (*Parus major*, L.; Kohlmeise).

58. Fenyőczinke (*Parus ater*, L.; Tannenmeise). Fenyvesekből kemény télen gyakran lelátogat hozzánk is.

59. Kékfejű czinke (*Parus coeruleus*, L.; Blaumeise) erdőkben és kertekben.

60. Mocsári czinke (*Parus palustris*, L.; Sumpfmese). Kertek és erdők lakója.

61. Gyászczinke (*Parus lugubris*, L.; Trauermeise). Ezen madarat megyénkben eddig még csak a hátszegi és a farkadini szőlőkben láttam, hol elég sok él és fészkel. Tojásait nem kaphattam meg.

62. Hosszufarku czinke (*Parus caudatus*, L.; Schwanzmeise). Erdeinkben és kerteinkben kisebb csapatokban jár. A czinkék mind a leghasznosabb madarak, a legnagyobb figyelemre ajánlatnak, miután a rovarokkal s azok álczáival élnek. Ajánlatos a sok haszon fejében, kimélésük is, mivégből jobb lenne kis ládácskákat helyezni a gyümölcsösök közé. Ilyeneket darabonként 25 krajczárjával kaphat Bécsből (Fritz Zeller II. Unter Donau-Strasse 13.), a ki legalább 12-öt egyszerre megrendel. Egy-egy czinke 8—15 fiókát nevel s azokat is hernyóval tartja. Számítsunk egy etetésre egy-egy fiókának csak 10 hernyót, az 15-nél 150 csak egy nap alatt s 14 napban 1250 hernyót emésztenek fel, úgy, hogy egy hold gyümölcsöst egy pár czinke-család tisztán képes tartani a hernyóktól. És még is épen eme jótévönket pusztítja legkiméletlenebbül a falusi nép. Minden udvaron ott áll a disznó dinnyéből készített csapda, s a szegény czikét kiozzák mindenfelé. Vajha az értelmiség és hatóság mindent elkövetnének e sajnos gyakorlat megszüntetésére. Ime már harmadik éve pusztítja a hernyó Hátszeg vidékén a gyümölcsösöket, holott régebben 5—6 évben fordult elé egy hernyójárvány. Okuljunk, míg nem késő.

63. A kontyos czinke (*Parus cristatus*, L.; Haubenmeise). Ezen czinke a fenyvesek lakója, honnan úgy mint a három ujjú harkály, sohasem távozik.

64. Mezei pacsirta (*Alauda arvensis*, L.; Feldlerche). Kora tavasszal érkezik hozzánk és késő ősszel távozik. Eledele magokból és rovarokból áll. Fészket kis földmélyedésbe rakja, hova 4—5 fehér, tarkával pettyezett tojást helyez. Évente 2-szer, háromszor is költ. Vándormadaraink közé sorolható.

65. Erdei pacsirta (*Alauda arborea*, L.; Haidelerche). Mint az előtte való, tavasszal jó, de késő ősszel távozik. Erdőségeken tanyáz, bokrokba rakja fészket; 3—4 tojása szürkés barna foltokkal. Eledele magokból és rovarokból áll. Költöző madaraink közé tartozik.

66. Kontyos v. bubos pacsirta (*Alauda cristata*, L.; Haubenerche). Megyénk rendes lakója; a falvak körül mezőkön tanyáz — télen a falyakba vonul be. Eledele rovarokból és magvakból áll. Fészket a mezőn egy kis földmélyedésbe rakja; 3—5 tojása hamvas fehér barnával hullámozva és sötét barnával foltozva. Állandó madarunk.

67. Havasi pacsirta (*Alauda alpestris*, L.; die Alpenlerche). Ezen pacsirtának hazája a zord éjszak, azonban kemény télen gyakran hozzánk is elvetődik. 1857-ben az oláh-brettyei határon egy 20—30-ból álló csapatot találtam. Azután is 2—3 darabból álló társaságot többször láttam. 1880-ban is lőttem egy példányt.

68. A mezei pipiske (*Anthus campestris*, Bechst; der Brachpieper). Tavasszal jön hozzánk s száraz mezőkön tartózkodik s ősszel távozik el. Eledele rovarokból áll. Fészket fű közé rakja; 5—6 kékes fehér s barna foltokkal s hullámokkal jelzett tojással. Költöző madaraink közé tartozik.

69. Vizi pipiske (*Anthus spinoletta*, Bp.; der Wasserpieper). Nyáron havasaink nedves rétjeit lakja, míg télen leszáll hozzánk a vizek mellé; eddelét a rovarokból veszi, fészket kövek és bokrok mellé rakja — tojásait nem találtam.

70. Erdei pipiske (*Anthus arboreus*, Bp.; Baumpieper). Szintén tavasszal jön hozzánk s ősszel távozik; rendszeren erdőségeken tanyáz, hol bokrok alatt fészkel; 4—5 tojása szürkés barna és setétbarnán márványozva. Költözködő madarunk.

71. Réti pipiske (*Anthus pratensis*, Bechst; Wiesenpieper). Az előbbieneknél nálunk ritkább, azonban megyénk vándormadarai közé számítható.

72. Sárga billegény (*Budites flavus*, Cuv.; gelbe Bachstelze). Tavasszal jó hozzánk; juhok és marhák között a réten igen szeret tanyázni. Fészket nem találtam. Megyénk költöző madara.

73. Havasi billegény (*Motacilla sulfurea*, Bechst; die Ge-

birgs-Bachstelze). Nyáron havasi patakjaink mellett, míg télen folyóink partjai mellé jó le. Eledele rovarokból s azok lárváiból áll. Fészkét gyökerek és kövek közé rakja, 5—6 sárgás fehér, barnával pettyezetett és csikolt tojással. Megyénk lakójának tekinthető.

74. A fehér vagy közönséges billegény (*Motacilla alba*, L.; weisse Bachstelze). Tavasszal jó és őszszel elutazik; mezőkön és folyók partjain tanyáz, rovarokkal s azok lárváival táplálkozik. Fészkét gyökerek alatt vagy kövek mellett mélyedésekbe rakja; 4—6 tojása kékes fehér. Költöző madaraink közé számíthatjuk.

75. A vizirigó (*Cinclus aquaticus*. Bechst; Wasserschwärzer). Nyáron a havasi patakok és folyamok partjain tanyáz, télen pedig lejő hozzánk. Eledele főképp rovarokból, halakból, de főképp ezek ikráiból áll, melyeket a vízfenekéről szed fel, miért is nagy ellensége a haltenyészetnek. Fészkét sziklák közé rakja; 4—6 tojása fehér vörhenyes hullámzással. Megyénk állandó lakója.

76. A léprigó (*Turdus viscivorus*, L.; Mitteldrossel). Erdinkben egész a fenyvesig tartózkodik. Eledele gyümölcsből, magvak és rovarokból áll. Fákon fészkel; 3—5 tojása kékesfehér, viola és vörösbarnával pettyezve és foltozva. Megyénk lakója gyanánt tekinthető.

77. A fenyő rigó (*Turdus pilaris*, L.; Wacholderdrossel). Fenyvesekben tanyáz, honnan őszszel nagy csoportokban száll le kertjeinkre és réteinkre. Fészkét fákon rakja; 4—6 tojása kékesfehérek, viola-barna s vörösbarna pettyekkel és foltokkal. Állandó madarunknak tekinthetjük.

78. Éneklő vagy szürke rigó (*Turdus musicus*, L.; Singdrossel). Egy költöző madár, mely tavasszal jó és őszszel távozik. Erdink, berkeink és szőlőink lakója. Fészkét törpebb fákra rakja, melybe 3—6 kékesfehér, barna s feketés barna durva foltokkal jelzett tojását rakja. Költöző madarunk.

79. Boros rigó (*Turdus iliacus*, L.; Weindrossel.) Költözökös alkalmával őszszel minket is fölkeres.

80. Örvös rigó (*Turdus torquatus*, L.; Ringdrossel.) Költöző madár, tavasszal jó hozzánk, nyáron a fenyvesekben tanyáz, hol fészkel is; tojásai 4—6 zöldes fehérek, vörösbarna foltokkal és pettyekkel.

81. Fekete rigó (*Turdus merula*, L.; Schwarzdrossel.) Tavaszszal jő hozzánk és őszszel elutazik, azonban néha télen is itt marad; kellemes és kemény hangja füttyével erdeinket felélénkíti. Fogságban egész melodiákra lehet tanítani. Fészkrét faodukba készíti, hol 4—6 zöldes barna vöröses foltozott tojásait költi ki. Vándormadarunk.

82. A rigó zenér (*Calamodyta turdoides*, M. W.; Drosselrohrsänger). Nádas helyeken nem ritka, rovarokkal él; fészkrét a nádas közé rakja, 3—5 tojása piszkos fehér olajszin és setétbarnával pettyezve és sávólva. Rendes vándormadaraink közé tartozik.

83. A nádi zenér (*Calamodyta arundinacea*, M. W.; Teichrohrsänger). Náddal és bokrokkal benőtt mocsáros és vizenyős helyeken tartózkodik, hová fészkrét is rakja. Tojásai 4—6, zöldesek, olajbarna foltokkal, tampa végökön setétbarnán hullámozva. Rendes költöző madarunk.

84. Mocsárizenér (*Calamodyta pallustris*, Boi; der Sumpfrohrsänger). Tartózkodási helye, fészke és tojása, mint az előbbinél. Rendes költöző madarunk.

85. A sászenér (*Calamodyta aquatica*, Bp.; Binsenrohrsänger). Ezen nálunk igen ritkán előforduló kis zenéért, még eddig csak egyszer láttam: 1861 augusztus 26-án Russon, mely példány gyűjteményemet is disziti. Megyénk rendes madarai közé nem sorolható, de mint már itt talált madár, megyénkben talált madarak névsorában helyet foglalhat.

86. Szöcskéző zenér (*Calamodyta Locustella*, M. W.; Buschrohrsänger). Reketye és náddal benőtt helyeken tartózkodik, hol fészkel is; tojásai előttem még ismeretlenek. Rendes vándormadarunk.

87. *Calamodyta fluviatilis*, M. W.; (Flussrohrsänger). Vizek mellett, sűrű berkekben tartózkodik, azonban itt Reán, azon helyen, hol mindig található volt, már 20 év óta nem láttam. Rendes költöző madaraink közé sorolható.

88. A fülemile nádi zenér (*Calamodytes luscinioides*, Sav; der Nachtigal-Rohrsänger). Ezen ritka madarat, mely a fülemiléhez hasonlít, csakhogy sokkal kisebb, 1863. év május 7-én láttam először a Kriseni tó nádasában, hol több példányt el is ejtettem.

tem s nemcsak mint megyénkre nézve, de Erdélyre nézve is új fajként kívánom felemlíteni, — miután még ősszel is lehetett ezeket ezen helyen találni, kétségtelen, hogy ott is fészkeltek. Azonban azután nem találtam sehol megyénk területén.

89. A kerti lombzenér (*Hypodis salicaria*, Bp.; *Gartenlaubvogel*). Egy legkellemesebben fuvola hangon éneklő zenérünk, mely tavasszal jó s lombos erdők, berkek lakója, hol fészkel is. Ősszel azonban újra eltávozik, mint minden fajrokona. Rendes vándormadarunk.

90. A lombzenér (*Phyllopeuste trochillus*, Meier; *Fitis Laubvogel*). Mindenben az előtte valóval megegyezik, csak énekben igen gyenge.

91. Az erdei lombzenér (*Phyllopeuste sibilatrix*, Bp.; *der Waldlaubvogel*).

92. A szürke lombzenér (*Phyllopeuste rufa*, L.; *der Weiden-Laubvogel*). Mindketten az előtte való rokonaival mindenben megegyeznek. Rendes vándor madarunk.

93. Királyka ökörszem (*Regulus cristatus*; *das gelbköpfige Goldhänchen*).

94. Tüzfűjű ökörszem (*Regulus ignicapillus*, Cuv; *das feuerköpfige Goldhänchen*). Mind a kettő igen fürge kis madár; nyáron a fenyvesekben, míg télen alább erdeinkben és kerteinkben tanyáz. A fenyvesekben fészkel; a fészket igen magasra gömbalakúra moha és pókhálással fonja össze, mely az ág hegyén, 8—10 rózsaszinbe játszó tojással fityeg. Állandó madarunk.

95. Az apró zenér (*Sylvia hortensis*, Bechst; *die Gartengräsmücke*). Tavasszal kertekben, berkekben, erdőkben fészkel, fákon és bokrokban, 4—6 tojása fehér barnával pettyezve; igen hasznos rovarvő. Vándormadarunk.

96. Barátka zenér (*Sylvia atricapilla*, Lath; *die schwarzköpfige Grasmücke*). Mint az előbbi, csakhogy ősszel inkább boggyóval él. Szintén vándor madár.

97. A szürke zenér (*Sylvia cinerea*, Briss; *die Dorngrasmücke*). Bokros helyeken lakik, hol fészkel is; 4—5 tojása zöldes fehér setét pettyekkel.

98. Kerti zenér vagy paszáta zenér (*Sylvia curruca*, Lath; *die Zaungrasmücke*). Kertekben és bokrokban tanyáz, bokrok

vagy kerítések között fészkel. Tojásai 4—6 kékes fehérek barna pettyekkel és foltokkal. Mind a kettő vándormadarunk.

99. A küllős zenér (*Sylvia nisora*, Bechst; die Sperber-Grasmücke). Ezen madarat Bielz 1856-ban Nagy-Szebenben kiadott »Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens« mint Erdélyben élő nem fordulót említi, azonban Konczán (Alsó-Fehérmegyében) Csattó Jánossal találtuk; megyénkben pedig Valcsel község Rezo nevü erdejében igen gyakran találtam s így mint megyénk költöző madarát említhetem meg.

100. Havasi csalogány (*Accentor alpinus*, Bechst; Alpen Branelle). Havasaink kopár, sziklás helyein tanyázik, azonban télen leszáll az alantabb fekvő sziklás helyekre is, például a dévai várhegyen december—januárban pár hétig kisebb csapatokban lehet találni; szintugy Vajda-Hunyadon is — sziklás helyein. Ritkább állandó madaraink közé számítható.

101. A közönséges csalogány (*Accentor modularis*, die Heckenbrannelle). Fenyveseinkben tanyázik, hol fészkel is, azonban télen lejön a terekre is — inkább a magányt, mint a társaságot szereti. Rendes állandó madaraink közé tartozik.

102. A bájdalú zenér (*Lusciola philomela*, K. et Bl.; der Sprosser). Tavasszal jó hozzánk s ősszel távozik; erdőkben, kertekben, ligetekben tanyázik, hol a legnagyobb sűrűségeket szereti. A földön fű közt vagy gyökerek alatt fészkel; tojásai 4—6 zöldes kékek világos barnával hullámozva.

103. Fülemlé (*Lusciola luscinia*, K. et Bl.; Nachtigall). Az előbbivel mindenben megegyezik, csakhogy nálunk ritkább amannál; csattogó kedves dalaikról, melyeket reggel és este hallatnak, általán ismeretesek. Tojásai tiszta olajzöldek. Mindkettő rendes költöző madarainkhoz sorolandó.

104. A veresbégü zenér (*Lusciola rubecula*, K. et Bl.; das Rothkelchen). A vadászok előtt, mint a szalonkák előhírnöke ismeretes, mert ugy tavasszal, mint ősszel ezekkel együtt jó s nyáron havasokon velük tanyázik. Fészkrét hasadékba vagy gyökerek alá rakja; 4—6 tojása sárgás fehér vörhenyes sárga pettyekkel és hullámzásokkal. Hangja igen kellemes. Rendes vándor madarunk.

105. A füstfarkú vagy veresfarkú zenér (*Luscinia phoeni-*

cura, K. et Bl.; das Garten-Rothschwänzchen). Fészket 5—6 zöldes tojásával faodukba rakja.

106. A fekete begyü zenér (*Lusciola erythaca*, K. et Bl.; das Haus-Rothschwänzchen). Mint az előbbeni, csakhogy a fákat épen nem kedveli, inkább a kopár sziklákon tanyázik, hol szikla-hasadékokba fészkel; 5—6 tojása fényes fehér. Mindkettő vándormadarunk.

A zenérek mint rovarvők felette hasznosak.

107. A kövi rigó (*Petrocinela saxatilis*, Vig; die Stein-Drossel). Néha a dévai várhegyen és a vajdahunyadi várkörüli sziklákon is megtelepszik. Eledele rovarokból áll. Fészket szikla-hasadékokba rakja; 3—5 tojása világos kékes zöld. Rendes vándormadarunk.

108. A barna begyü sziklár (*Pratincola rubetra*, Camp; der braunkehlige Wiesenschmätzer).

109. A fekete begyü sziklár (*Pratincola rubicola*; der schwarzkehlige Wiesenschmätzer). Mezőkön, bokros helyeken fészkel; a tojások 4—6 zöldeskékek. Mindkettő rendes vándormadarunk.

110. A hont sziklár (*Saxicola oenanthe*, Bechst; der graue Steinschmätzer). Inkább köves, szakadékos helyeket szeret s fészket is szírhasadékokba rakja, 5—7 kékes zöld tojással. Rendes vándormadarunk.

111. A kicsiny légykapó v. Legyész (*Muscicapa parva*, Bech; der kleine Fliegenschnäpper). Tavaszi és őszi vonulások alkalmával többször látható. A fűzfákat szereti.

112. A szürke legyész (*Muscicapa grisola*, Linné; der graue Fliegenschnäpper). Mint az előbbi, de a kertekben és szőlőkben is tanyáz. Fészket a fatetejére s bele 4—6 kékes fehères barnával márványozott tojását rakja.

113. Az örvös legyész (*Muscicapa albicalis*, Peum; der weisshalsige Fliegenschnäpper). Erdeinkben tanyáz, hol fészkel a fákon; 3—6 tojása zöldes színű. Vándormadarunk. Ez úgy, mint a két előbbi fajrokona, rendszeren ágtetőkön leselkedik az arra repülő legyekre és más rovarokra, melyek után repülve, nagy ügyességgel kapnak el, s innen ered nevök is (*Muscicapa* = légykapó). Rendes vándormadaraink,

114. A selyemfarkú locska (*Bombicilla garula*, Tau; der Seidenschwanz). Hazája a magas éjszak, de kemény télen hozzánk is elvándorol. A magyar-brettyei és hátszegi határon s erdőn már többször láttam ilyen években.

115. Füstifecske (*Hirundo rustica*, L.; die Dorfschwalbe). Rovarokkal táplálkozik; fészket házak fedelére, csürökre, de leginkább füstös helyekre rakja; 4—6 tojása rózsaszínű vörössel pettyezve.

116. Martfecske (*Cotya riparia*, Boje; die Uferschwalbe). Szintén rovarvő s vizek partján tartózkodik, hol csoportosan fészkel. 4—6 tojása van.

117. Házi fecske (*Chelidon urbica*, Boje; die Stadtschwalbe). Rovarervő; házak körül, eresz alatt, a havasokon sziklafalak körül fészkel; tojásai 4—6 fehérek. Mindhárom tavasszal jő hozzánk és ősszel el is távozik. Rendes vándormadaraink közé számíthatjuk.

118. Az örgébies (*Lanius excubitor*; der grosse Würger). Hozzánk csak tél elején jő, tavaszkor újra távozik.

119. A kis gébies (*Lanius minor*, Gm.; der schwarzstirnige Würger). Tavasszal jő hozzánk s nyáron a magas fákon tartózkodik. Eledele apróbb hullókból és rovarokból áll; fészket 4—6 barna foltozott tojással fák ágára rakja.

120. Tövisszűrő gébies (*Lanius colurus*, rothrückige Würger). Eledele rovarokból, hullókból és egerekből áll, melyeket falatozás közben egy tövisre szűr fel. Tavasszal jő hozzánk s bokros helyeken fészkel. Tojásai vörhenyesek veres foltokkal. Az előbbivel együtt vándormadarainkhoz tartozik.

121. A közönséges szajkó vagy mátyás (*Garrulus grandarius*, Bp.; der Eichelhähel). Erdőkben, kertekben, berkekben egész a fenyvesekig el van terjedve. Eledele nyáron rovarokból s más madár fiaiból is — ősszel mogyoróból, makkból s dióból áll. Más madarak és állatok hangját könnyen utánozza. Fogságban megszeliidül és egész mondatokat betanul. Fészket fákra rakja; 4—6 tojása barnával pettyezetett. Állandó madarunk.

122. A szarka (*Pica caudata*, die Elster). Általán elterjedt s ismert madár — inkább falvak körül tanyázik. Fészket a fákra rakja, hol 4—7 kékeszöld, barna foltokkal ellátott tojást tojik,

Más madarak tojásait, sőt még udvarunkról is a csibét elrabolja. Állandó madarunk.

123. A kender csöntör v. havasi mátyás (*Nucifraga cariocactes*, Briss; der Tannenhäher). Nagy bükkösök- és fenyvesekben lakik, hol fészkel is, de miután már márczius elején kotol, ekkor a fenyvesek a hó miatt megközelíthetlenné; tojásai ritkán találhatóak, s így keresett tárgy a tojásgyűjtők előtt. Eledele rovarokból s bogyókból áll. — Állandó madarunk.

124. A csóka (*Corvus monedula*, L.; die Dohle). Mezőkön a falvak körül tanyáz; tornyokban, vagy magas fák oduiba fészkel; tojásai 4—6 kékesek, barnával foltozva. Állandó madarunk.

125. A vetési vagy teleki varju (*Corvus frugilegus*, L.; die Saatkrähe). A mezőkön tanyáz, szántásokkor az eke után jár: a kifordított rovarokat, hernyókat s gilisztákat felszedi. Azonban költés idején tőlünk eltávozik, úgy, hogy Hátszeg vidékén sehol sem találtam ilyenkor. Hihető azonban, hogy a Maros mellett fekvő nagyobb berkekben megyénkben is fészkel, miután szomszéd megyéink ily helyein találtam. Fészköket társaságban rakják; 15—20 is fészkel egy fán. Tojásai 3—5 világos zöldek, setétbarna és szürke nagy foltokkal. Állandó madarunk.

126. A közönséges varju (*Corvus cornix*, L.; die Krähe). Általán elterjedt madár, fákon fészkel; az eke után szintén szedegeti a hernyókat; de ezen kis haszon elenyészik azon nagy kár mellett, melyet a kukoriczákban tesz. Költés idején más madarak tojásait, fiait, sőt még a csibét is elrabolja. Tojásai 4—6 kékesek, setétbarna foltokkal és sávokkal. Állandó madarunk.

127. A holló (*Corvus corax*, L.; der Kohlrabe). Rendesen csak magánosan vagy páronként látható s hol letelepedik, hasonfajból mást nem tűr meg. Fészkrét magaslatokra: nagy sziklákra rakja; tojásai 2—5 szennyeszöldek, barnával, olajbarnával foltozva és csíkolta. Eledele rovarból, madárból és apróbb emlősből áll; azonban a dögöt is kedveli. Igen óvatos és vad; kis korában még meg is szelidíthető s szavak kimondását is megtanulja. Állandó madarunk.

128. A huros holló v. havasi csóka (*Pyrrhocorax alpinus*, Cuv; die Alpendohle). Ezen madarat többször láttam a fenyvesekben, azonban eddig még egyet sem tudtam elejteni,

129. Aranybegy (v. sárgarigó; *Oriolus galbula*, L. der Pirol). Az erdőkben tanyázik, kertekben, berkekben fészkel — ágak végén. — Eledele rovarokból és gyümölcsökből, valamint bogyóból áll. Rendes költöző madarunk.

130. A seregély (*Sturnus vulgaris*, L.; Staar). Seregesen jár; fészket faodukba rakja; 3—5 tojása hosszukás és kékeszöld. Eledele rovarokból, sáskákból áll; azonban a gyümölcsöt és bogyókat is kedveli. Rendes vándormadarunk.

131. A rózsaszínű rigó vagy csacsár (*Pastor roseus*, Pem; die rosenfarbige Staaramsel). Rendesen június végén, július elején jön hozzánk a seregély fiak társaságában, kisebb csapatokban s pár héti itt tartózkodás után már eltávozik.

132. A hósármány v. havasi sármány (*Plectrophanes nivalis*, Meyer; die Schneespornammer). Kemény télen egyenkint néha látható; én is már többször találtam; lőttem is egy példányt Rean.

133. A kölesi sármány v. Surde (*Emberiza miliaria*, L.; die Grauammer). Télen, nyáron nálunk tanyáz; télen a csürök körül keresi meg eledelét, míg nyáron mezőkön tartózkodik s ott bokrok tövén fészkel; 4—6 tojása hamvas szürke, rozsdabarna hullámzással. Eledele rovarokból és magvakból áll. Állandó madarunk.

134. A nádi sármány (*Emberiza? schoeniclus*, L.; die Rohammer). Nádas és bokros helyeken tartózkodik, hol fészkel is. Tojásai 3—5 fehérszürkék rozsdá barna pettyekkel és foltokkal. Rendes állandó madarunk.

135. Kővi sármány (*Emberiza cia*, L.; die Zippammer). E szép kis sármányfajt tavasszal, nyáron és ősszel találtam a klopotivai völgyben, sziklás helyeken, úgy az Orlyan (Hátszeg mellett) is egyen-, vagy páronként. Azonban megboldogult ornithologus F. Stetter a dévai várhegyen télen is talált, s így állandó madárnak tekintjük. Fészket azonban még nem találtam.

136. Czitrom sármány (*Emberiza citrinella*, L.; Goldammer). Általán elterjedt; télen csürök körül gyűjt hulladékot; tavasszal és nyáron rovarokkal él a mezőkön és kertekben. Fészket gabona, kukoricza vagy fű közé rakja, tojásai piszkos fehérek barnával pettyezve és hullámozva. Állandó madár. A sármányok között lenne még az *Emberiza kirhulaides*, mely a *schoeniclus*nak

egy válfaja, de miután ez még nincs biztosan meghatározva, nem sorolhatom fel.

137. A megyvágó — magtörő (*Coccothrautes vulgaris*, L.; der Kirschkernbeisser.) Fákon fészkel, tojásai 3—5 kékes szürkék barnával pettyezve és barnás kékekkel hullámozva. Rendes költöző madarunk — néha azonban a telet nálunk is kiállja.

138. A szemeti pinty (*Fringilla coelebs*, L.; der Buchfink). Állandó madarunk; nyáron erdőkben lakik, hol fészkel is; 4—5 kékeszöld, gesztenyebarna s világos pettyekkel, sávokkal és hullámvonalakkal ellátott tojása van. Télen a házak körül tanyáz. Eledele rovarokból és magvakból áll. Állandó madarunk.

139. A havasi v. fenyőpinty (*Fringilla montifringilla*, L.; Bergfink). Tél elején, mint a havazás előhírnöke, csapatokban jő néha le hozzánk, nyáron a havasokon lakik, hol talán fészkel is.

140. Házi veréb (*Passer domesticus*, Bp.; Haussperling).

141. Mezei veréb (*Passer montanus*, Aldor: Feldsperling), Mindkettő faodukban, ereszek alatt, csűrökben s néha fákon is fészkel. Némelyek a hasznos, mások a kártékony madarak közé sorolják. Igaz, hogy a magvakat kedveli leginkább, főképp a búzát és zabot, de míg a gabonaszemek kifejlődnének, rovarokkal él, ugy fiait is ezekkel eteti. Hogy már haszna vagy kártétele túlnyomó-e, az még kérdés.

142. A zöldike pinty (*Fringilla chloris*, L.; der Grünling). Mezőkön, bokros helyeken s erdőkön tanyázik; 4—6 tojása fehér, barna és viola színnel pettyezve. Rovar és magevő. Állandó madarunk.

143. A csizpinty (*Fringilla spinus*, L.; Zeisig). Télen egre seinken, míg nyáron havasainkon tanyáz, hol fészkel is, melyet egernagy fenyők tetejére készít, s ebbe rakja 4—6 fehéres, sűrűen vörhenyes és vörösbarnával pettyezett tojását.

144. A tengelicz pinty (*Fringilla carduelis*, L.; Stiglitz). Legszebb madaraink egyike; általán el van terjedve berkekben, erdőkben, kertekben; fészket ágak közé rakja; 4—5 tojása világos zöldes, gyéren világos vörös s világos barnával pettyezve s pontozva, tompa végén fekete sávokkal. Eledele olajos magvakból áll. Állandó madarunk.

145. A sárga csizpinty (*Fringilla serratina*, L.; der Girlitz).

Tavaszzsal és ősszel átvonulások alkalmával nálunk is egyesével vagy párosával látható. Ritkább madaraink közé tartozik.

146. A süvöltő pírók (veres pinty; havasi pinty; Pyrrhula vulgaris, Lall; der Gimpel). Nyáron a havasok között lakik, hol fészkel is, télen lejő a kertekbe és berkekbe. Állandó madarunk.

147. A közönséges keresztcsőrű (Loxia curvirostra, L; der Fichtenkreuzschnabel). Fenyveseinkben kisebb csapatokban található, hol télen fészkel. Eledele fenyőmagvak- és bogyókból áll. Fenyveseink állandó lakója.

148. A kenderike pinty (Fringilla cannabina, L; Hänfling). Mezőkön, kertekben s bokrok között tanyáz. Eledele olajos magvakból, de legfőképp kendermagból áll. Fészkrét bokorba vagy kerítésekbe rakja. Tojásai (4–6) kékese-fehérek, husszin pettyekkel. Rendes lakónk.

149. A zenike pinty (Fringilla linaria, L; Flaschfink). A fenyvesekben egyenként vagy párosával tartózkodik, ott fészkel is; télen kisebb csapatokban leszáll a terekre is.

V. rend. **Galambok.** (Columbae; Tauben.)

150. A vadgalamb (Columba oenas, L; die Hohltaube). Kora tavaszzsal jó hozzánk s késő ősszel távozik. Mezőkön tanyáz; költés idején az erdőkbe vonul, hol faodukban fészkel; 2—3 tojása fehér. Eledele magvakból áll.

151. Az örvös galamb (Columba palumbus, L; die Ringeltaube). Mint az előbbi, csakhogy ritkább. Nagy bükkösökben, fenyvesekben tanyáz s ott is fészkel. Ősszel a terekre száll le, hol fajrokonával keresi az élelmét.

152. Gerlegalamb (Turtur auritus, Ray; Turteltaube). Mint az előtte valók, csakhogy inkább alantabb fekvő erdőkben, berkekben s kertekben tanyázik, hol fákra fészkel; 2—3 tojása kerekded fehér.

Mindhárom rendes vándormadaraink közé tartozik.

VI. rend. **Tyukfélék.** (Gallinae; Hühner.)

153. A hófajd (Lagopus albus, Bp; das Moorschneehuhn). Ezen szép hófajdból F. Stetter (1848 előtti években Déván) kapott egy példányt, melyet a Retyezáton lóttak, s mely a nagy-

szebeni muzemben látható. Öreg vadászok is beszélnek, hogy láttak havasainkon fehér foglyokat, melyek valószínűleg csak hófajdok lehettek, de én eddig nem találtam.

154. A császárfajd v. császármadár (*Bonasia sylvestris*, Brehm, das Haselhuhn). A bükkösben, a mogyoróbokrok közt, egyenként vagy páronként található. Eledelet makk, bogyo, mogyoró, rügyek és férges képezik. Fészket sűrű bokrok alá, nagy fű közé rakja; tojásai (10—16) világos rozsdaszínűek, barnával pettyezve. Állandó madarunk.

155. Siketfajd v. vadkakas (vadpáva: *Tetrao urogallus*, L; das Auerhuhn). Fenyveseinkben lakik, hol fenyőrügyek, bogyók, csigák és rovarok képezik táplálékát. Fészket ledólt fák alá rakja 6—15 szennyesfehér, vörössel foltozott tojással. 1864-ben találtam az uriki havasokon egy lehullott bükkfa alatt egy fészket 12 tojással, melyeket magammal vize, Borbátvízen egy kotló alá tettünk, hol egy híján mind ki is keltek s 9 napig csirke módjára ettek, akkor véletlenül egy bunda reájok esett, s mind megfultak alatta. Állandó madarunk.

156. Középfajd (*Tetrao medius*, Leisl; das Rackelhuhn). Az előbbieknél sokkal ritkább. Boróka fenyők között tartózkodik. Fivérem, Buda Károly, az uriki havasok boróka bokrai közt lőtt egy kakasra. Gyűjteményemben levő jérczét Livazeny mellett lőték. Puy Zsigmondnál Pujon a vadász-trophaeumok közt egyes szárnyakat látni.

157. Nyírfajd (*Tetrao tetrix*, L; das Birkhuhn). Az uriki kuszó fenyők között hallottam szólani, de bár a vizsla többször jelezte, egyet sem tudtunk kirepíteni a sűrűségből. Dürrgésök két héttel később esik, mint siketfajdé.

158. A közönséges fogolymadár (*Starna perdix*; Bp; das Rebhuhn). Általán elterjedt mezeinken, azonban a fenyvesen is felül mennek. 1863. május 28-án a farkas-pataki havasokon a henyé fenyők között egy csapatot találtunk, melyekből pár példányt el is ejtettünk. Innen való példányom. Eledele magvakból, növényekből és rovarokból áll. Fészket a földre, fű vagy vetés közé és bokrok alá rakja. Tojásai (8—10) piszkos barnasárgák, néha foltozva. Rendes állandó madarunk.

159. A fürj (*Coturnix communis*, Bonnat; die Wachtel).

Májushavában jó hozzánk rendszeren s ősszel távozik. Réteken, vetéseken rakja fészket és 8—15, sárgásbarnával foltozott és pettyezett tojást költ ki. Eledele rovarokból és magvakból áll. Rendes vándormadarunk.

VII. rend. **Gázlók** (Grallae; Sumpfvögel).

160. Hosszucsőrű vizityuk (*Rallus aquaticus*, L; Wasser-ralle.) Mocsáros, bokros, nádas helyeken rakja fészket. Tavasszal jó hozzánk. 6—7 tojása sárgás, rozsdaszínű nagy foltokkal. Eledelet vízi növények, azok magvai, rovarok s hullók képezik. Rendes vándormadarunk.

161. A harizs (*Ortynometra crex*, Gr; Wiesenralle.) Mint az előbbi, csakhogy nedves réteken, gabonák közt tartózkodik; fészket a fű közé rakja; 8—12 tojása sárgás fahajszínnel foltozva. Eledele mint a fentebbinék.

162. A tarka vízi tyuk? (*Parzana moruetta*, Gr; das gesprengte Sumpfhuhn.) Tavasszal jó hozzánk s ősszel távozik. Vizenyős és bokros helyek kiemelkedésein fészkel; 8—12 tojása vörhenyessárga, barnásszürke és barna nagy foltokkal. Eledele mint az előbbinék. Rendes vándormadarunk mind a három.

163. Nagy vizityuk (*Gallinula chloropus*, L; das gemeine Teichhuhn). Mindenben megegyezik az előbbivel, csakhogy inkább tavas helyeken fészkel. Tojásai (6—8) szürkészöldek, vöröses barnával és olajbarnával ritkán foltozva. Rendes vándormadarunk.

164. A szárcsa v. hoda (*Fulica atra* L.; das schwarze Wasserhuhn). Vonulás alkalmával hozzánk is eljő, azonban nálunk nagyobb tavak nem lévén, ritkán telepszik meg. Inkább csak keresztül vonuló madárnak nevezhetjük.

165. A törpe vizityuk (*Porzana pygnaea*, Bp; das Zwergsumpfhuhn).

166. A kis vizityuk (*Porzana minuta*, Bp; das kleine Sumpfhuhn). Mindkettőt 1863. ejtettem el a Krisenyi nádasokban, de azóta nem láttam többé. Ámde mint megýenkben előfordult madarat, megemlitendőnek tartom.

167. A daru (*Grus cinerea*, Bechst; der gemeine Kranich). Tavasi és őszi átvonulások alkalmával még le is szállanak. 1878-

ban ősszel sikerült egyet elejtenem, mely gyűjteményemet disziti. Rendes átvonuló madarunk.

168. A nagy tuzok (*Otis tarda*, L; die grosse Trappe). Tavaszi és őszi átvonulások alkalmával látható, azonban mivel a nagy térségeket szereti, s megynék ilyenekkel nem bír, lehet, hogy nem is költenek nálunk. Egy igen szép példányt kaptam Petrozsényből, mely gyűjteményemet disziti.

Felemlitendőnek tartom, hogy 1880. május havában reai kertemben dolgozva, fejem felett repült egy madár el, mely leginkább a galléros tuzokhoz (*Otis hubara*) hasonlított, azonban, miután egész biztonsággal nem merem állítani annak valóságát, hogy ép az lett volna, megynék madarai sorába sem vehetem be.

169. ???? (Oedicnemus crepitans, L; der Triel). Ezen, Erdélyben ritkán előforduló madárból a Maros mentén Déva mellett lóttek egy példányt, melyet F.-Stetter tömött ki s a nagy-szebeni »Verein für Naturwissenschaften« museumába küldött. Az én példányom a reai határon esett el 1867. szept. 28-án; 1879-ben is láttam a totesdi határon egyet, de — fájdalom — nem ejttem el.

170. A bibicz v. libucz (*Vanellus cristatus*, Meyer, der Kiebitz). Rendes vándormadarunk; a nedves helyeket szereti, hol fészkel is; tojásai (3—4) körtve alakúak; olajzöldek barna és fekete foltokkal. Eledele rovarokból áll.

171. Az aranylille (*Pluvialis apricarius*, Bp; der Goldregenpfeifer). Tavaszi és őszi átvonulások alkalmával nagy csapatokban láthatók; azonban nálunk nem fészkelnek.

172. ???? (Squatarolla helvetica, Cuv; der nord. Kiebitzregenpfeifer). Ezen, Erdélyre nézve új fajmadarat először Buda Károly látta 1864. május 29-én a sztrigy-szent-györgyi határon a Sztrigy partján, mely gyűjteményemben diszlik. Azután még láttam két példányt, de nem voltak elejthetők, de tehát mégis előfordul nálunk.

173. A bohó lille (*Endromias morinellus*, Boie; der Morinellregenpfeifer). 1863. ápril 11-én egy 8 darabból álló csapatot láttam a totesdi határon a tarlókon, melyekből egy példányt el is ejtettem, mely gyűjteményemben diszlik. A Bielz említett művé-

ben az előtte valót nem említi fel, tehát Erdélyre nézve mindkettő új faj.

174. A kisvízi porondfutó sneff (*Charadrius cunicus*, Bereke; der Fussregenpfeifer). Tavasszal jó, ősszel távozik. Folyók partjain, porondos helyeken tanyázik; fészket kövek közé rakja. Tojásai (3—4) sárgásbarna és szürkén pettyezett és csikolt. Eledele rovarok s azok bábjaiból áll. Rendés vándormadarunk.

175. A porondfutó sneff (*Charadrius hiaticula*, L.; der Sandregenpfeifer).

176. A fehér homloku porondfutó sneff (*Charadrius cantianus*, Loth; der Seeregenpfeifer). Mindkét fajt gr. Lázár Kálmán találta a Maros mellett Benzenczen.

177. Az örvös porontyúk? (*Galeola pratincola* L.; der Halsbandgiarol). Átvonulások alkalmával kisebb csapatokban meglátogat bennünket is. A Sztrigy mentén többször láttam és több példányt lőttem is.

178. A vöröslábu kagylóhalász? (*Haematopus ostralegus* L.; der europ. Austernfischer). Ezen, Erdélyben is ritka madarat két versben is láttam a Sztrigy mentén, de elejteni nem sikerült.

179. Kőforgató szalonka (*Strepsillus interpres*, Hl.; der Morinellsteinwälzer). Ezen, Erdélyre nézve szintén új madarat, melynek valódi hazája Észak-Európa, Ázsia és Amerika partvidéke, Buda Elek látta először 1865-ben Zeykfalva határán a Sztrigy partján, mely jelenleg gyűjteményemben látható. Ezen madár csőrével a köveket igen ügyesen felforgatja, hogy azok alól a rovarokat, azok bábjait, puhányokat és csigákat kişzedhesse. Miután más magyar nevét úgy sem tudom, tehát »kőforgatónak« nevezem.

180. A gólyalábu tócs (*Haematopus candidus*, Bon; grauschwänzige Stelzenläufer). Ezen igen csinos madarat a Sztrigy mentén többször láttam és lőttem; 1862. május 10-én egynek csak a szárnya hegyét lőttem el, s így sikerült elevenen hazavinnem. Eleinte igen vad volt, de egy hétre úgy megszelidült, hogy nevét ismerte, s neve szólítására azonnal előfutott, s az elébe tartott húsdarabkát vagy legyeket elvette, — de soha azt azonnal le nem nyelte, hanem előbb egy tál vízbe (mely számára ki volt téve) beledobta. Később már tudta az ebéd idejét, s a székek körül járva,

egy-egy csipkedéssel adta tudtul, hogy ő is enne valamit. Fájdalom, hogy távollétemben kis öcsém mérgezett legyekkel traktálta egyszér meg, s így elpusztult. Ma gyűjteményemet disziti.

181. A kardcsőrű szalonka (*Recurvirostra avocetta*, L.; *Avocettsäbler*). Ezen ritka madár is átvonulások alkalmával fordul elő nálunk; én is már három ízben láttam a Sztrigy partján, de lövésre nem kaphattam.

182. Az erdei szalonka (*Scolopax rusticola*, L.; *Waldschnepfe*). Tavasszal jó hozzánk József nap körül s április végével a havasokra huzódik fel, hol kis földmélyedésbe rakja 3—4 piszkossárga, rozsdabarnán foltozott tojását. Néha alantabbi erdőkben is fészkel, így pl. Sztrigy-Szt.-György-Vályán az erdőben találtak fészket és tojásokat. Őszszel a vizek mentén a berkeken keresztül távozik el tőlünk.

183. A tőke szalonka (*Gallinago major*, Bp.; *grosse Sumpfschnepfe*). Tavasi és őszi vonulások alkalmával mocsáros helyeken páronként vagy egyesével található. Fészkelését itt nem láttam.

184. A gyepi szalonka (*Gallinago scolopacinus*, Bp.; *die gemeine Sumpfschnepfe*). Tavasi és őszi átvonulások alkalmával mocsáros helyeken nagyobb számban láthatók, mint az előbbi. Fészkelése megyénkben szintén bizonytalan.

185. A kis gyepi szalonka (*Gallinago gallinula*, Bp.; *der kleine Sumpfschnepfe*). Az előbbivel mindenben megegyezik.

Mind a négy faj megyénk rendes látogatója.

Itt fel kívánom említeni, hogy boldogult ornithologusunk Krisztián Ludwig Brehm »Lehrbuch der Naturgeschichte aller europäischen Vögel. Jena, 1823« munkájában még felemlíti egy válfaját a morsneffnek (*Scolopax Brehmii*) (Kampf) név alatt. Én ennek a leírásával teljesen megegyező két példányt láttam, s miután azokat volt alkalmam a szabadban is szemlélni, hangjáról, repüléséről tanulmányozni, határozottan állithatom, hogy ez csakugyan egy külön válfajt képez. Azonban, miután az ornithologusok ezt külön válfajnak el nem fogadták, én sem kívántam azt külön sorszám alatt felemlíteni. Ezen megjegyzésemet pedig azért tettem, hogy hívjam fel a szakértők figyelmét ezen fajra — hadd

tanulmányozzák a természetben, s akkor bizonyára nem fognak kételkedni külön voltáról.

186. *Pelidna minute*, Cuv (der kleine Strandläufer).

187. *Pelidna Temmincki* (Cuv; der Temminik-Strandläufer). Mindkét faj a Bielz névsorából hiányzik, azonban csaknem minden tavasszal és ősszel átvonulnak vizeink partjain, s így mint megýénket rendszeren meglátogató vándormadaraknak említhetők meg.

188. (*Pelidna cinclus*, Cuv; der Alpen-Strandläufer). Tavasz- és őszi vonulások alkalmával egyesével és páronként hozzánk is ellátogat. A ritkábbak közé tartozik.

189. (*Pelidna subarquata*, Cuv; der Bogen-Strandläufer). Tavasz- és őszi vonulásokkor, különösen májusban, 8—20-ból álló csapatokban a Sztrigy partjainak porondján fajrokonáival együtt látható.

190. (*Machetes pugnax*, Cuv; der vielfarbige Kampfläufer). Mint az elötte valók; tavasz- és őszi vonulások alkalmával fordul meg.

191. (*Tringa canutus*, L.; der isländische Strandläufer). Mint az előbbieik.

192. (*Actitis hypoleucis*, Tem; der Flussuferläufer). Tavasszal jö hozzánk s ősszel távozik. A folyók partjain egész a fenyvesekben levő patakokig felmegy; fészket földmýedesekre rakja; tojásai (4—5) piszkossárgák, barna foltokkal és szürke pettyekkel. Rendes vándormadarunk.

193. Parti szalonka (*Totanus glareola*, Tem; der Bruchwasserläufer). Áradásos téreken és réteken tavasz- és őszi átvonulások alkalmával látható. Nem fészkel nálunk.

194. *Totanus ochrapus*, Temm. (der punktirte Wasserläufer). Egész évben folyóink partjain található egyesén vagy páronként; fészket porondosokon a földre rakja; 3—5 tojása zöldesbarnával foltozva. Eledele rovarokból, apró halakból, petékből, csigákból áll. Állandó madarunk.

195. *Totanus stagnatilis*, Bechst. (der Teichwasserläufer). Tavasz- és őszi átvonulásokkor a vizek partjain, mocsáros helyeken található. Azonban ritka.

196. *Totanus calidris*, Bechst. (der Gambettwasserläufer). Mint az előtte való, csak ritkább.

197. Vöröslábu parti szalonka (*Totanus fuscus*, Seisl; der dunkelfarbige Wasserläufer). A Bielz többször említett munkájában nem említi meg, én pedig a Sztrigyen három példányt lőttem tavaszi vonulás alkalmával, s így az erdélyi madarak sorába is felveendő.

198. Olajzöldlábu szalonka (*Glottis conescens*, Bp.; der hellfarbige Wasserläufer). Tavasszal jó hozzánk s ősszel távozik. Folyamok s tavak partján tanyázik, hol rovarokkal, puhányokkal, kisebb halakkal s ezek petéivel táplálkozik. Egyenként vagy párosával található s miután egész nyáron lehet látni, valószínű, hogy itt is fészkel. Sem fiait, sem fészket még nem találtam.

199. A fekete farku pocsolyai szalonka (*Limosa aegophala*, Bp., der schwarzschwänzige Uferschnepfe).

200. Vörös parti szalonka (*Limosa rufa*, Bi; die rostrothe Uferschnepfe). Mindkettő átvonulások alkalmával a Sztrigy partjain s mocsáros helyeken található. Ritkább madarak közé tartoznak.

201. A szélkiáltó polling (*Numenius aquatus*, L.; der grosse Brachvogel).

202. A kis szélkiáltó polling (*Numenius phaeopus*, L.; der Regen-Brachvogel). Mindkettő átvonulások alkalmával nedves helyeken vagy tarlókon található, de csak egyesével vagy páronként.

203. Az európai czibik (*Plegadis falcinellus*, Kamp; der dunkelfarbige Sichler). Átvonulások alkalmával kisebb csapatokban folyóink partjain látható. 1863. május 7-én egy 15 darabból álló csapatot találtam O-Brettyén, a Sztrigy mentén, melyből 2 lövésre 5 darabot ejtettem el; 1867-ben Reán 2 lövésre 3 példányt lőttem; 1868-ban a kernyesdi határon augusztusban lőttek egy fiatal példányt: mindezek gyűjteményemben találhatóak.

204. A szürke gém (*Ardea cinerea*, L.; der Fischreiher.) Tavasszal jó s ősszel távozik. Mocsáros helyeken tanyázik, azonban fészkelés idején elhagy minket, s alkalmasabb helyet keres.

205. A biborgém (*Ardea purpurea*, L.; der Purpureiher).

Mindenben megegyezik az előbbivel, csakhogy mocsáros helyeket kedvel, s amannál ritkább.

206. A nagy kócsaggém (*Egretta alba*, Bp.; der Silberreiher).

207. A kis kócsaggém (*Egretta garretta* Bp.; der Seidenreiher). Mindkettő tavaszi vonulások alkalmával meglátogat. Az első ritkább emennél.

208. A barna kócsaggém (*Buchus ralloides*, Bp.; der Schopfreiher). Tavaszi vonulásokkor kisebb csapatokban a Sztrigymentén.

209. A törpegém (*Ardeola minuta*, L.; der Zwergreiher).

210. A dobosgém vagy nagy bölömbika (*Botaurus stellaris*, Boie; der grosse Rohrdommel). Mindkettő tavaszi és őszi vonulások alkalmával nádas helyeken; tavak partjain, bokrokkal benőtt helyeken található. A gémfajok mind békákkal, halakkal, s más vízi állatokkal és rovarokkal táplálkoznak.

211. A bakesó vak varju vagy éjjeli gém (*Nyctocorax grius*, Strickl; der Nachtreiher). Tavaszi vonuláskor kisebb csapatokban rövid ideig nálunk is tartózkodik. Berkes helyeken nappal a lombzat közé rejtőzik s csak este és hajnalban jár élelme után.

212. A fehérgólya (*Ciconia alba*, Belon; der gemeine Storch). Tavaszszal jó hozzánk s őszszel távozik. Fészket a házak tetejére kémények mellé rakja; megyénkben ugyan kevés fészkel, azonban megemlíthetem Bacsaláron Vadas Lajos háza kéményét, melyet már sok év óta felkeresi egy pár; 3—5 sárgásfehér tojása van.

213. A fekete gólya (*Ciconia nigra*, Belon; der schwarze Storch). Az előbbinél ritkább; csak egyesével vagy párosával vizeink partjai mellett található. Eledele mint az előbbinek. Fészket nagy erdőkben rakja, így pl. a demsus-styei-vaspataki erdőben találtak egy ily fészket.

214. A kanalas gém (*Platalea leucorodia*, L.; der weisse Löffler). Ezen szép madárfajból tudomásom szerint eddig kettő lövetett megyénkben. Egyik gyűjteményemet disziti. Már többször láttam egy társaságban 3—5-öt; 1879-ben Poklisán egyet elevenen fogtak.

VIII. rend. **Uszók.** (Anseres; Wasservögel.)

215. Az éneklő hattyu (*Cygnus musicus*, Bechst; der Sing-schwan). 1861. november 27-én egy kis tócsában az o-brettyei határon két példányt találtam; egyik saját gyűjteményemben diszlik, míg a másik Csató János ur konczai gyűjteményét ékesíti. Azóta nem láttam többé.

216. A néma hattyu (*Cygnus olor*, Wicill; der Höcker-schwan). Ezen fajból atyám, Buda Elek, szintén egy párt lőtt a Sztrigyen Russ körül. A hetvenes években újra láttak egy párt a Sztrigy felett keresztül huzódni.

217. A vetési vadlud (*Anser segetum*, Naum; die Saagtangus). Russon láttak egy példányt.

Hiszem azt, hogy a vadludnak különböző fajaiból még lesznek olyanok, melyek megyénkben előfordulnak, különösen a Maros terén, csakhogy én, ki inkább Hátszeg körül a sebes Sztrigyen tettem észleleteimet, itt nem láthattam, s inkább a Maros lassu vizén volnának megfigyelendők.

218. A közönséges vagy szürke vadlud (*Anser cinereus*, Meyer; die Graugans). Ebből 15 darabot láttam a reai határ felett elvonulni. Gyűjteményemből mind a kettő hiányzik.

219. A parti rucza (*Tadorna vulpanser*, Flem; die Brandente). Ezen szép vad ruczafajt a Sztrigy mentén többször észleltem, ugyanott lövetett is, azonban gyűjteményemben még hiányzik.

220. A sipos rucza (*Marecca Penelope*, Bp.; die Pfeifente). Tavaszi átvonulások alkalmával többször látható más ruczafajok társaságában.

221. A hosszufarku rucza (*Dafila acuta*, Leach; die Spiessente.) Ezen faj is csaknem minden tavasszal található, de inkább csak egyesével vagy páronként. Az előbbinél ritkább.

222. A közép- vagy fogasrucza (*Chauleasmus streperus*, Gray; die Mittelente). Mint az előbbi.

223. A vágó v. tókerucza (vadkacsa; *Anas boschas*, L.; die Stockente). Állandó lakosunk, azonban nyáron nem lévén alkalmas helyeink a költésre, kevés talál ily helyet. Fészket nádközötti magaslatokra rakja, melybe 6—14 fehéresszürke vagy

kékes tojást tojik. Eledele halakból, békákból, puhányokból s növényekből áll; télen nagy csapatokban keresik fel meleg forrásainkat.

224. A pergő rucza, telclő kacsza (*Querquedula circoia*, Bp.; die Knäckente).

225. A kikergő rucza (*Querquedula crecca*, Steph; die Krickente). Mindkettő tavaszi és őszi vonulásokkor nagy csapatokban jelennek meg s keresik fel az apró tócsákat, azonban fészkelő helyre nem találván, nagyobb tavas helyekre vonulnak költeni.

226. A kanalas rucza (*Rhynchaspis clypeata*, Leach; die Löffelente). Csaknem minden tavasszal meglátogat páronként vagy kisebb csapatokban; inkább a tavakat, mint a folyóvizeket szereti; miért is rendszeren a két előbbi társaságához szokott csatlakozni.

227. A kontyos rucza (*Fuligula cristata*, Ray; die Reiherte). Egyenként vagy páronként tavaszi vonuláskor gyakran meglátogat.

228. A veresnyaku rucza (*Aythya ferina*, Gould; die Tafelente). Az előbbinél ritkábban fordul elő.

229. Fehérszinű rucza (*Nyroca leucoptalma*, Flemm; die Moorente). Az előbbinél gyakrabban és többedmagával látogatja meg kis mocsáros tavainkat.

230. A csevegő rucza (*Clangula clangion*, Boie; die Schellente). Télen kisebb csapatokban, 3—15, meglátogatja szabad folyóinkat. A víz alá bukva, a legmélyebb fenékről is kiszedi a halakat.

231. A havasi vagy fűrészorru rucza (*Merganser castor*, Bp.; der grosse Säger). Télen a Sztrigynek állandó lakója, nagyobb csapatokban található, csakis a folyóvizekben tanyázik, s így tavakra nem is száll. Igen jól buknak s ügyesen fogják a halakat. Egy elejtett példány gyomrában egy 25 cm. hosszú halat találtam.

232. A bubos buvár (*Merganser serrator*, Bp.; der mittlere Säger). Az előbbi társaságában, de inkább novemberben jó ide, azonban sokkal ritkább amannál.

233. A kis buvár (*Mergus albellus*, L.; der kleine Säger),

Az előbbinek társaságában kisebb csapatokban minden télen meglátogat. Mind a három igen jó buvár lévén, igen nagy pusztítást tesznek a halakban.

234. A rózsaszínű gödény (*Pelecanus onocrotatus*, Auct; der gemeine Pelikan). A Maroson Dédács alatt már több ízben lövettet. Egy megsebesülve innen hozzám került s hat éven keresztül udvarunkon úgy megszelidült, hogy az ember mellé feküdt, s fejét az ember ölébe tette, de vigyázatlan cselédem egy télen az ajtó közé szorítá s így ért szomorú véget. Fogságában hussal élt; most gyűjteményemben látható.

235. A szürke vagy göndörfejű gödény (*Pelecanus crispus*, Bruch; der krausköpfige Pelikan). 1854-ben szintén Dédácsnál találtak egy párra, melyből egyet meglövén, jelenleg gyűjteményemben van, míg a másikat Szászvároson lötték el, s midőn mint ott tanulónak kezeim közé került, oly állapotban volt, hogy azt kitömní nem lehetett.

236. A nagy kormorán- v. szerecsengödény (*Phalacrocorax carbo*, Dumont; die Kormoranscharbe). A Sztrigyen ősszel és tavasszal már többször találtuk. Gyűjteményemben is egy itt lőtt példány diszlik.

237. A törpe kormorán (*Phalacrocorax pygmaeus*, Dumont; die Zwergscharbe). 1856-ban lőtt egy példányt atyám, Buda Elek, O-Brettyén.

238. A nagy halászk. v. tengeri fecske (*Sterna hirundo*, L.; die Flussmeerschwalbe). Tavaszi és őszi átvonulásokkor a Sztrigyen is található több rokonfaja társaságában.

239. A hosszufarku halászfecske (*Sterna maerura*, Naum; die langschwänzige Meerschwalbe). Mint az előbbi, de gyakoribb.

240. A kis halászk. (*Sternula minuta*, Bp.; die Zwergmeerschwalbe). 1863. június 13-án lőtt fivérem, Buda Károly, a zeyk-falvi határon a Sztrigyen egy példányt, mely gyűjteményemet disziti. Azóta csak egyszer találtam. Bielz urnak alkalmasint tévedésen alapszik azon állítása, hogy ez nálunk Erdélyben fészkelne. Azon esetben bizonyára többször megfordulna az itt is, mint a többi faj rokona, már pedig ellenkezőleg ritkább.

241. A bajuszos halászk. (*Hydrochelidon hybrida*, Bp.; *Sterna leucopareia*, Matt; die weissbärtige Seeschwalbe). Ezen csinos

madarat 1862. május 21-én a mácsói határon a Sztrigyen löttem, mely mint Erdélyre új faj mutatott be s jelenleg gyűjteményemben van. Azután még többet láttunk e fajból s kisebb, 3—10 darabból álló csapatokban találtuk a többi rokonfajai között.

242. A fehérszárnyu tengeri fecske (*Hydrochelidon leucoptera*, Boje; die weissflügelige Seeschwalbe). Rendesen minden évben tavaszi és őszi vonuláskor egynéhány példány az alább következő faj között meglátogatja folyóinkat.

243. A fekete tengeri fecske (*Hydrochelidon fissipes*, Bp.; die schwarze Seeschwalbe). Általán minden fajrokonánál a legközönségesebb; minden tavasszal és őszkor meglátogat nagyobb csapatokban, melyek közé fennebbi fajrokonai is vegyülnek. Könnyed repülésökkel a folyók vagy tavak felett lebegnek egész nap, le-lecsapva a víz színén repülő rovarok vagy pillék után. Megyénkben egyik se fészkel.

244. A törpe sirály (*Hema minutum*, Boje; die Zwergmöve). Majdnem minden tavaszi és őszi vonulás alkalmával egyenként vagy 3—5-sével a halászkák társaságában minket is meglátogatnak; azonban teljes színben levő tavaszi tollzatban csak egyszer találtam s innen következtethetni, hogy csakis a fiatalok vándorolnak, s az öregek ritkán.

245. A háromujju sirály (*Rissa trydactyla*, Leach; die dreizehige Möve.) Vonulások alkalmával keresnek fel.

246. A kaczagó sirály (*Hema ridibundum*, Boje; die Lachmöve). Ritkább, mint az előbbeni.

247. A sárgalábu sirály (*Sarusfuscus*, L.; die Häringsmöve). Késő őszszel és tél elején hozzánk is elvetődik.

248. A vész sirály (*Larus canus*, L.; die Sturmmöve). Mindkettő a Sztrigyről került gyűjteményembe. Több sirályt nem észleltem.

249. A sarkbuvár (*Colymbus arcticus*, L.; der Polarsec-taucher). Őszszel gyakran található a Sztrigyen, azonban 1859-ben Rusnál egy igen szép tavaszi mezben levőt találtam, mely gyűjteményemben látható.

250. Az éjszaki buvár (*Colymbus septentrionalis*, L.; der

Nordseetaucher). Ritkább az előbbinél; a gyűjteményemben levő Pujon lövetett. Személyesen nem találtam.

251. A bubos vöcsök (*Podiceps cristatus*, L.; der Haubentaucher). Vonulás alkalmával a Maroson gyakran, a Sztrigyen ritkábban található. A gyűjteményemben levő Hátszegen lövetett.

252. A vörösnyaku vöcsök (*Podiceps subcristatus*, L.; der rothhalsige Lappentaucher). Az előbbinél gyakoribb.

253. A vörösnyaku vöcsök (*Podiceps nigrocollis*, Sund; der schwarzhalsige Lappentaucher). Néhány évvel ezelőtt lőttem egy példányt a mácsói határon a Sztrigyen. 1881. ápril hó 6-án egy párt Malomvizen egy tócsában lőtt Schuster erdész, melyek kitömve gyűjteményembe kerültek. Többször nem találtam.

254. A kis vöcsök (*Podiceps minor*, L.; der kleine Lappentaucher). Minden vonulás alkalmával található kisebb tavakban; azonban szép tavaszi tollazattal csak egyet találtam.

MÁSODIK RÉSZ.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

Második rész tartalma.

---

1. A társulat megalakulásának rövid története s a társulati évben kifejtett működésének vázlata. Összeállította Kun Robert társ. titkár.
  2. Az alakulóban levő társulati muzeum számára az első közgyűlés idejéig beérkezett ajándékok és szerzemények. Kimutatja Téglás Gábor ideiglenes muzeum-igazgató.
  3. Társulati könyv- és levéltár állaga és gyarapodása, bezárólag az első közgyűlés napjáig. König Pál, társ. könyvtárnok.
  4. A hunyadmegyei tört. és rég. társ. ügyrende.
  5. A hunyadmegyei tört. és rég. társ. tagjai, tisztikara és igazgató választmányának névsora.
  6. Kimutatás a hunyadmegyei tört. és rég. társ. vagyoni állapotáról 1880—1881. év május hó 29-ig bezárólag. Lengyel Gergely társ. pénztárnoktól.
-

A társulat megalakulásának rövid története s a társulati évben kifejtett működésének vázlata.

Összeállította: **Kun Róbert** társ. titkár.

Századunkat, a tizenkilencedik századot, a fölvilágosodás, a tudományos haladás századának szokás nevezni; és méltán, mert az emberi ész a tudomány lobogó szövetekével messzire bevilágította a tátongó világürt; a millió és millió kilométernyi távolságban tündöklő napok és csillagok távolságát kiszámította; meghatározta nagyságukat és keringésöket, constatálta, minő anyagból van a nap alkotva; térképet vett fel a holdról, és leszállott a föld mélyébe, meghatározta a rétegek alakulásának egymásutánját, kiszámította a föld korát s azon átalakulásokat, melyeken keresztül kelle mennie, hogy jelen stádiumába juthasson. — Szolgálatába fogadta az elemeket és természeti erőket. Villámmal ir és világít, napsugarakkal fest, vízgőzökkel hajtja kosijait, hajóit és gyárainak gépeit.

De csalódnék, a ki azt hinné, hogy ez óriási haladás érdeme egyedül a jelen századot illeti; az összes emberiség érdeme ez. Az ősembertől kezdve, ki barlangját a vadakkal osztá meg s nyers állatbőrökkel takarta testének meztelenségét, a jelenkor tudósáig évezredek hosszú során keresztül az emberiség megszámlálhatlan milliói, öntudatosan és öntudatlanul, porszemenként hordták össze azon anyagot, melyből épült a mai civilizáció és tudomány bámulatos épülete. — Van-e művelt ember, kit nem érdekelnének azon módok és eszközök, melyeknek segítségével az emberiség megveté a civilizáció alapját; van-e ember, ki nem nézi gyönyörrel és élvezettel azon haladást, mely századról századra fokozatosan fejlődött, s melynek bizonyítékai a házi eszközök, fegyverek, pénzek most többnyire épen úgy pihennek a föld alatt, mint azon

nemzedék, mely valamikor használta e tárgyakat. Az ekevas gyakran vet fel, kiáradt hegyi patak gyakran mos ki cserép-, kő-, vagy rozsdás vasdarabot. Az avatatlan mint haszontalan lomot dobja az utszéli árokba, vagy hagyja a föld porában, míg a szakértő mind megannyi becses adatokat lát e törmelékekben, melyekből egy rég letűnt civilizáció történetét olvassa ki; kihozza belőlök, minő korban minő népek lakták a tárgyak lelhelyét. Ez emlékeket, ez őstörténeti bizonyítványokat az enyészettől megmenteni, összegyűjteni s belőlök a lefolyt idők történetét leszármaztatni czélja azon egyleteknek, társulatoknak, melyek a történelmi és régészeti jelzöt használják.

E társulatok működése már is annyi homályt oszlatott el az őskori történelemtől, annyi világot árasztott a lefolyt századok eseményeire, hogy e társulatok hasznos voltát és szükségét csak az nem látja, kit nem érdekelnek hazájának és az emberiségnek mult eseményei.

Megmenteni Hunyadvármegyének ősrégi emlékeit, földérinteni e szép megye még homályos történetét: volt czélja azon fölhívásnak, mely a »Hunyad« 1879. évi 31. számában dr. Sólyom-Fekete Ferencztől következő czimmel jelent meg: »*Derítsük föl multunkat és mentsük meg emlékeit.*« E fölhívás így szól:

»A magyar történelmi és székely művelődési társulatok idei nagygyűléseinek alkalmából bejártam Erdélynek jelentékeny részét.

»Tapasztaltam, hogy a magyar korona ezen egyik gyöngye oly kincseket bir köz- és magán gyűjteményeiben, mely kincsek sokakat ösztönözhetnek, hogy a tudományok vonatkozó ágait műveljék és a további kutatás terére lépjenek. Azonban a szoros értelemben vett »saját«-nak féltékeny megőrzését, közhelyeken összegyűjtését és egyes rendezés által hozzáférhetővé tételét sehol annyira kifejlesztve nem találjuk, mint százsz polgártársaink városáiban.

»Ennek a szellemnek fölébredését szeretném üdvözölni különösen itt Hunyadvármegyében. E vármegye magában egész kis világ, megáldva az anyatermészet dús ajándékaival, megrakva a mult mindennemű emlékeivel.

»Arányban áll-e tevékenységünk? Mindnyájan belátjuk,

hogy valahára tenni kellene. De e jó belátásnál többre még nem igen vittük.

»Hogy mi minden áldással, természeti szépséggel árasztotta el vármegyénket az isten, azt mi alig sejtjük; hasznosítani annál kevésbé tudjuk. Ám ez a jelenre szól, és az én tárgyam ez alkalommal a mult, a multnak emlékei.

»Az őskort illetőleg egy urhölgyet látunk izzadozni a kutatás és tanulmányozás pályáján. Torma Zsófia ő nagyságának már is sikerült a tudományos világ figyelmét fölhívni az általa föltárt vagy legalább első ízben alaposan kutatni kezdett lelhelyekre. Neki köszönhetjük, hogy Hunyadvármegyében Tordos, Paad, Algyógy, Zsoszán, Nádor, Nádor-Válya, Aranyosd vára, Kersetz ősrégészeti telepei kezdik kincseiket átadni a tudománynak. S ha elszigetelt erőnek sikerült annyira vinni, bizonyára többek vállvetett, egyszerűet által lelkesített tevékenysége még igen sokat mutathatna föl, hogy e föld őslakói felől valami kézzelfoghatóbbat tudjunk, mint mennyit Herodot egy oda vetett jegyzete amaz u. n. agathyrsokról mond.

»A görög és makedon uralom korszakából, — a geták- avagy a dákoknak összecsapásairól nagy Sándor utódaival, vajmi keveset derítettek még föl. Jóformán csak a görög gyarmatvárosok pénzéi, valamint Lysimachos aranyai, melyek Hunyad földében mesés bőséggel szórják szét, adnak némi utbaigazítást. De ama pénzeket és aranyakat elhordák és hordják a szélrózsa minden irányában. Ki figyelte meg, ki tudja, hogy milyen helyeken, mily körülmények közt és tárgyak szomszédságában jöttek napfényre? Kinek jut eszébe köztünk, hogy ama kornak itteni maradványai első sorban minket illetnek, e földdarab történetének földérítésére szolgálnak, és így itt is lennének megőrzendőek?!

»A történelem két óriása, Dekebál és Traján itt vívtak halál-tusát. A tusából győzelmesen kikelt római gyarmatosítja e földet. Dácia s ebben főleg a mai Hunyadvármegye területe a római uralom alatt rendkívül gyorsan virágzásra tőn szert. Néma, s mégis ékesen szóló tanui ama multnak itt Hunyadban: Vetzél és Maros-Némethi föliratos kövei, a fájdalom! széthányt és a Lesnyek felé vivő országúton parterődítésül használt római castrum faragott négyszögű kövei. Tanui továbbá: Déva sötét hajdanba nyuló

erődítéseivel; nemkülönben a Cserna mentén V.-Hunyadnak magva, Gyalárnak ősmivelésü vashányái; a Sztrigy (Sargetia) folyó gyönyörű völgyén mindenütt előjövő történeti nevezetességű telepek, kövek és épületmaradványok. Mit szóljunk Hátszeg vidékéről, hol minden lépésünk a múlt egy emlékébe ütközik! Ez emlékeket most mindenki pusztítja, hordja, de senki sem kutatja kellőleg és őrzi meg a tudomány számára.

»Általán még kevésb figyelem tárgyai a Maroson túli romok és bányaművek. Milyenek: a Solymost körülő hegyek egyikén nagyrészt eltemetett erődítmény; Nagy-Ág, Tresztia, Ruda bányáinak történelmi leletei s Kőrösbánya határa. Mely utóbbin a hajdani aranyásók úgy jártak el, mint napjainkban Kalifornia szerencsevadászai: a fölületet turták föl, nagyszerű vízfogót és vezetékét alkottak, hogy az aranyat moshassák és stompolhassák.

• »Közelebb megyek a minket magyarokat érdeklő időkre. Valóban a földet, a romokat, az elszórt ereklyéket kell megszólaltatnunk, hogy valamit tudjunk a hunok, avarok és beköltöző magyaroknak itt, Hunyadvármegye földén, viselt dolgairól. Ha fölkeressük, külön szemeljük és megszólaltatjuk emlékeinket: multunknak sokkal érdekeseb, tanulságosb képével fogunk szemben állani, mint egyelőre hinnők. Ide illik, mit gr. Kemény József mond Erdély történeteinek megírására vonatkozólag. E mezőn fáradhatlan szorgalom, a szükséges bírálattal és egy kis szerencsével párosulva, oly szépségek, oly igazságok nyomába vezet: hogy a buvár magát véghetetlenül megjutalmazva érezheti.

»Különösen ama századokra nézve, mióta magyar »csinálja« itt magának és magáról a történetet, föl kell keresnünk és egybe gyűjtenünk minden még oly csekélynek látszó adatot. Ki kell fűrkészünk a feledésbe ment helyneveket; meg kell kérdeznünk a szóhagyományt; és meg kell óvnunk a sok pusztulás daczára még mindig tömérdek oklevelet, irott emléket.

»Hunyadvármegyére s a vele most már egyesített Zarándra és Szászváros-székre vonatkozó oklevelek jelenleg is élő nemesi családoknál elég szép számmal találhatók. De sokkal több van a vármegyén kívül. Én magam tömérdek oklevél nyomára jöttem — a gyula-fehérvári káptalant nem is említve — Kolozsvártt, M.-Vásárhelyen, N.-Szebenben, Segesvárott. Igaz, hogy az oklevelek

csak elvétele visznek főleg a XIII. legtöbbnyire a XVI-ik századnál; és a hazai egyetemes történetet illetőleg csupán apró »forgácsok«-at szolgáltatnak. Azonban nélkülözhetetlenek az egész műnek is kiszinezésénél; művelődéstörténeti becsők nagy; jog- és államéletünk helyes tanulmányozására érdekesek. Nélkülök pedig Hunyadvármegye monographiájának megírására senki ne vállalkozzék. Elérkezett tehát az idő, hogy a tüzetesen vármegyénk multja — s annak családaival foglalkozó okleveleket gyűjtjük össze. Ha lehet — eredetiben; ha nem, legalább másolatokban.

»Nem hiányoznak az általam most igenis nagyjában körvonalozott téren a törekvések és kísérletek. Mi bizonyosága annak, hogy e vármegye fiaiból soha sem halt ki a nagy dicső mult iránti meleg érdeklődés. — Ezelőtt évtizedekkel gr. Bethlen Olivér fáradozott egyeseknek megnyerésében, oly czélből, hogy lássanak az itt elszórt, eltemetett történelmi kincsek fölszedéséhez. Törekvése elhangzott. Éppen így járt a vármegye közönségének azon, már szerkesztésénél fogva holtan született, határozata: miszerint több tagját megbizta, hogy írják meg Hunyadvármegye külön történetét.

»Természetesen a jóakarát nem vetette latra, hogy oly nemü megbizás, hosszadalmas előmunkálkodások és főleg gyűjtések nélkül — aféle művet sem eredményezhetne, minő nemes algyógyi Dobai István »Tisztesség oszlopának« címü, N.-Szebenben 1739. esztendőben báró Nalácz József költségén kiadott munkája, mely az akkori Hunyadvármegye hely- és történetirátát tárgyazza s a ritkábban előjövő nyomdai termékekhez tartozik.

»Térjünk az igaz ösvényre. Kezdjük ott, hol kezdeni kell. Vessünk vállat vállhoz. Az idő s viszonyok most kedvezőbbeknek látszanak, mint voltak legyen ezelőtt. Déva oly központ lön, mely hova-tovább számos művelt, sőt szakszerűleg is képzett egyént vonz magához. Nem hiányoznak vidéken sem a hivatottak.

»Alakítsunk mielőbb egyesületet. Nem bánom, nevezzük azt »Történelmi s régészeti társulat« nevén a Temesvártt Dél-Magyarországra nézve megalakultnak mintájára; vagy hívjuk »Régészeti s művelődéstörténeti társulat«-nak, milyen Békésmegyére kihatólag Gyulán áll fönn; mondjuk »Museum egyesület«-nek a

Kassán Felső-Magyarországra nézve szervekedettnek példájára. — A név nem sokat határoz. Igen, a maga elé tűzendő föladat.

»Mely föladat, anyagi alap teremtése mellett, kiterjesztendő : a mult minden nemű emlékeinek és egyéb nevezetességeinknek föltárására, megőrzése — s ismertetésére évkönyvekben, önálló dolgozatokban.

»Közvetve hatása lenne aztán egyesületünknek arra is : hogy minmagunk okuljunk, műizlésünket fejlesztjük. Gyűjteményeink, ismertetéseink okulnának : hogy honfitársaink, idővel külföldiek is, ide zárandokoljanak, bennünket fölkeressenek. Végül munkálkodásunk érett gyümölesként állítná elő a rég óhajtott hunyadvármegyei monographiát.

»Ez eszmék helyessége vagy hibássága bővebb megbeszélés tárgya lehet. Mi végből, csekélységemet előtérbe tolva, fölkérem e vármegye minden érdeklődő fiát, Déva város értelmiségét, hogy előleges értekezletre gyűljünk össze.

»Az értekezlet helye a dévai casino nagy terme, megtartásának ideje folyó évi november hó 16-ik napjának délutáni 3 órája.

»Legyen velünk az ügyszeretet!«

E fölhívás élénk visszhangra talált az egész megyében, mindenki meg volt győződve, hogy szükséges a mult földerítésére és emlékeinek megmentésére Hunyadmegyében egyesülni, társulatot alkotni. Az e fölhívás következtében az 1879. évi november hó 16-án megtartott értekezlet ennél fogva igen népes volt ; a megye és város érdeklődő közönsége egyaránt szép számmal jelent meg. Az értekezlet megalakult, közfelkiáltással választván meg elnökül a fölhívás lelkes szerzőjét dr. Sóllyom-Fekete Ferencz törvénytudó elnököt, jegyzőül pedig Kun Róbert főrealiskolai tanárt. Megindult az eszmecsere, mindenki egyaránt szükségesnek látta a »hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« létrehozását ; s hogy az ige mielőbb testté legyen, az értekezlet egy bizottságot küldött ki az alapszabály tervezet kidolgozására és a szükséges előmunkálatok keresztülvitelére. E bizottságba megválasztattak : dr. Sóllyom-Fekete Ferencz elnökül, tagokul pedig : Baresay Kálmán, Balomirny János, Bágya Károly, br. Jósika Géza, Kun

Róbert, Réthi Lajos, Sándor Domokos, Szilvássy László és Tég-lás Gábor.

A szervező bizottság elnöke felkérte a hazában levő összes rokonzélu társulatokat, hogy alapszabályaiknak egy-egy példányát küldenék meg a bizottságnak. A fölkért egyletek és társula-tok majdnem kivétel nélkül a legnagyobb készséggel küldötték meg a szükséges alapszabályokat. Az alapszabály-tervezetet a megye viszonyaihoz és szükségéihez alkalmazottan a szervező bi-zottság elnöke maga készíté el s az 1880-ik évi január hó 25-én tartott bizottsági ülésben a bizottságnak be is terjeszté, mely a tervezetet pontról-pontra megvitatta s némi csekélyebb jelentő-ségű módosításokat leszámítva, az egészet majdnem változatlanul elfogadta. Ugyanazon évi február hó 11-én a bizottság egy másik ülésében még egyszer tárgyalás alá vette a szerkezetet s azt vég-legesén megállapítva és elfogadva 100 példányban kinyomatni határozta. Ez ülésben bizatott meg az elnök, hogy a titkárral együtt az aláírási iveket bocsássa ki. És a mit az elértekezlet alkalmával csak sejteni és reményleni lehetett, az az aláírási ivék szétküldése után mint tény áll előttünk: az általános érdeklődés, a tömeges csatlakozás. A megye minden vidékéről, a társadalom minden rétegéből, sőt túl a megye határain, az ország különböző részeiből jöttek bátorító, buzdító levelek és aláírások.

Az elsők egyike volt Erdély róm. kath. püspöke, most már megboldogult Fogarasy Mihály, ki a többi közt ezeket írta: »Örömmel üdvözöltem tekintetes uraságodnak folyó évi február hó 11-én kelt becses értesítését, hogy Hunyadmegyében egy tör-ténelmi és régészeti társulat alakuló félben áll, bár évtizedek előtt alakult volna ilyen társulat, mert sok antiquitást a pusztítástól avagy elhordástól megmentettünk volna. Azonban maradt sok fönn még Hunyad területén. Utalok itt egyedül azon templomokra, melyekben évszázadok előtt buzgó katolikus magyarok isten áldását kérték Hunyadi János kardjának győzelmeire s most romban-porban hevernek nem magyar nép lakta földön. Midőn tehát tekintetes uraságodnak fennebbi értesítéséért köszönetemet kifejezem: ígérem egyszersmind, hogy a társulat céljait, mihelyt az a szabályoknak felsőbb helyrőlí jóváhagyása után szervezve lesz, magam is pártfogolni fogom.« A buzgó főpap súlyos beteg-

sége azonban nem engedte, hogy ez ígérletét beválthassa. Szegény tanítók, vallási- és nemzetiségi különbség nélkül a legnagyobb készséggel ajánlották fel filléreiket és készségeiket a társulatot mindennemű működésében támogatni. A kibocsátott aláírási iverk szépen megtelve kerültek vissza; képviselve volt ott a társadalom minden osztálya; az aristocratia fényes nevei mellett ott szerénykedett az iparos és földmivelő igénytelen neve is. A szervező bizottságnak április hó 14-én tartott ülésében elnök előterjesztette, hogy az alakulandó társulatnak már eddig is annyi aláírt tagja van, hogy a társulat megalakulása és létrejövetele teljesen biztosítottnak tekinthető; ennél fogva határozatott, hogy az alakuló és választó közgyűlés 1880. május hó 13-ik napjára hívassék össze.

A nevezett napon az aláírt társulati tagok közül sokan gyűltek össze a dévai nemzeti casino helyiségeiben. Az elnöki megnyitó és a szervező bizottság működését körvonalozó titkári jelentés meghallgatása után a közgyűlés áttért az alapszabálytervezet megvitatására, mi megtörténvén, dr. Sólyom-Fekete Ferencz, a szervező bizottság elnöke, miután a bizottság működését befejezte és arról a közgyűlésnek beszámolt, úgy a saját, mint a bizottság többi tagjainak nevében kijelentette a bizottság lelépését. A közgyűlés második teendője volt a választmány és a társulati titkárság megválasztása. A titkos szavazással megejtett választás eredményét következőkben hirdette ki az elnöki teendőkre fölkért Pogány György megyei főispán: társulati elnök lett gróf Kuun Géza; alelnök dr. Sólyom-Fekete Ferencz; titkár Kun Róbert; könyvtárnok König Pál; pénztárnok Lengyel Gergely; ügyész dr. Petco Lázár. A választmány tagjaivá lettek: Pogány György, Barcsay Kálmán, br. Bornemissza Tivadar, Torma Zsófia, Bágya Zsigmond, Buda Ádám, Tornya Sándor, Dózsa Dénes, dr. Hankó Vilmos, Filtsch Károly, Hüttl József, Kirinyi Lajos, László Ignác, dr. Lészay László, Maderspach János, dr. Reichenberger Zsigmond, Szilvássy László, Moldován Demeter, Maderspach Viktor, Apáthy László, Éder Géza, Réthi Lajos, br. Jósika Géza, ifj. Balog József, Buda Imre, Sándor Domokos, Sándor Miklós, Téglás Gábor, Szóts Sándor, Pápiu János, Gergelyfi Tamás, ifj. br. Jósika Lajos és Lázár Farkas.

Az ekként megalakult hunyadmegyei történelmi és régé-

szeti társulat alapszabályai 1880. évi június 17-én felterjesztettek a nm. belügyminiszteriumhoz megerősítés végett, mely azonban október hó 12-én 44215. sz. a. kelt leiratával különösen a muzeumba került tárgyak lajstromozására vonatkozólag némi módosításokat kívánt fölvétetni. E leirat a választmánynak november hó 3-án tartott ülésében olvastatott fel. Az alapszabályok értelmében ugyan az alapszabályok módosítása a közgyűlés jogaihoz tartozik, de a választmány most az egyszer, tekintve egyrésről a dolog sürgősségét, másrésről tekintve azt, hogy itt nem annyira az alapszabályok módosításáról, mint inkább lényegtelen közbeszúrásokról van szó, figyelmen kívül hagyta a különben is még meg nem erősített s így kötelező erővel sem bíró alapszabályok intézkedését, és határozta, hogy a kívánt kiegészítések az alapszabályokba felveendőek s a választmányi ülésből terjesztendőek fel megerősítés végett a miniszteriumhoz. Ez alapszabályok december 8-án lettek a bemutatási záradékkal ellátva. A november 3-iki ülésben két felolvasás volt; az elsőt tartotta Torma Zsófia az 1880. évi aug. 5—11. Berlinben, Virchow elnökte alatt megtartott anthropologiai és régészeti gyűlésről. A másik felolvasó volt König Pál, ki a magyar történetírók némely tévedéseiről értekezett.

A december hó 1-én tartott választmányi ülést a társulat elnöke következő beszéddel nyitotta meg: »Tisztelt választmány! Egyletünk alapszabályait, melyeknek illető czikkeibe a nmélt. belügyminiszterium által kívánt észrevételeket beigtattuk, a tek. alispáni hivatalhoz betejesztettem azon tiszteletteljes kérésem mellett, miszerint azokat megerősítés végett a nm. belügyminiszteriumnak fölterjessze, honnan, reménylem, azok megerősítve hozánk minél elébb visszaérkeznek. Most még egyletünk megerősítését várjuk, de már igen közel van azon idő, melyben megerősítését sikeresen eszközölhetjük, melyben sokoldalú munkásságát minden irányban megkezdhetjük. Egyletünk úgy fog igazán virágozhatni, ha mindnyájan, kik Hunyadmegye fiai és leányai vagyunk, szükségessége felől meggyőződünk, ha a szülőföld, az azon élt nemzetségek, saját őseink iránt való szent kötelességnek tartjuk és tudjuk, hogy multunk emlékeit gondos kézzel felkutassuk, fáradhatlanul összegyűjtsük, criticailag feldolgozzuk. Ilyen módon

köti össze magát a jelen embernem a múlt nemzetségekkel, leszünk azok fényes erényeinek részeseivé, okulunk tévedéseiken s buzdulunk a jeles tettek látásán. A reánk közelebről tartozó, a hozzánk közelebb álló példák hathatósabban folynak be cselekedeteinkre, mint a távoliak, mert közvetlenebbül illetik azok benső rugóit lelkünkben. Azon területen, a melyen politikai és kulturális intézmények fejlődtek ki s állandósultak meg, az idők különbözőzései daczára is múlt és jelen közt oly hasonlatosságok jöttek létre, melyek az előbbi megértését az utóbbi számára könnyebbé, termékenyebbé és biztosabbá teszik. Közömbösen vezetnek át lépteink azon a földön, melyhez csupán csak a jelen muló és változó érdekei kötnek, ámde az általunk jól ismert len lépten-nyomon tanulságok, példák merülnek fel, melyek ránk nézve haszon nélkül nem szükölködnek. Az együtt folytatott munka, a közös célok, közös eszmék elérésére irányult tevékenység, a jó és rossz napok emléke a politikai egyéniséggel bíró terület lakóiban az összetartozás azon érzetét és kapcsát teremti meg, mely a kététes jövőben is a közállapotok tartós virágzásának egyik záloga és biztató előjele. A mely arányban tágul és világosodik meg multunk ködlepthe birodalmában ismeretünk köre, azon arányban erősödik meg bennünk a hazaszeretet. Békés az a tér, melyet egyletünk elfoglal, ez a tudományé; a tudomány az éles ellentétek áramlatai közt is közbenjáró, mert felvilágosít!»

Ez ülésen olvasta fel dr. Súlyom-Fekete Ferencz értekezését »A magyarság- és az oláh incolatusról Hunyadmegyében.«

Az 1881-ik évi január hó 5-én tartott ülésében a választmány, miután arról győződött meg, hogy a társulatnak a kezelés minden ágát illetőleg ügyviteli szabályokra van szüksége, ezek kidolgozására egy három tagu bizottságot küldött ki. — Hogy a társulat a maga elé tűzött célt, Hunyadmegye multját és jelenét lehetőleg felderíteni, minél biztosabban megközelíthesse, a választmány szükségesnek látta Hunyadmegye törvényhatóságának erkölcsi gy mint anyagi támogatását kérelmezni.

A február hó 2-án tartott választmányi ülésen felolvastott Trefort Ágost vallás- és közoktatási miniszter ur ő nagyméltóságának 1881. évi január hó 7-én 35567/1880. sz. a. kelt s a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulatnak címzett ök-

vetkező átirata: »A társulatnak nemcsak hivatása, hanem kedvező alkalma is lévén, a római régiségek felkutatása és megóvása körül is üdvös tevékenységet fejteni ki, a m. nemz. muzeum római feliratos köveiről Desjardins által francia nyelven irt s Rómer Flóris Ferencz által magyarra fordított művet, mely a társulat által sikerrel fog használtathatni, van szerencsém egy példányban a társulati könyvtár számára ezennel megküldeni.«

Ezen ülésben olvasta fel Téglás Gábor »a Peták völgye geologiai és ősember-tani tekintetben« czimű értekezését.

Az april hó 6-án tartott ülésen dr. Sólyom-Fekete Ferencz ismertette dévai Nagy Sándor verses krónikáját. — A május hó 4-én tartott ülésben újabb alkalma volt a választmánynak meggyőződnie a vallás- és közokt. miniszter ur ő nagyméltóságának a társulat iránt viseltető jóindulatáról, a mennyiben ekkor mutatta be elnök a miniszter ur következő levelét: »Beszédes Sándor esztergomi fényképész Dürer Albert kisebb passiójának általa készített másolataiból kilencz példányt hazai intézetek közt leendő szétosztás végett felajánlván, a mondott mű egy példányát van szerencsém a társulatnak könyvtára számára megküldeni. Trefort.«

Az 1881. évi május hó 29-én megtartott közgyűlést a társulat elnöke gróf Kuun Géza következő beszéddel nyitotta meg: »Tisztelt közgyűlés! Egy év az évezredekre terjedő történet nagyszerű keretében csekélynek tetsző s valóban is igen rövid időszak, és mégis minő gyakran látjuk Clio, e komoly múzsa birodalmában, hogy egy olyan év, melynek folyamán valamely nagyjelentőségű esemény következett, a későbbi évszázadokra kifolyólag, nem a hullámhoz hasonlóan tűnt föl, mely gyorsan emelkedik és hódít maga körül, de épen e tovább terjedő hatalma következtében gyengül meg s a magasról leszállva a vizek felszínére, lassankint közéjük vegyül; hanem inkább ettől különbözően hatása fokozódik, eredményei szaporodnak; az azon eseményben rejlő s benne nyilatkozó erő mindjobban fejlődik ki, hova tovább hatalmasabbá válik. Tengerhez hasonlítják az időt, a ritkán csendest és gyakran hullámozót, s a tengeridőben az évek egyes cseppek. Ámde az egyik vízésepp a másiknak hasonlója, míg az egyes évek váltig különböznek egymástól, egymást követik és nem hasonlítani egymáshoz. Így van ez a világtörténetben is, így van ez az

intézetek életében, melyeknél az első év nemesak a szerény kezdet éve, hanem azon év, melyben egy régebben táplált óhaj megvalósulhatott, határozott alakot nyert, jövődjét biztosítja, melyben valamely eszményi cél felé irányult munkásság kezdődik. Eszményinek neveztem a célt, mert valamint a térben a láttávatlat és látszeglét következtében a tárgy nem egészen úgy és ott látszik, mint és a hol van: úgy a szellemi világban is a kívánt célhoz biztosan úgy jutunk el, ha lelki szemünk annak eszményi magasságára irányul.

»Ez első évnek körülbelül felét várakozással töltöttük el; alapszabályaink megerősítését vártuk; s mégis ez évi munkálkodásunk sem szükölködik eredmény nélkül; a komoly és fáradalmas munkásság mindig eredményes, csakhogy az eredmény, mielőtt szembe ötlenék, a munka folytán már megvan; nem ott kezdődik, a hol a figyelem reá fordul, a munkás régebben látja, mint a munka szemlélője. Az egyletünk iránt való érdeklődés az első évben éber és tartós volt.

»Ennek közelről és távolról szép és hálára kötelező jeleit vettük és vesszük e mai nap is; ez érdeklődés környez és kísér, midőn egyletünk második évébe lépünk át, s ennek kezdetén biztat és buzdít. Mivelt lelkü hölgyek diszes koszorúját szemléljük egyletünk tagjai közt, kik nemcsak az alapítványi összegek és tagsági díjak áldozatkész lefizetésével tanúsították és tanúsítják azon komoly érdeköket, melylyel társulatunk iránt viseltetnek, hanem egyleti gyűléseinken való részvételük által is.

»Ez érdeklődés egyleti életünk kezdetén az első év egyik legnagyobb, legbecsesebb eredménye! A mult év folytán több és több tag csatlakozott társulatunkhoz, gyűjteményeink nagylelkü adományozók nagybecsü ajándékai által megalapítottak s tekintettel az idő rövidségére, gyarapodásukat örvendetesnek mondhatjuk. Azonban bármily bő mértékben gyarapodjék gyűjteményünk, az egyesek birtokában, megyénk egyes községeiben még mindig lesz oly jelentékeny anyaga az archäologiai és históriai tanulmánynak, melyet ismernünk kell; s ez okból szükségesnek tartom, hogy egyletünk évkönyveiben a különböző községekben találtató leletek mentül teljesebb lelt árát tegyük közzé s az archäologiai anyagot illetőleg egy archäologicus mappát állítsunk össze

melyben az ókor utjai, építmény-maradványai, temetői, felírást kövei, szobrai, a talált különböző tárgyak, u. m. fegyverek, régi pénzek, edények, amuletek, szerszámok, ékszerek az egyes községek nevei mellett különböző jelek által megjelöltessenek, mely jelek a mappa alján pontosan megmagyaráztatnának. Kívánatosnak tartanám, hogy e mappához egy külön füzet mellékeltessek, melyben a betűsorban előforduló községek nevei alatt a mappán is megjelölt leletek bővebb leírása foglaltatnék. Ugy a füzetben, mint a mappa alján találtató leltárban tekintettel kell lennünk a különböző archäologiai korszakokra, s a mennyire ez lehetséges, azon különböző népekre, melyeknek e leletek tulajdoníthatók. Erdélyben eddigelé leginkább a római régiségeket kutatták; számos olyan régiséget is rómainak tartottak, mely egy a rómaiak előtt vagy után élt népnek lett volna tulajdonítandó.

»A régi thrák faj, u. m. az agathyrsok, dákok, kárpok, a germán bástárnok, gótok, vandálok, gepidák, a velünk rokon fajok és saját fajunk honfoglalói, s az azok nyomába lépett nemzetiségek bizonyára nem tünnek el nyomtalanul Erdély földéről, s e nyomok felkutatására egyletünk első sorban hivatott.

»A dák birodalomnak székhelye épen itt volt megyénkben, s mégis igen kevés az, mit a Horatius egyik satyrájában előforduló következő kérdésre: »numquid de Dacis audistis?« válaszolhatunk. Minő volt a dákok építkezése és kézműveik díszítési módja, minők voltak állami és magán-háztartásuk igényei, minők vallásos szertartásaik? Nyelvök gyér maradványait kellően tanulmányoztuk-e? Az ezen kérdésekre való feleletek mind megannyi feladatokat, melyeket archäologiai és historiai kutatásaink elé tűzünk. A dák nyelvet nem érte azon sors, mely a Taurusokét, melynek egész nyelvanyaga egy szó híján talán örökre elveszett ethnologiai tanulmányaink kipótolhatatlan kárára. A román nyelv bizonyára nem egy dák glossát őrzött meg, s a megyénk határai közt buvárkodó régész a többi kérdésekre adandó válaszokat is megtalálja a dák régiségek beható tanulmányozása által. Decebál nevének végszótágját talán a phrygiai balin szó fejtí meg, mely Hesychos szerint királyt jelentett.

»A Dioscorides neve alatt fönmaradt növénynevek lajstromában a görög és római nevek mellett a dák elnevezés is előfor-

dul, s Appulejus Madaurensis, az előbbi folytatója s compilatora, szintén nem mulasztotta el a görög és római nevek mellé a dák neveket is hozzáírni. Érdekes volna ezen nevek egyikét vagy másikat a román nyelv szókinésében fölkeresni, mely felfedezés inkább valószínű mint nem, mert a román nyelv elég gazdag növénynevekben, különösen a gyógyfüvek elnevezésében.

»Két jeles román tudós, Hasdeu és Cihac, a dák nyelv maradványainak egynémelyikét az albániai nyelv segítségével fejtették meg; így a »maluensis« melléknév latinos alakjában rejlő dák szót Hasdeu az albán »malli«-val hasonlította össze; »malli« hegyet jelent, s ez okból »Dacia maluensis« tulajdonképen és szó szerint hegyi Dáciát jelentett. Minők voltak Erdélyben a kereskedelmi összeköttetések s a leggyakoribb árucikkek az agathyrzok, dákok, rómaiak idejében? E kérdés megfejtése nagy jelentőségű. Egy vezeli kövön olvasható fogadmányi felírásban e szavak fordulnak elő: »genis . . . . commercii«, mely ajánlat bizonyára az akkori kereskedelem élénk voltára mutat.

»Miből és mimódon magyarázhatjuk meg magunknak az alkok azon feltűnő hasonlatosságát, melyet a megyénk neolithtelepein talált tárgyak s a trójai leletek megfelelő tárgyai közt tapasztalunk? Archaeologiai kutatásaink tágas mezején egyletünkre számos munka vár; talán már a legközelebbi jövőben a szorgalmas kutatónak sikerülni fog az eddig még el nem helyezett római álló táborok és helységek egyikét vagy másikat archaeologiai mapánkon kimutathatni. Pár évvel ezelőtt jeles régészünk Torma Károly a Peutinger-táblán előforduló Petris nevű helységet a jelenlegi Arany községben helyezte el, s hogy ezt minő fontos okból tette, kiki »Adalékok Dácia föld- és helyiratához« czimű értekezéséből megláthatja. Dáciában a római vámhivatalok egyike tudvalevőleg a mai Veczelen volt, s ezen helységnek régi római nevét egy ottan talált fogadalmi oltár felírásából határozta meg; e név: »Micum«.

»Egyletünk egy másik feladata abban áll, hogy történetünk minden nálunk található irott maradványait, kéziratokban és nyomtatványokban, gondosan kinyomozzuk, s ezeket az enyészettől megőrizve igyekezzünk a tudomány s a jövő számára egyletünk

muzcuma-, levél- és könyvtárában mentől nagyobb számban összegyűjteni, s ezen becses anyagot, melyet ilyenképen gyakran az enyészet veszélyéből ragadtunk ki, ne késsünk a tudomány számára értékesíteni, hogy régóta haszon nélkül heverő tőkéje valahára közhasznúvá, gyümölcsözővé váljék. Politikai, egyházi, hadi, jogi, közmiveltési, irodalmi történetünk nem egy kérdése várja a megoldást e részben még ismeretlen s lappangó irott és nyomtatott emlékektől, melyeknek mindegyike a történelmi igazság egy-egy részecskéjét foglalja magában, a múlt tükrének darabjait, melyeket majdan, midőn az alkotó kéz összeállithassa, e tükörben multunk derüs-borus képét fogjuk szemlélhetni. Megyénk régi politikai felosztását, a területén egykor létezett községek hollétét, mivoltát, hováfejlődését, a nemzetiségi aránylat régi statistikáját, nem egy régi geographiai név eredetét, értelmét; a régi hunyadmegyei családnevek közül is némelyiket homály fedi, s mindaddig homályban lesz multunknak egy jelentékeny része, míg a történelmi igazságnak a jelenleg, fájdalom! még ismeretlen s ki tudja hol lappangó régi írásokból kiáradó fénysugara ezt is meg nem világosítja. A tizenhetedik század elején az Aranyi várban országgyűlés tartott, s jogosan feltehetjük ezen borongó körülmények közt tartott gyűlés felől, hogy edictumai nagyfontosságúak voltak, s ennek daczára ez országgyűlésnek csakis nyoma maradt meg; tudjuk hogy volt, s ez az egy mit róla tudunk; edictumait, decretumait nem ismerjük, s ezeket bizonyára csak valamely eddig ismeretlen helyen lappangó régi okmány, egykoru följegyzés, ezen országgyűlés dolgait tárgyaló régi írás fogja kideríteni.

»Régebbről irodalmunk történetében nem egy személynév fordul elő, mely Hunyadmegyére utal; így a nagyhirű Dévai Biró Mátyáson kívül még három Dévai emlittetik, kik 1490. és 1504. közt a krakkói egyetemen tanultak, u. m. Johannes de Dewa, Gregorius de Dewa és Franciscus de Dewa. Batizi András születéshelye talán a hunyadmegyei Batiz helység volt. Mind Batizi András, mind Dévai Biró Mátyás családja és gyermekora fölött mély homály borong, s az előbbiről azt sem tudjuk, hogy csakugyan megyénkbeli való volt-e vagy szatmármegyei. Egy az archaeologus repertoriumnak megfelelő, megyénknek irott és nyomtatott emlékeit felmutató leltárra színtén szükségünk van, melyből az

ilyenek iránt érdeklődő a meglevő és előtalálható felől értesüljön s tudja, mit hol kell keresnie.

»Az ókor egyik igazán aranymondatát Sallust hagyta reánk, kit A. Gellius »subtilissimus brevitatis artifex«-nek nevezett; e mondat a következő: Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Értsünk egyet tehát az egyletünk iránt viseltető buzgalomban, legyünk kitartók a munkában!

»Megyénkben a régi kor romjai s gazdag leletei, a már eddig felkutatott régi irományok, az újabb kutatások kedvező eredményei iránt táplált remény, a szerenesés véletlen, mely oly gyakran a föld alúl évszázak és évezred óta eltemetett régiségeket hozott és hoz napfényre, íntve intenek, hogy e föld változatos eseményekben gazdag multját fáradhatlanul búvároljuk; ezen földet, melyen nemesak »élnünk és halnunk,« hanem hazánk iránt tartozó szent kötelességünket s ezek közt a tudományok minden ágainak szorgalmas mivelését s a mult iránt viseltető hála és kegyelet érzetének gondos ápolását, egy szívvel lélekkel eszközölnünk kell!«

Titkári jelentés. »Tisztelt közgyűlés! »Egy éve annak, hogy a hunyadmegyei történelmi s régészeti társulat alakuló közgyűlése ugyanezen casinói teremben, mely minden közmivelődési és emberbaráti czélnek oly készségesen megnyílik, megtartott. Társulatunk azon gyűlésén megalkotá alapszabályait, megválasztá tisztikarát és igazgató választmányát; az eszme, melyet egyesek pendítettek meg, s megyénk értelmisége tömegesen karolt fel, megvalósult. A társulat választmánya által megkezdé működését. A távolabb álló közönség egy része kicsinylőleg, bizonyos gúnynyal, egy másik töredék talán még roszakarattal is kísérete e működést. A cseréptudománynak, mint gúnyolónak egy némelyike a régészetet elnevezni jónak látja, nem nagy jövőt jósoltak; pedig, tiszt. közgyűlés, alig van a tudománynak ága, mely jobban megjutalmazná a reáfordított időt és költséget, mint épen az archäologia, a történelmi tudománynak legerősebb támasza, első dajkája. A régészet elvezet bennünket az emberiség bölcsőjéhez, azon messze távoleső korba, melyet történelemelőtti kornak szokás nevezni, s melyről a történelem az archäologia kellő mivelése előtt nem is tudott semmit s tudásának hiányait mesékkal, mondákkal töltötte ki. A történelem az emberiséget ugyszólván férfi-

korában állítja elénk, de tudatlanságban hagy bennünket a gyermekévek legérdekesebb fejlődéséről, azon eszközökről és módokról, melyeknek segélyével lassan-lassan, évszázakon át folytatott küzdelem árán növekedett nagygyá, hódította meg a földet s lón urává. E hézagot, ez űrt nem mesékkel és mondákkal, hanem a biztos tudás alapján, a valónak teljesen megfelelően kitölteni van hivatva a régészet, a cseréptudomány. Lakta-e valamely nép hazánk földét, mielőtt a történelem által méltatott culturnépek ide költöztek; s ha igen, minő nép volt ez, minő társadalmi viszonyok közt élt, mik voltak eszközei, mivel foglalkozott, mily fokán állott a műveltségnek? mind oly kérdések, melyek minden művelt embert egyaránt érdekelnek, s melyekre választ egyedül csak az archaologia adhat. De tovább menve, a történelmi időkből is annyi függő kérdés vár megoldásra, annyi homályt kell még eloszlatni, annyi jóhiszeműleg elfogadott téves állítást helyreigazítani és kijavítani, annyi apró részletet feldolgozni: hogy ennek egyes emberek, bírjanak bár kitünő ismeretekkel s lankadni nem tudó buzgalommal, megfelelni elégtelenek. Az egyesülésben van az erő, s a mit egyesek nem képesek véghezvinni, azt véghez viszi a sokaság. Míg egyesek az egyes culturalis czélok előmozdítására ritkán áldozhatnak ezeket, addig az ezerek által összehordott fillérekből már a legmerészebb terveket is sikerült megvalósítani. Az egyesülésben van az erő; s azért egyesültünk mi is, t. közgyűlés, társulattá, hogy közös erővel kutassuk fel e megye területén lévő s annyira érdekes őskorszaki telepeket, hogy felkutassuk a római castrumok és propugnaculumok romjait, s nem lehetetlen, hogy ezek közt még az avar körsánczok maradványaira is akadhatunk; társulattá alakultunk, hogy fölkutassunk mindent, a mi nemzetünk multjára bármi tekintetben is vethet némi világosságot. Igénytelen, elsárgult irományok, magánjellegű osztálypercek, adománylevelek, mind megannyi értékes adatok a hivatott buyár előtt, ki mindezeket fölhasználhatja és értékesítheti. Egyesek viselt dolgáiból áll ki az összes történet, egyes vonásokból állítható össze a művészi egész. Ily okmányokból sikerült társulatunk alelnökének a mesék régiójába utasítani s valódi értékükre leszállítani azon, eddig általánosan hangoztatott phrazisokat, hogy a Hunyadmegyében mostanság található románok elődei szakadatlan sor-

ban és Traján ideje óta mindig itt laktak volna, hogy tehát e földnek ősbibb lakói lennének, mint mi magyarok; sikerült bebizonyítani, hogy a magyarok is ősi foglalás jogán birják e megyében földeiket, tehát nem idegenek, nem veniturák! Távol van tőlünk nemzetiségi politikát űzni; a politika ugy, mint a nemzetiségi kérdések feszegetése a társulat működési körén kívül esik. Mi csak történeti igazságokat kutatunk, azokat hirdetjük, tekintet nélkül arra, tetszenek-e valakinek vagy nem; nekünk kedveznek-ek vagy másoknak!

Ily szellemtől vezéreltetve, ily irányban kezdé meg a társulat válaszmánya működését; mindenekelőtt a mult 1880-iki május hó 13-án tartott alakuló közgyűlésen hozott alapszabályokat terjeszté fel a nmélt. belügyminiszteriumnak megerősítés végett júniushó 17-én. Az alapszabályok csak október hóban küldettek vissza, s a miniszterium a megerősítést csak bizonyos lényegtelen módosítások fölvetelétől tette függővé. Az ügy sürgős természeténél fogva a válaszmány november hó 3-án tartott ülésében vette tárgyalás alá a miniszteri leiratot, s a kívánt kiegészítéseket az alapszabályokba betoldva, az ekként némileg megváltozott alapszabályokat haladéktalanul fölterjesztette. E körülmény oka annak, t. közgyűlés, hogy alapszabályaink a válaszmánynak 1880. november 3-iki üléséből vannak keltezve, holott az 1880. évi május hó 13-án tartott közgyűlésen lettek elfogadva.

Az alapszabályok megerősítése után a válaszmány minden hó első szerdáján rendes ülést tartott; volt összesen 8 rendes és 1 rendkívüli ülés, melyeken a folyó ügyek elintézésén kívül felolvasások is tartottak. A válaszmány tagjainak ügybuzgalmáról tanuskodik azon körülmény, hogy jóllehet az alapszabályok a tagok egy harmadának jelenlétét kívánják meg arra, hogy a válaszmány határozatképes legyen, az összehívott üléseket mindig meg lehetett tartani, rendszerint jóval többen jelenvén meg a szükséges számnál. Felolvasásokat tartottak: Torma Zsófia, König Pál, dr. Sólyom-Fekete Ferencz kétszer, és Téglás Gábor.

Allandó gondoskodását képezte a válaszmánynak a muzeumi helyiség megszerzése; és daczára ennek muzeumi helyisége a társulatnak még ma sincs, mert a czélnak csak némileg is megfelelő helyiséget mind ez ideig találni nem sikerült. Ez oknál fogva

nincs a választmány azon kellemes helyzetben, hogy a társulat birtokában levő érmeket, s egyéb régészeti tárgyakat a közgyűlésnek és a nagy közönségnek bemutathassa. Minthogy előreláthatólag Déván oly helyiséget, melyben a megyénk területén oly nagy számban előforduló fölíratos kövek elhelyezhetők legyenek, vagy épen nem, vagy csak anyagi erőnket túlhaladó áldozatok árán lehetne megszerezni, a választmány a vallás- és közoktatási miniszter ur ő nagyméltóságához fordult, kérve őt, miszerint a társulat birtokába került és kerülendő fölíratos kövek elhelyezésére a vajdahunyadi várban jelölne ki alkalmas helyiségeket. Trefort miniszter ur, ki társulatunk iránti jóindulatának és érdeklődésének két igen nagybecsű értékes munka ajándékozása által is kiváló jelét adta, készségesen megígérni méltóztatott, hogy a fölíratos kövek elhelyezésére fog a hunyadi várban helyiségeket kijelölni. Állandó muzeumi helyiség megnyerhetése végett a választmány Hunyadmegye törvényhatóságához folyamodott, kérve a nemes megye közönségét, hogy az építendő megyeház tervébe a muzeum helyiségeit is vegye be.

A társulat iránti érdeklődés a művelt közönség részéről folytonosan fokozódik, mit igazolnak az adományozások és a társulati tagok szaporodása. Mig egy évvel ezelőtt, az alakuló közgyűlés alkalmával volt a társulatnak 37 alapító — 162 rendes — és 318 pártoló tagja, ma van 42 alapító — 175 rendes — és 321 pártoló tag, jóllehet a kérlelhetlen halál társulatunk köréből is kiragadta áldozatait. Meghaltak Barcsay László Hunyadmegyének érdemekben megöszült volt főispánja és Angyán György királybányai körjegyző rendes, — ifj. Pietsch Antal és Biró Miklós pártoló tagok.

Pénztárunk állása:

Bevétel készpénzben	973	frt	53	kr.	
1 drb földterhermentesítési kötvény	100	frt	—	—	
	Összesen:	1073	frt	53	kr.
Ebből alapítványi tőke	500	frt	—	—	
Kiadás	117	frt	18	kr.	
	Marad:	956	frt	35	kr.

A pénztár állapota, tekintve a tagok számát, sokkal kedvezőbb lehetne, ha társulatunk tagjai díjaikat nagyobb pontossággal igyekeznének befizetni.

Ime, t. közgyűlés, rövid körvonalokban mindaz, mit a társulat beléletéről s a választmány működéséről elmondhattam. Az eddig elért eredmény a legjobb akarattal sem mondható nagynak, de tekintve a kezdet nehézségeit, tekintve azt, hogy a választmány a jövő eredményeinek biztosítására fordította munkásságának legjobb részét: épen nincs okunk elégtelenségre, vagy az elérték kicsinylésére. Ha a közönség és a tagok részvéte továbbra is megmarad, ha a választmány munkássága nem lankad: úgy társulatunk a maga elé tűzött czélt biztosan eléri, úgy méltó helyet foglaland el azon egyletek sorában, melyeknek magasztos feladata közös erővel édes hazánk szellemi úgy, mint anyagi felvirágzását előmozdítani és biztosítani!«

A közgyűlés további lefolyását következőkben adjuk: a titkári jelentés felolvasása után társulati elnök tekintettel arra, hogy az alakuló közgyűlésen választott tiszti kar és választmány kiküldetését csak ideiglenesnek tekinté, s a közgyűlés csak most, az alapszabályok megerősítése után szervezkedhetik véglegesen: úgy tiszttársai mint az igazgató választmány nevében lemond s fölhívja a közgyűlést az új választások megejtésére. Tóth Lászlónak általános helyesléssel fogadott indítványára a közgyűlés a múlt évi választásokat helybenhagyva, kéri a tiszti kar és az igazgatóválasztmányt, hogy a társulat javára eddig kifejtett buzgó működésüket tovább is folytassák.

A felolvasások sorát Tornya Sándor kezdi meg »Hunyadmegye pecsété és czimere« című értekezésével. Utána Torma Zsófia értekezett Tordos és Nándor-Válya irásjegyeiről. Dr. Sólyom-Fekete Ferencz bemutatja Buda Ádám monographiáját a Hunyadmegyében előforduló madarakról; azután fölolvassa a Sólyom-Fekete Zsigmond mérnöknek kéziratban lévő nagyobb munkájából készített kivonatot a régiék vízepítészetéről honunkban különös tekintettel Hunyadmegye vizeire.

A közgyűlés, mert a társulat anyagi viszonyai nem engedik még, hogy rendes fizetéssel ellátott muzeumi igazgatót alkalmazhasson, ideiglenes muzeumi igazgatóvá Téglás Gábor főreáliskolai tanárt választja meg, ki már eddig is a választmány által fölkérve kezelte a társulat régészeti tárgyait.

A közgyűlés elfogadja a választmánynak az 1881—2. egyesü-

leti évre készített s a titkár által részletesen bemutatott költségvetési előirányzatát 1777 frt 35 kr bevétellel és 1380 forint kiadással.

A választmányi tagok működését rendszeresítő és szabályozó s a választmány által beterjesztett »Ügyrend« felolvasott-nak tekintetik s elfogadtatik.

A közgyűlés az alapszabályok 10. §-a értelmében a hazai történelem, archäologia és közművelődés terén kiváló érdemeket szerzett tudósaink közül tiszteletbeli tagokká választja: Arányi Lajost, Barabás Miklóst, Baritiu Györgyöt, Deák Farkast, Finály Henriket, Fraknoi Vilmost, Haynald Lajost, Henszelmann Imrét, Ipolyi Arnoldot, Ormós Zsigmondot, Pauler Gyulát, Pulszky Ferenczet, Pulszky Károlyt, Rómer Flórist, Salamon Ferenczet, Szabó Károlyt, Szász Károlyt, Szilágyi Sándort, Teutsch G. D., Trefort Ágostont és Torma Károlyt.

Az indítványok sorát dr. Arányi Lajos kezdte meg a vajdahunyadi várnak társadalmi uton történendő végleges kitatarozását ajánlva; alig levén reménye, hogy a kormány a jelen pénzügyi viszonyok közt e középkori műemlékünk érdekében a szükséges intézkedéseket megtehesse: indítványozza, hogy a hunyadmegyei tört. és régészeti társulat ezt saját hatáskörén belül eszközölné. Téglás Gábor indítványozza, hogy a társulat a dévai várromokat mentse meg a végenyészettől s föliratos táblák által, melyek a vár fontosabb helyein alkalmaztatnának, adjon utbaigazítást az idegeneknek a vár történetét illetőleg. Mindkét indítvány áttétetett a választmányhoz, hogy ez a szükséges lépéseket és intézkedéseket tegye meg ez ügyben.

Az alakulóban levő társulati muzeum számára az első közgyűlés idejéig beérkezett ajándékok és szerzemények.

Kimutatja **Téglás Gábor**, ideiglenes muzeum-igazgató.

Dr. Súlyom-Fekete Ferencz, Déva : 3 drb. feliratos kő; Veczei (Micum*),
Dr. Reichenberger Zsigmond, Déva : 3 drb. római érem ; Bánpatak. Molnár
Géza, Déva : 1 libertas ; Bánpatak. Sándor József, Déva : 1 Kossuth Lajos
által 1852-ben New-Yorkban kiadott pénzjegy. Barcsay Béla, M.-Solymos :
csiszolt kőfejsze ; Kéménd. Luka István, Piski : 1 drb. ezüst-érem ; Piski.
Kőrösi Miklós : kézi-malom bazalttuffából ; Veczel. Moldován Demeter,
Tresztia : tellérekzetek és arany, ezüst, ón, antimon, cizink érczek a tresz-
tiai bányákból ; Trestyia. Id. Zudor Elek, Losád : 4 drb. római érem ;
Losadon 1846-ban a Kincses nevű határrészen. Fogaras Péter, Zám :
4 ezüstérem, 3 drb. újabb rézpénz. U. o. Német László, Déva : 1 drb. III. Károly
korabeli ezüst pénz ; Déva. Várady József, Déva : 1 ezüst- és 1 rézérem. Trifu
Simon, N.-Almás : 5 drb. I. Lipót-féle ezüst huszas ; Nagy-Almásan egy el-
lopott kincsből. Sándor Domokos, Déva : 2 ezüst-, 1 rézpénzdarab ; Déva.
Sándor Miklós, Déva : 1 drb. Kossuth által New-Yorkban nyomtatott 50 dollá-
ros papírpénz. U. o. Kenderessy Mihály, Déva : 1 drb. ötforintos Kossuth-bank-
jegy, melyet a világosi fegyverletételnél rejtett el. Torna Sándor, V.-Hu-
nyad : 1 drb. terracotta Mitrafej ; Várhely. U. ő : 4 drb. lengyel pénzdarab.
U. o. Nemes Sámuel, Hátszeg : 1 római agyagmécse ; Várhely (Ulpia Trajana).
Ifj. Balog Sándor, Petrozseny : 1 római érem ; Petrozseny mellett Csetatye
Boli. Buda Elek, Alvincz : 1 Kossuth-bankjegyekből összeállított collectio.
Fekete Ferencz, Losád : 115 régiebb és újabb érem és 32 különböző kora
rézérem. Beregszászi Árpád, Szászváros : 1 ezüstérem. Mátyás László, Bra-
nyicska : egy 1738-ban készült aranymérleg részlete. Torma Zsófia, Szász-
város : 1 collectio tordosi, nándorvályai és nándori neolithkoru leletekből.
Székely Sándor, O-Brettye : 2 római ezüstérem ; Kitid. U. ő : 1 collectio
Kossuth-bankjegy. Buggy Sándor, Haró : 1 drb. görög pénz. U. ő : 40 drb.
újabbkoru rézpénz. Barcsay Kálmán, Déva : 2 drb. ezüst pénzdarab ; Nagy-

*) Az utolsó helynév a *lelhely*-et jelzi.

Baresa, a néhai Barcsay László kertje. Benedikty József, V.-Hunyad : 2 drb. porosz tallér 1676. és 1677-ből; 1 drb. görög ezüst pénz; 1 libertas. Kapcza Gyula, Szászváros : 1 drb. I. Lipót-féle ezüst susták. Lőnhárdt, boiczai kereskedő : 1 drb. római ezüstérem; Boicza. Kirinyi Lajos, Brád : 2 drb. Gordianus-féle, 1 drb. Alexander Severus-féle ezüst-érem; Ruda. Rignath Lajos : 1 üvegékitményyel kirakott csatt és 3 drb. római kő. Pogány György, Hunyadmegye főispánja, Déva : A m. tud. Akadémia 50 éves jubileumára vert emlékérem. Buda Ádám, Rea : 12 római ezüstérem; Várhely. Görög kereskedő, Hátszeg : 12 római ezüstérem; Várhely. Vásároltatott : 50 drb. ezüstérem, Várhely. A butorzathoz ajándékoztak : Lengyel Gergely, Déva : egy üveges szekrényt; Gergelyfy Tamás, Déva : egy kis éremtartó-szekrényt.

Társulati könyv- és levéltár gyarapodásának kimutatása, bezárólag az első közgyűlés napjáig.

König Pál könyvtárnoktól.

Társulatunk még nincs azon kedvező helyzetben, hogy oly könyvgyűjteménnyel rendelkezhetnék, mely méltán megérdemelné a könyvtár nevet. Még csak a kezdetnél van. Annál nagyobb elismerést érdemelnek tehát azok, kik legelsőök valának, adományaikkal megvetni alapját a szerencsés körülmények között kétségtelenül jelentékeny és közhasznúvá leendő intézménynek.

Az alap letételének dicsősége társulatunk alelnökét illeti meg, ki Kossuth Lajos »Irataim« első kötetét szerző meg könyvtárunknak, s a folytatást is megígérte.

A második ajándékkal gróf Kuun Géza, társulatunk nagyérdemű elnöke, gazdagította gyűjteményünket, följajánlva a m. tud. Akadémia által kiadott »Codex cumanicus«-ának egy példányát. Ezt gróf Gyulay Lajos emlékezete követé.

A vallás- és közoktatási Nagyméltóságú m. kir. Minisztérium két izben tanusítja bőkezűségét: »Desjardins Ernő: A magyar nemzeti muzeum római föliratos emlékei« című nagybecsű munkájának, és Dürer Albrecht Beszédes Sándor által közzétett kisebb passiójának megküldése által.

Torma Károly egyetemi tanár ur oly lekötelező szíveséget gyakorolt könyvtárunk irányában, hogy valóban megilleti őt legőszintébb köszönetünk. Megküldé összes munkáit, melyek közül a »Limes Dacicus felső része« korszakot alkotó.

Ezekkel kapcsolatosan rendelkezésünkre bocsátá még boldog emlékezetű atyjának, Torma Józsefnek: »Calendarium diplomaticum«-át is.

Lázár Lipót földbirtokos ur négy kötet könyvvel növelé gyűjteményünket, melyeknek belső értéke bőven kárpótolja a kutatót a hiányos külsőért.

Balogh József járásbíró ur egyszerre 15 művel gazdagítá társulatunkat.

A collegiális szivesség is fölkeresett bennünket. A »Felső-magyarországi történelmi társulat megküldé évkönyvét, a »Magyarországi Kárpát-egylet« pedig Payer Hugo »Bibliotheca Carpatica« címü nagyobb művét.

Ez adományokat összegezve, nem egészen jelentéktelen az eredmény, mert 32 művet birunk 35 kötet vagy füzetben.

A szives adományozóknak még egyszer köszönetet mondva, zárom be jelentésemet.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“-nak ügyrende.

ELSŐ FEJEZET.

1. §. Az alapszabályok 22—26. §§-aiban foglalt feladatainak minél sikeresebb megoldása tekintetéből a társulati igazgatóválasztmány kebelében szakosztályok alakulnak.

E szakosztályok a társulatnak az alapszabályok 3. §-ában körvonalozott feladataihoz képest következők:

1. Geo-, topo- és ethnographiai, legalább hat taggal.
2. Természettudományi és természettudományi, ide tartozván a geologia is, legalább hat taggal.
3. Statistikai, legalább három taggal.
4. Archaeologiai műépitmények és történelmi emlékü épületmaradványok szakosztálya, legalább nyolcz taggal.
5. Szorosb értelemben vett történettudományi szakosztály, legalább hét taggal, végre
6. Az évkönyv és egyéb kiadványok szerkesztő szakosztálya, legalább három taggal.

2. §. Ugyanazon választmányi tag, kivánságához képest, egynél több szakosztályba is beosztható.

Első helyen megnevezett szakosztályi tagot illeti az elől-ülői tiszt. Köteles tehát a szakosztály egybehívását eszközölni. Mi végből ő veszi kezébe a szakosztályt illető beadványokat és utasításokat. Mindenik szakosztály maga választ magának állandóul vagy esetről esetre előadót,

3. §. A társulat tisztviselői nem osztatnak be szakosztályokba, hanem az elnök és alelnök tetszése szerint résztvehet bármelyik szakosztály ülésében; a többi tisztviselők pedig bármikor és bármely szakosztály által igénybe vehetők, ülésbe meghívhatók.

Tanács- és véleményadásra a szakosztály egyszerűen társulati tagot vagy nemtagot is fölkérhet.

4. §. A szakosztályok saját hatáskörükben kezdeményezési joggal bírnak. Azonban a választmányi össziülésből nyert utasításokat és megbízásokat föltétlenül tárgyalni s teljesíteni kötelesek.

Munkálkodásuknak eredményét, mely mindenkor csak vélemény és illetve javaslat természetével bírhat, kötelesek a választmányhoz elnök útján betérjeszteni.

5. §. Fönnnebbi szakosztályokon fölül vármegye szerte s annak minden kiválóbb jelentőségü pontján fölügyelő tagok is állanak a választmány rendelkezésére.

Ezen fölügyelő tagokat a társulati igazgató-választmány a társulati tagok sorából jelöli ki és kéri föl e tisztre.

A fölügyelő tagok erkölcsi kötelessége a társulati igazgató-választmányt minden a társulat körébe vágó s tudásukra esett mozzanatról, leletekről avagy jelenségekről gyorsan értesíteni.

MÁSODIK FEJEZET.

6. §. Közgyűléseken elnök a választmány által előlegesen megállapított napirendet meg nem változtathatja, hanem azt szigoruan megtartja és tartatja. Csak ha az kimerítettett, tüzhöz ki egyebet is tanácskozás és határozat tárgyául.

Választmányi ülésekben a fölolvasások, értekezések minden egyéb tárgyat megelőznek. Különben a választmányi ülés napirendét az elnök saját belátása szerint állapithatja meg; és mindannyiszor, valahányszor jónak látja, zárt ülésben yétetheti elő. Mi végből a netán jelenlevő hallgatókat előlegesen távozásra kéri föl.

7. §. A napirendre való tekintetből választmányi tagok is kötelesek az általuk választmányi ülésben tartani kívánt fölolvasást vagy értekezést társulati elnököknek előlegesen bejelenteni.

8. §. Ugy a közgyűléseken, valamint választmányi üléseken senki egy kérdéshez egyszernél többször nem szólhat. Indítványozókat azonban zárszó illeti.

Elnök a tanácskozás helyes menetére ügyelni tartozván, figyelmeztetőleg, sőt a szükséghez képest tájékoztatólag közben is szót emelhet; végre megengedheti, hogy személyes kérdésben a már jogával élt tag újra is szólhasson.

A választásokot és ezek körüli szavazásokat, tagok jogait és kötelességeit illetőleg az alapszabályok vonatkozó rendelkezései irányadók mindenkire nézve.

9. §. Ha elnök a társulati alapszabályoknak és jelen ügyrendben foglaltaknak, kellő figyelmeztetés után sem szerizhetne érvényt, a közgyűlés avagy választmányi ülés színe előtt: az esetben az ülést azonnal föl is oszlathatja, sőt fölöszlatni köteles.

HARMADIK FEJEZET.

10. §. Hogy társulati titkár működése kívánatos rendet tartson és tarthasson, az ülési jegyzőkönyveket egyáltalán, valamint a társulatot illető beadványokat érkezésök rende szerint igdatókönyvbe vezet. Azokra az igdatókönyvi folyó számon kívül az érkezés napját és évét reájok vezetvén, gondoskodik, hogy a beadványok gyors elintézés végett illetőségökhöz jussanak.

11. §. Az igdatókönyvben helytfoglaló minden darabot, illetve beadványt, számrendben elhelyezve, 1—100-ig alakuló s kemény táblájú borítékokkal ellátott csomagokban őrizi magánál a titkár.

Az együvé tartozó, ugyanegy ügyre vagy kérdésre vonatkozó beadványok, iratdarabok könnyebb föllelhetése céljából ugynevezett mutatókönyv vezetése ajánltatik.

12. §. Az ülési jegyzőkönyveket, legyenek azok választmány vagy közgyűlés ülésére vonatkozók, — fölvételök idő- és sorrende

szerint folio-alakban letisztáztatja a társulati titkár, és az eredetivel egyeztetvén, a másolatot aláírja s társulati pecsétet üti név-aláírása mellé.

Ekként egész esztendőn át összegyűlt tisztázatokat tartós børsarkokkal bekötteti s megőrzés végett minden következő év január hava 31-ig napjáig a társulati könyvtárnoknak szolgáltatja át.

Ugyancsak könyvtárnoknak adja át titkár a három évnél régibb és évről-évre külön bekötendő beadványi jegyzőkönyveket és vonatkozó mutatókönyveket, valamint az összes, azon évfolyamokbeli irományokat.

NEGYEDIK FEJEZET.

13. §. A pénztári ügykezelésre nézve következők állapítanak meg:

a) A tagok fizetési kötelezettségeinek és az általuk teljesített fizetéseknek kellő nyilvántartása tekintetéből az I. minta szerinti naplót vezeti pénztárnok. Mely napló és illetve kimutatás az évkönyvbe évről-évre fölvétetik.

E naplót — a következő évbenei használat végett — társulati titkár minden év december hava utolsó napjáig elkészítve adja át pénztárnoknak oly formán, hogy annak első három rovatát kitölti; a tagok neveit abc-rendben vezetvén be a második rovatba.

b) A bevételek és kiadások II. minta szerint könyveltetnek el. E pénztári könyv minden év végén lezáratik; kivonata pedig számadásként az okmányokkal fölszerelten a választmány útján a közgyűléshez beterjesztendő, még pedig minden követő év január hava 31-ig napjáig bezárólag.

c) A pénztári könyv alapján pénztárnok a III. minta segélyével teszi meg havi jelentését az igazgató választmányoknak.

A minták:

I. az ügyrend 13. §. a) pontjához.

Folyó szám	A tag neve, netáni társadalmi állása és lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
1	Sólyom-Fekete Ferencz, kir. törvénysz. elnök, Déva.	50 frtos alapító	—		
2	Buda Ádám, kataszt. becselőbiztos, Rea.	rendes	3		
3	Nemes Sámuel, kir. járásbíró, Hátszeg	pártoló	.	1	

J e g y z e t. Az utolsó rovat a lejárt évek száma szerint szaporodik, vagyis minden év, melyről még hátralék van egyeseknél, kitüntetendő. A hátralékot egy — jelöli. Ha valaki 1880-nál később lépett be tagnak, a belépés előtti év rovatában csupán egy · azaz pont tétetik.

II. az ügyrend 13. §. b) pontjához.

Bevétel.

Kiadás.

Tétel- és okmány- szám.	Tagdíjfizetés esetén az I. napló illető tét- elszáma	Kelet	Tárgy	Alapítványi többletfizetés			Tétel- és okmány- szám	Kelet	Tárgy	Összeg		
				Egyéb nemü bevételek összege	frt	frt				kr.	frt	kr.
1	2	I/.	Buda Ádám r. tag 1880. évre fizetett	—	3	—	1	III/31.	N. N. küldöttségi tag ré- szére utalványozott költség	12	30	
2	1	III/30.	Sólyom-Fekete Ferencz befizetett	50	—	—	2	IV/2.	Muzeum-helyiség repara- turaért utalványoztatott	128	—	
3	.	V/2.	1880. évi évkönyv eladott példányai után N. N. könyvkereskedő	—	80	—	3	V/.	Közgyűlési egybehívók nyomtatásáért Hirsch A. nyomdász	16	50	
			Oldal :	50	83	—			Oldal :	156	80	

J e g y z e t. Az oldalösszeg a következő lapra »Áthozatal« czimen legfelül átíratik. Az év végén mind a bevétel, mind a kiadás egy főösszegben. A bevételi többlet a következő esztendő illető lapján az első tételt fogja képezni.

III. Az ügyrend 13. §. c) pontjához.

1881. évi márczius hónapról.

Bevétel.	Összeg		Kiadás.	Összeg	
	ftc	kr.		ftc	kr.
1880. évi tagdíjakban esilletve alapítványi kamatokban folyt össz. :	635	70	Muzeum helyiség kijávitási költségei fejében N. N. kezéhez	128	38
1881. évi tagdíjak és alapítványi kamatokban	89	—	Alapszabályok nyomtatásáért Hirsch Adolfnak	34	—
Előző hónap végén pénztári készlet	700	—	Összesen :	162	38
Kezdetől e hó végéig befizetett alapítványi tőkék összege	300	—	Pénztári készlet :	1562	38
Összesen :	1724	70	Saldo :	1724	70

Kelt Déván, 1881. márczius 31.

N. N.
pénztárnok.

ÖTÖDIK FEJEZET.

14. §. Társulati muzeum kezelését illetőleg és egyelőre csak az alapszabályok 21. §-ban körülírtak tartandók szem előtt.

A további fejleményektől tétetik függővé e tekintetben jelen ügyrendnek kibővítése.

Hasonló elv állittatik föl a társulati könyv- és levéltár bel-kezelésére nézve.

A hunyadmegyei tört. és rég. társulat tagjai-, tisztikar- s választmányának névsora.

Tiszteletbeli tagok.

Arányi Lajos, Budapest. Barabás Miklós, Budapest. Baritiu György, Nagy-Szeben. Deák Farkas, Budapest. 5. Finály Henrik, Kolozsvár. Fraknoi Vilmos, Budapest. Haynald Lajos, Kalocsa. Henszlmann Imre, Budapest. Ipolyi Arnold, Besztercebánya. 10. Ormós Zsigmond, Temesvár.	Pauler Gyula, Budapest. Pulszky Ferencz, Budapest. Pulszky Károly, Budapest. Rómer Flóris, Nagy-Várad. 15. Salamon Ferencz, Budapest. Szabó Károly, Kolozsvár. Szász Károly, Budapest. Szilágyi Sándor, Budapest. Teutsch Gy. Dániel, N.-Szeben. 20. Trefort Ágoston, Budapest. 21. Torma Károly, Budapest.
---	---

Alapító, rendes és pártoló tagok.

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
1	Acker Józsefné, szül. Márkossy Adél, Déva	pártoló	—	—	—
2	Acker József, kereskedő, Déva	rendes	3	—	—
3	Adler Károly, tagosító mérnök, Miskolcz	pártoló	—	—	—
4	Ajtai Ferencz; körjegyző, Kitid	»	1	—	—
5	Albert György, Branyicska	»	—	—	—
6	Albert Imre, ev.-ref. lelkész, Haró	»	1	—	—
7	Alsó Sándor, m. kir. honvédszázados, Déva	rendes	—	—	—
8	Dr. Amlacher Albert, ev.-ref. lelkész, Szászsebes	»	1.50	—	—
9	András Lajos, bírósági végrehajtó, Puj	pártoló	—	—	—
10	Angyel János, gör.-kel. tanító, Brád	»	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
11	Apáthy László, polgármester, Déva	rendes	—	—	—
12	Aranyosi Mihály, birtokos, Limba	pártoló	—	—	—
13	Dr. Arányi Lajos, ny. egyet. tanár, Budapest	50 frtos al.	.	50 frt al.t.	
14	Babarczy Lukács, áll. népisk. tanár, Petrozsény	pártoló	—	—	—
15	Balázs Farkas, körjegyző, Borbátviz	rendes	—	—	—
16	Balázs Zsigmond, földbirtokos, Borbátviz	»	—	—	—
17	Balácsi András, körjegyző, Rákosd	pártoló	1	—	—
18	Balia Aladár, törvényszéki díjnok, Déva	»	—	—	—
19	Balia Ignác, megyei árvaszéki ülnök, Déva	rendes	—	—	—
20	Balia Ödön, gyógyszerész, Déva	»	—	—	—
21	Baló József, kir. tanfelügyelői tollnok, Déva	pártoló	1	—	—
22	Balog Dénes, szolgabírói őrnök, Lesnyek	»	1	—	—
23	Dr. Balog Pál, megyei főorvos, Déva	rendes	3	—	—
24	Balogh Antal, Felkenyér	pártoló	—	—	—
25	Balogh József, kir. aljárásbíró, Déva	rendes	3	—	—
26	Balomiri János, nyug. törvényszéki bíró, Déva	»	3	—	—
27	Barbu Miklós, ny. árvaszéki titkár, Szászváros	pártoló	1	—	—
28	Barcsey Árpád, birtokos, Petrozsény	rendes	.	3	—
29	Barcsey Béla, szolgabíró, M.-Sólymos	50 frtos al.	3	—	—
30	Barcsey Kálmán, megyei alispán, Déva	»	—	—	—
31	Barcsey Kálmánné, szül. Barcsay Mária, Déva	rendes	—	—	—
32	Barcsay Lajos, birtokos, N.-Barcsa	»	3	—	—
33	Özv. Barcsay Sándorné, szül. Rigó Czeccilia, M.-Sólymos	50 frtos al.	3	50 frt al.t.	
34	Bardócz Gyula, törvényszéki díjnok, Déva	pártoló	—	—	—
35	Bartha Győző, kir. aljárásbíró, M.-Illye	rendes	3	—	—
36	Bartsi László, városi orvos, Szászváros	pártoló	1	—	—
37	Báár György, birtokos, Lapusnyak	»	—	—	—
38	Bágya Farkas, birtokos, Fehérvíz	50 frtos al.	—	—	—
39	Bágya Károly, birtokos, Fehérvíz	»	—	—	—
40	Bágya Zsigmond, szolgabíró, Szászváros	»	3	50 frt al.t.	
41	Bálint János, birtokos, Fehérvíz	pártoló	—	—	—
42	Bán Lajos, állami népisk. tanító, Lindzsina	»	1	1	—
43	Br. Bánffy Albert, Kolozsvár.	rendes	.	3	6
44	Br. Bánffy Dénes, Púj	»	—	—	—
45	Bányay Árpád, főgymnasiumi tanár, Szászváros	»	—	—	—
46	Bárdosi Szilárd, törvényszéki őrnök, Déva	pártoló	—	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
47	Bárdossy György, birtokos, Boicza	rendes	3	—	—
48	Bartha Lajos, ev.-ref. esperes, Tordos	»	3	—	—
49	Bázár Győző, segéd telekkönyvvezető, Hátszeg	pártoló	1	—	—
50	Beke Dániel, birtokos, Déva	»	1	1	1
51	Beke Ferencz, törvénytudó, Déva	»	1	1	1
52	Beley Péter, körjegyző, Kasztó	»	1	—	—
53	Benedikty Gábor, birtokos, Bokaj	»	—	—	—
54	Benedikty József, birtokos, V.-Hunyad	50 frtos al.	—	—	—
55	Benedikty Margit, V.-Hunyad	pártoló	1	—	—
56	Benes Gyula, Budapest	rendes	3	—	—
57	Benke Zsigm., áll. népisk. vezértanító, Algyógy	pártoló	1	—	—
58	Bera János, járásbírói irnok, V.-Hunyad	»	—	—	—
59	Bera Lázár, Magyarosd	»	—	—	—
60	Bercsán György, Kudzsir	»	—	—	—
61	Berczianu Laurián, körjegyző, Romosz	rendes	—	—	—
62	Beregszászy Árpád, segéd telekkönyvvezető Szászváros	pártoló	1	—	—
63	Berey Albert, törvénytudó, Déva	»	1	—	—
64	Berindár Péter, Ruda	»	1	—	—
65	Berivóy László, birtokos, V.-Hunyad	rendes	3	—	—
66	Bernád Miklós, kir. közigazgató, Hátszeg	»	—	—	—
67	Gr. Bethlen István, Kolozsvár	»	—	—	—
68	Gr. Bethlen Kamilló, Radnóth	»	—	—	—
69	Gr. Bethlen Márkus, Teremi	»	3	—	—
70	Bikfalvi Benjamin, városi jegyző, V.-Hunyad	pártoló	1	—	—
71	Bilkei József, terménykereskedő, Déva	rendes	3	—	—
72	Özv. Biró Miklósné, sz. Csuha Melánia, Alvincz	pártoló	—	—	—
73	Bobáriu Simon, körjegyző, Czebe	»	—	—	—
74	Bochdanovics György, birtokos, Bokaj	»	1	—	—
75	Bodola Zsigmond, m. k. honvéd főhadnagy, Gy.-Fehérvár	»	1	—	—
76	Bója János, Branyicska	»	1	—	—
77	Bontescu Mih., köz- és váltóügyvéd, V.-Hunyad	»	1	—	—
78	Borbáth József, szolgabírói irnok, Petrozsény	»	1	—	—
79	Borbáth Mihály, birtokos, Borbátviz	rendes	—	—	—
80	Borbáth Vilmos, szolgabírói irnok, M.-Illye	pártoló	—	—	—
81	Borbély János, Branyicska	»	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
82	Borbély József, törvénytudós irnok, Déva	pártoló	—	—	—
83	Bordeaux Pál, V.-Hunyad	»	1	—	—
84	Br. Bornemissza János, Kolozsvár	rendes	3	3	3
85	Br. Bornemissza Leopold, Kolozsvár	»	3	3	3
86	Br. Bornemissza Pál, Abafája	»	—	—	—
87	Br. Bornemissza Tivadar, M.-Illye	50 frtos al.	—	—	—
88	Br. Bornemissza Tivadarné, M.-Illye	rendes	3	—	—
89	Boros Elek, kir. járásbíró, Déva	»	3	—	—
90	Borrha Sabbás, ügyvéd, Hátszeg	pártoló	—	—	—
91	Borza Gábor, kereskedő, Hátszeg	rendes	—	—	—
92	Dr. Bottenstein Samu, orvos, Petrozsény	pártoló	1	—	—
93	Böhm János, segéd telekkönyvvezető, Déva	»	1	—	—
94	Bőnyi Kálmán, Petrozsény	»	1	—	—
95	Brády Lipót, birtokos, Brád	rendes	3	—	—
96	Bresztovszky Arthur, adófelügyelői szam- tisz, Déva	pártoló	1	—	—
97	Bria Demjén, népisk. tanító, Kudzsir	»	—	—	—
98	Brúz László, gyógyszerész, Déva	50 frtos al.	—	—	—
99	Bucsi Farkas, körjegyző, Felső-Szilvás	pártoló	—	—	—
100	Buda Ádám, kataszteri biztos, Rea	50 frtos al.	—	—	—
101	Buda Elek, birtokos, Alvincz	»	—	—	—
102	Buda Imre, kataszteri biztos, Russ	rendes	—	—	—
103	Buda Vazul, birtokos, Kossesd	pártoló	1	—	—
104	Buda Károly, szolgabíró, Bácsi	rendes	3	—	—
105	Bugyul István, Szentkirály	pártoló	—	—	—
106	Bugyul Sándor, körjegyző, Haró	»	—	—	—
107	Bura Ábrahám, népisk. tanító, Kis-Oklos	»	—	—	—
108	Burecz Károly, r.-kath. lelkész, Kőrösbánya	rendes	3	—	—
109	Csáky Péter, birtokos, Fehérvíz	pártoló	—	—	—
110	Csekme Károly, postakezelő, Déva	»	1	—	—
111	Csernátoni-Cseh Lajos, birtokos, Alvincz	»	1	—	—
112	Cserni József, bányafelőr, Ruda	rendes	3	—	—
113	Csibián Simon, népiskolai tanító, Tekerő	pártoló	—	—	—
114	Csóka Antal, segéd szolgabíró, Alvincz	»	1	—	—
115	Csonka Béla, bírósági végrehajtó, V.-Hunyad	»	—	—	—
116	Csórány János, népiskolai tanító, Branyicska	»	1	—	—
117	Csucs Lajos, Rákosd	»	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni farsadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
118	Csuk József, kohótiszt, Uj-Sebeshely	pártoló	1	1	—
119	Csuka Máté, birtokos, Haró	»	—	—	—
120	Csuka Pál, birtokos, Haró	»	—	—	—
121	Csumas Samuila, birtokos, Berény	»	1	—	—
122	Csutak Lajos, bányafelőr, Ruda	rendes	—	—	—
123	Czainás János, birtokos, Cseb	pártoló	—	—	—
124	Czakó Károly, m. kir. honvédszázados, Déés	»	1	—	—
125	Czintai Albert, birtokos, Rákosl	»	—	—	—
126	Czura Sándor, törvényszéki irodatiszt, Déva	»	1	—	—
127	Dahinten Konrád, kereskedő, Szászváros	»	1	—	—
128	Dáné Károly, ügyvéd, Hátszeg	rendes	—	—	—
129	Danila György, polgármester, V.-Hunyad	pártoló	1	—	—
130	Dr. Darvai Móríz, főreáliskolai tanár, Déva	»	—	—	—
131	Ifj. Dániel Gábor, Budapest	»	1	—	—
132	Dávid József, birtokos, Déva	»	—	—	—
133	Deák Antal, Branyicska	»	1	—	—
134	Deák Gerő, főgymn. tanár, Szászváros	»	1	—	—
135	Deák György, Bokaj	»	—	—	—
136	Demianu Miklós, gör.-kel. lelkész, Balsia	»	—	—	—
137	Demianu Péter, Balsia	»	1	—	—
138	Demeter József, körjegyző, Berény	»	1	—	—
139	Demeter Mózes, népisk. tanító, Hátszeg	»	1	—	—
140	Dima János, körjegyző, Lupény	»	—	—	—
141	Dobay János, polgármester, Békés-Gyula	»	1	—	—
142	Dobay Károly, ügyvéd, Déva	»	1	—	—
143	Dogány Ágoston, népiskolai tanító, Veczel	»	1	—	—
144	Dombora László, körjegyző, Petrozsény.	»	1	—	—
145	Dózsa Dénes, főgymn. tanár, Szászváros	rendes	3	—	—
146	Draskovics Béla, kereskedő, Déva	»	3	—	—
147	Draskovics József, vendéglőtulajdonos, Zám	»	3	—	—
148	Drototzel Tódor, birtokos, Felkenyér	pártoló	—	—	—
149	Druhora Gábor, népisk. tanító, Sztr.-Sz.-György	»	1	—	—
150	Egyed Mózes, főreálisk. tanár, Pancsova	»	—	—	—
151	Ehrenberg Benő, bányaraktárnok, Petrozsény	»	1	—	—
152	Ekkert Mihály, kereskedő, Valisora	»	1	1	1
153	Erdélyi Endre, kir. járásbíró, Csákova	»	1	—	—
154	Erdélyi János, M.-Illye	rendes	3	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részcénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
155	Dr. Erődy Béla, főrealisk. tanár, Budapest	pártoló	1	—	—
156	Grf. Eszterházy János, Kolozsvár	rendes	3	—	—
157	Grf. Eszterházy Miguel, Déés	»	3	3	3
158	Éder Géza, középipariskolai tanár, Budapest	»	—	—	—
159	Fansl Mór, kereskedő, Dobra	pártoló	1	—	—
160	Farkas Árpád, járásbirósági aljegyző, Algyógy	»	—	—	—
161	Dr. Farkas Emil, ügyvéd, Budapest	rendes	3	—	—
162	Farkas Emilné, Budapest	pártoló	1	1	—
163	Fábián Imre, aljárásbíró, Szászváros	»	—	—	—
164	Fáy Béla, birtokos, Dédács	rendes	3	—	—
165	Fehérvizi ev.-ref. egyház	»	—	—	—
166	Fekete Ferencz, birtokos, Losád	»	.	—	—
167	Fekete József, birtokos, Sibót	pártoló	1	—	—
168	Fekete Károly, körjegyző, Malomviz	»	—	—	—
169	Fekete Sándor, körjegyző, Losád	»	1	—	—
170	Ferecezy Gyula, főrealisk. tanár, Déva	»	1	—	—
171	Filtsch Károly, bányafőnök, Govásdia	rendes	3	3	—
172	Fogarasy Gyula, körjegyző, Sibót	»	—	—	—
173	Fogarasi Péter, körjegyző, Zám	»	3	—	—
174	Frankovics Lajos, Puj	pártoló	1	—	—
175	Friedmann Albert, Kudzsir	»	1	—	—
176	Frischholz Jenő, körjegyző, Puj	»	—	—	—
177	Fugata Miklós, körjegyző, Alsó-Lunkoj	rendes	—	—	—
178	Fulea Joachim, ügyvéd, Szászsebes	pártoló	1	—	—
179	Furka Ferencz, körjegyző, Cserna-Keresztur	rendes	—	—	—
180	Fülöp Géza, ev.-ref. lelkész, Szászváros	pártoló	1	—	—
181	Gál Sámuel, ev.-ref. lelkész, V.-Hunyad	»	1	—	—
182	Gaiszter Sándor, nyug. bányorvos, Nagy-Ág	»	1	—	—
183	Gerbert Guido, Petrozsény	»	1	—	—
184	Geréb Béla, m. k. honvéd főhadn., M.-Vásárhely	»	—	—	—
185	Gerey Lajos, kir. telekkönyvvezető, Déva	rendes	—	—	—
186	Gergelyi Tamás, magánzó, Déva	50 frtos al.	50 frt. al. t.	—	—
187	Germasim Jákob, birtokos, Dobra	rendes	—	—	—
188	Gila György, népisk. tanító, Kersecz	pártoló	—	—	—
189	Glück Mór, birtokos, Alvincz	»	1	—	—
190	Gráczik József, birtokos, Benczencz	rendes	3	—	—
191	Graeser János, birtokos, Alvincz	pártoló	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
192	Graffius József, gyógyszerész, Szászváros	pártoló	1	—	—
193	Grausam Ferencz, mészáros, Petrozsény	»	1	—	—
194	Groszek Ferencz, iparos, Petrozsény	»	1	—	—
195	Grosz Sámuel, aljárásbíró, Hátszeg	»	1	—	—
196	L. Gyárfás Ferencz, törvényszéki bíró, Déva	50 frtos al.	—	—	—
197	Br. Györfly Árpád, Benczenecz	rendes	—	—	—
198	Br. Györfly Karolina, Algyógy	pártoló	—	—	—
199	Br. Györfly Zsigmondné, Benczenecz	rendes	—	—	—
200	György Aladár, országgyűlési képv., Budapest	pártoló	1	—	—
201	Györke Ferencz, építész, Petrozsény	rendes	3	—	—
202	Haeczel János, kereskedő, Szászváros	pártoló	1	—	—
203	Haeda Antal, törvényszéki díjnok, Déva	»	—	—	—
204	Hajdu Ferencz, főgymn. tanár, Szászváros	»	1	—	—
205	Hajdu Márton, járásbirósági irnok, Déva	»	—	—	—
206	Hajduczky József, főrealisk. tanár, Déva	»	—	—	—
207	Halmi Ferencz, birtokos, Déva	»	1	—	—
208	Halpern Eisig, birtokos, Dobra	»	1	—	—
209	Dr. Hankó Vilmos, főrealisk. tanár, Déva	rendes	—	—	—
210	Hájek Márton, kir. adófelügyelő, Déva	pártoló	1	—	—
211	Hájtmann Pál, áll. népisk. vezértan., V.-Hunyad	»	—	—	—
212	Hegedüs Elek, birtokos, Berekszó	»	1	—	—
213	Hegedüs Sándor, országgy. képviselő, Budapest	»	1	—	—
214	Hegyesi Károly, törvényszéki díjnok, Déva	»	1	—	—
215	Henning György, áll. népisk. tanító, Algyógy	»	1	—	—
216	Herzeg Ignác, birtokos, Totesd	rendes	3	3	—
217	Herlea Prokop, körjegyző, Balomir	pártoló	—	—	—
218	Hermann Róza, tanítónő, Alvincz	»	1	—	—
219	Herodek Lipót, szálloda-tulajd., Békés-Gyula	»	1	—	—
220	Hirsch Adolf, könyvkereskedő, Déva	rendes	—	—	—
221	Hollaky Arthur, birtokos, N.-Rápolc	»	—	—	—
222	Hollaky Imre, megyei tisztii ügyész, Déva	50 frtos al.	—	—	—
223	Dr. Horváth János, gyakorló orvos, Déva	rendes	3	—	—
224	Horváth Simon, kir. ügyész, Déva	»	3	—	—
225	Gr. Horváth-Tholdy Lajos, Dicső-Szent-Márton	50 frtos al.	3	3	—
226	Hüllt József, főbányatanácsos, Nagy-Ág	rendes	3	3	—
227	Hunyady Első Takarékpénztár, Hátszeg	50 frtos al.	—	—	—
228	Ignác Ráfael, kereskedő, Puj	pártoló	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
229	Incze János, ev.-ref. lelkész, Szászváros	pártoló	1	—	—
230	Inkó János, Alvácza	»	1	—	—
231	Issekutz Gergely, kereskedő, Déva	rendes	3	—	—
232	Issekutz Pál, kereskedő, Déva	»	—	—	—
233	Istvánffy Lajos, körjegyző, Bácsi	pártoló	1	—	—
234	Ivuly Gizella, Bujtur	»	1	—	—
235	Jahn József, törvénytudós, N.-Szeben	»	1	—	—
236	Dr. Jancsó Sándor, orvos, M.-Illye	»	1	—	—
237	Jakab Mózes, ev.-ref. lelkész, Algyógy	»	1	—	—
238	Janky György, kereskedő, Petrozsény	»	—	—	—
239	Janky Lajosné, honvédalezredes neje, M.-Vásárhely	rendes	—	—	—
240	Jantsovics Emil, ügyvéd, Békés-Gyula	pártoló	1	—	—
241	Joachim Eliu, gör.-keleti lelkész, Ploszka-bánya	»	—	—	—
242	Br. Jósika Géza, Branyicska	50 frtos al.	50 frt al. t.		
243	Ifj. br. Jósika Lajos, Branyicska	rendes	3	—	—
244	Br. Jósika Leo, Zsibó	50 frtos al.	50 frt al. t.		
245	Br. Jósika Sámuel, Zentelke	»	50 frt al. t.		
246	Br. Jósika Sámuelné, szül. br. Jósika Irén, Zentelke	rendes	.	3	—
247	Kalcker Vincze, adófelügyelőségi számt., Déva	pártoló	1	—	—
248	Kapcza Gyula, ügyvéd, Szászváros	rendes	—	—	—
249	Kapcza József, járásbírói jegyző, Déva	»	.	—	—
250	Karátsonyi Sándor, körjegyző, Ribicze	»	3	—	—
251	Kardos Ferenc, körjegyző, Felső-Szálláspatak	pártoló	1	—	—
252	Kardos József, Puj	»	—	—	—
253	Kassai Farkas Dániel, honvédalezredes, Kézdi-Vásárhely	rendes	3	—	—
254	Kádár Gyula, törv. irnok, Déva	pártoló	—	—	—
255	Kádár Miklós, Gyula-Fehérvár	»	—	—	—
256	Kádár Mózes, Maros-Illye	»	1	—	—
257	Káskántin György, tiszti. megyei főjegyző, Déva	»	—	—	—
258	Kelemen Lajos, V.-Hunyad	rendes	3	—	—
259	Kelemen Lajosné, V.-Hunyad	pártoló	1	—	—
260	Br. Kemény Elek, szolgabíró, M.-Illye	»	1	—	—
261	Br. Kemény Miklós, Felső-Szálláspatak	rendes	—	—	—
262	Kendeffy Lajos, birtokos, M.-Brettey	»	—	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
263	Kendeffy Sámuel, birtokos, Kernyesd	100 frtos al.	100 frt al. t.		
264	Kenderessy Farkas, megyei pénztárnok, Déva	rendes	3	—	—
265	Kenderessy Mihály, törvényszéki bíró, Déva	»	3	—	—
266	Kémény István, törvényszéki jegyző, Déva	pártoló	—	—	—
267	Kibédy Lajos, tanítóképezdei tanár, Déva	»	—	—	—
268	Kirinyi Lajos, bányafőnök, Brád	rendes	3	—	—
269	Kiss Mózes, ev.-ref. lelkész, M.-Némethi	pártoló	1	—	—
270	Kiss Ákos, bányafelőr, Ruda	rendes	—	—	—
271	Klesztinszky N., Gyula-Fehérvár	»	—	—	—
272	Dr. Klumák Adolf, honvédeztredorvos, Déva	»	—	—	—
273	Knöpfler Vilmosné, Maros-Vásárhely	»	—	—	—
274	Kohn Jónás, birtokos, M.-Illye	»	—	—	—
275	Konnert Albert, birtokos, Bokaj	pártoló	1	1	—
276	Kónya József, Budapest	»	1	—	—
277	Kónyi József, gazdatiszt, Branyicska	rendes	3	—	—
278	Konyó Lőrincz, Branyicska	pártoló	1	—	—
279	Kontz Aladár, törvényszéki irnok, Déva	»	—	—	—
280	Kornya János, körjegyző, Óralja-Boldogfalva	»	—	—	—
281	Koss József, bányatiszt, Nagy-Ág	»	1	1	—
282	Koszperda Emil, segéd szolgabíró, Kőrös-Bánya	»	—	—	—
283	Kosztá Zachariás, Petrozsény	»	1	—	—
284	Kosztka Alajos, kohótiszt, Govásdia	»	1	1	1
285	Kovács Imre, törvényszéki irnok, Déva	»	—	—	—
286	Kovács Ödön, birtokos, Lunka	»	1	—	—
287	Kozma Károly, Déva	»	—	—	—
288	Kozma Mihály, Ribicze	»	—	—	—
289	Költő Ferencz, járásbirósági irnok, Algyógy	»	1	—	—
290	König Pál, főreálisk. tanár, Déva	rendes	—	—	—
291	Körmendy Gyula, megyei orvos, Brád	»	3	—	—
292	Kőrösi Miklós, gazdatiszt, M.-Némethi	pártoló	1	—	—
293	Krainik Romulusz, birtokos, Dobra	»	—	—	—
294	Krasznay Olivér, megyei aljegyző, Déva	»	1	—	—
295	Krasznay Pál, nyug. honvéd alezredes	»	1	—	—
296	Kratzeg Gyula, telekkönyvvezető, Kőrös-Bánya	»	1	—	—
297	Král Venczel, mérnök, Maros-Vásárhely	»	—	—	—
298	Kreffler Mátyás, építész, Petrozsény	»	1	—	—
299	Krizsán Parthén, Branyicska	»	—	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
300	Gr. Kun István, országgy. képvis., Budapest	pártoló	1	1	1
301	Gr. Kun Istvánné, sz. Barcsay Sarolta, Budapest	»	—	—	—
302	Gr. Kun Kocsárd, Algyógy	1 0 frtos al.	100	frt al. t.	
303	Kun Robert, főreisk. tanár, Déva	rendes	3	—	—
304	Kupán Péter, körjegyző, Nagy-Ág	pártoló	—	—	—
305	Gr. Kuun Géza, Maros-Némethi	100 frtos al.	6	6	—
306	Ladányi Ádám, birtokos, Haró	pártoló	1	—	—
307	Lakatos Demeter, körjegyző, Gura-Dobra	rendes	—	—	—
308	Lampe Vilmos, bányatiszt, Petrozsény	pártoló	1	—	—
309	Latinák Gyula, Kudzsir	»	1	1	—
310	László Ignác, tagosító mérnök, Déva	rendes	3	—	—
311	László Zsigmond, tanítóképezdei tanár, Déva	»	—	—	—
312	Lázár Árpád, birtokos, Dobra	»	—	—	—
313	Gr. Lázár Jenő, Medgyesfalva	50 frtos al.	—	—	—
314	Lázár Farkas, tagosító mérnök, Déva	rendes	—	—	—
315	Lázár Lajos, országgy. képviselő, Budapest	»	—	—	—
316	Lázár László, csiktaplócza birtokos, Lapusnyak	50 frtos al.	—	—	—
317	Gr. Lázár Miklós, Kolozsvár	rendes	3	3	3
318	Lázár Pál Oszkár, birtokos, Lapusnyak	50 frtos al.	—	—	—
319	Gr. Lázár Vincze, Maros-Vásárhely	rendes	3	3	3
320	Lázárics János, tanítóképezdei tanár, Déva	»	—	—	—
321	Lengyel Gergely, gyógyszerész, Déva	50 frtos al.	3	—	—
322	Lengyel József, megyei pénztári ellenőr, Déva	pártoló	—	—	—
323	Levitzky Károly, kir. járásbíró, Szászváros	»	1	—	—
324	Lészay János, birtokos, Puj	rendes	—	—	—
325	Dr. Lészay László, t. megyei főorvos, Szászváros	»	3	—	—
326	Loos János, birtokos, Ribicze	»	3	—	—
327	Gr. Lónyay Gábor, Alsó-Farkadin	50 frtos al.	—	—	—
328	Löbl Salamon, birtokos, Dobra	rendes	3	—	—
329	Löwenhardt Sámuel, kereskedő, Déva	»	3	—	—
330	Luther András, bányapénztárnok, Petrozsény	pártoló	1	—	—
331	Luther F. Mihály, vasműtiszt, P.-Kalán	rendes	.	3	—
332	Maderspach János, birtokos, Haczasel	»	3	—	—
333	Maderspach Victor, birtokos, Petrozsény	50 frtos al.	—	—	—
334	Mailand Henrik, Nagy-Rápol	pártoló	1	—	—
335	Maior Vazul, aljársbíró, Puj	»	—	—	—
336	Makray Sándor, birtokos, Alvincz	»	—	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
337	Mara György, szolgabíró, Demsus	pártoló	1	1	-1
338	Marián Miklós, járásbírósi írnok, Szászváros	»	—	—	—
339	Mariusiu György, Romosz	»	—	—	—
340	Mark Leopold, birtokos, Zsil-Vulkán	»	1	—	—
341	Markotsán Sándor, birtokos, Haró	»	—	—	—
342	Markovics Árpád, birtokos, Csákova	»	1	—	—
343	Martonsi Elek, Abucsa	»	—	—	—
344	Matusik N. János, főreálisk. igazgató, Déva	rendes	3	—	—
345	Max Jakab, Fehérviz	pártoló	1	—	—
346	Mátyássovsky József, körjegyző, Vulkán	»	1	—	—
347	Mátyás László, Branyicska	»	—	—	—
348	Meskó Lukács, Púj	»	1	—	—
349	Mihalius János	rendes	3	—	—
350	Mihálovics Tóbiás, szolgabíró, Alvácza	»	—	—	—
351	Mihályi Béla, törvényszéki bíró, Déva	pártoló	—	—	—
352	Miheltianu Miklós, gör.-kel. esperes, Brád	rendes	3	—	—
353	Mihu János, birtokos, Felkenyér	»	—	—	—
354	Ifj. Mihu János, birtokos, Felkenyér	»	—	—	—
355	Mihu Mihály, birtokos, Felkenyér	»	—	—	—
356	Mirthe Lajos, birtokos, Kitid	pártoló	1	—	—
357	Moldován Demeter, kir. tanácsos, Tresztia	50 frtos al.	3	3	—
	Moldován Demeterné, szül. Farkas Johanna.				
358	Tresztia	pártoló	1	1	—
359	Moldován Izsák, kereskedő, Déva	»	—	—	—
360	Moldován Márk, körjegyző, Petrilla	»	1	—	—
361	Moldován Száfiu, Petrilla	»	1	—	—
362	Moldován Sándor, birtokos, Déva	rendes	—	—	—
363	Molnár Géza, törvényszéki bíró, Déva	pártoló	—	—	—
364	Molnár Sándor, segédtanfelügyelő, Déva	rendes	3	—	—
365	Motiu János, törvényszéki bíró, Déva	pártoló	1	—	—
366	Muntean János, körjegyző, Alsó-Nádasd	rendes	—	—	—
367	Muntyán Sándor, gör.-kel. lelkész, Veczel	pártoló	1	—	—
368	Murányi Árpád, népisk. tanító, Uj-Sebeshely	»	1	—	—
369	Nagy István, birtokos, Rákosd	rendes	3	—	—
370	Nagy László, árvaszéki jegyző, Déva	»	—	—	—
371	Nagy Miklós, áll. népisk. vezértanító, Petrozsény	pártoló	1	—	—
372	Nagy Sándor, körjegyző, Hozsdát	»	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
373	Nádasdy Albert, birtokos, Déva	rendes	—	—	—
374	Nádasdy Nándor, megyei aljegyző, Déva	pártoló	1	—	—
375	Nándra György, segédszolgabíró, Lesnyek	»	1	—	—
376	Nemes Albert, megyei irodaigazgató, Déva	»	1	—	—
377	Nemes Ákos, birtokos, Ribicze	»	—	—	—
378	Gr. Nemes János, Kolozsvár	rendes	3	3	3
379	Nemes János, Kolozsvár	»	3	3	—
380	Gr. Nemes Nándor, Budapest	pártoló	1	1	1
381	Nemes Sámuel, kir. járásbíró, Hátszeg	rendes	—	—	—
382	Németh László, megyei árvagyám, Déva	pártoló	1	—	—
383	Nicora Ágost, Déva	rendes	3	—	—
384	Nicora György, gör.-kel. lelkész, Déva	»	3	—	—
385	Br. Nopcsa Elek, Déva	50 frtos al.	—	—	—
386	Novák Ignác, Petrozsény	pártoló	—	—	—
387	Olariu Joanichiu, járásbírói irnok, Déva	.	—	—	—
388	Olariu Szerafim, Branyicska	»	1	—	—
389	Orbonás József, segédszolgabíró, Szászváros	rendes	—	—	—
390	Padurean György, körtjegyző, Körösbánya	pártoló	—	—	—
391	Pap Adolf, birtokos, Maros-Solymos	rendes	—	—	—
392	Pap György, Budapest	pártoló	1	1	1
393	Pap Jenő, Szászváros	»	1	—	—
394	Pap Károly, m. kir. honvédtiszt, Déva	»	—	—	—
395	Pap Julius, Brád	rendes	—	—	—
396	Papp Péter, gör.-kel. lelkész, Pojána	pártoló	—	—	—
397	Pásztk Sziift, m. kir. postamester, Branyicska	»	1	—	—
398	Pataky János, birtokos, Brád	rendes	—	—	—
399	Gr. Pálffy-Daun Lipót, teanói herceg, Surány	pártoló	1	1	1
400	Pánkl József, számvevő-ellenőr, Brád	»	—	—	—
401	Pápiu János, gör.-kel. esperes, Déva	rendes	3	—	—
402	Pecurariu Ábrahám, birtokos, V.-Hunyad	pártoló	1	—	—
403	Pecurariu Dániel, birtokos, Felkenyér	rendes	—	—	—
404	Pelger Mihály, Petrozsény	pártoló	1	—	—
405	Peovics Elek, Petrozsény	»	—	—	—
406	Dr. Petco Lázár, ügyvéd, Déva	rendes	3	—	—
407	Péterffy Árpád, birtokos, Alvincz	pártoló	—	—	—
408	Pichler Károly, Petrozsény.	»	1	—	—
409	Pietsch Antal, birtokos, Brád	»	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
410	Pipos Lázár, kir. járásbíró, M.-Illye	rendes	—	—	—
411	Piringer József, róm.-kath. lelkész, Petrozsény	pártoló	1	—	—
412	Pisó Simon, szolgabíró, Brád	rendes	—	—	—
413	Pisztel Márián, kohófőnök, Kudzsir	»	3	—	—
414	Pláner Ferencz, birtokos, Déva	pártoló	—	—	—
415	Pleyel Venczel, m. kir. póstamester, Szászváros	»	1	—	—
416	Pogány Ádám, árvaszéki ülnök, Déva	50 frtos al.	—	—	—
417	Pogány György, Hunyademgye főispánja, Déva	»	—	—	—
418	Ponory Sándor, kir. járásbíró, Puj	rendes	3	—	—
419	Popescu Ferencz, birtokos, Felkenyér	pártoló	—	—	—
420	Popovics Dénes, Nagy-Almás	»	—	—	—
421	Popovics János, körjegyző, Balsa	»	—	—	—
422	Popovics Samuila, birtokos, Berény	»	1	—	—
423	Popper János, Petrozsény	»	1	—	—
424	Preda Péter, Petrilla	»	—	—	—
425	Puy Zsigmond, szolgabíró, Puj	50 frtos al.	3	—	—
426	Dr. Rakovszky János, vasgyári orvos, P.-Kalán	rendes	.	3	—
427	Rákosi Miklós, m. kir. honvédtiszt, Déva	pártoló	—	—	—
428	Rátz István, Nagy-Ág	»	1	—	—
429	Ráczkövi Ákos, körjegyző, Bokaj-Alfalu	»	1	—	—
430	Dr. Reichenberger Zsigm., kórházi orvos, Déva	rendes	3	—	—
431	Reizner Mózes, birtokos, M.-Illye	pártoló	—	—	—
432	Réthi János, áll. népisk. tanító, Berekszó	rendes	3	—	—
433	Réthi Lajos, tanfelügyelő, Déva	»	3	—	—
434	Ribiczey Ferencz, ügyvéd, Kőrösbánya	pártoló	1	—	—
435	Ribiczey József, M.-Illye	»	1	1	1
436	Richter Károly, m. kir. adótárnok, Szászváros	»	—	—	—
437	Rieger János, hivatalfőnök, Uj-Sebeshely	»	1	1	—
438	Rimbás Sándor, körjegyző, Bajesd	»	—	—	—
439	Risztó Sándor, birtokos, Déva	rendes	—	—	—
440	Robotin Jolán, Pojána	pártoló	—	—	—
441	Robotin Péter, körjegyző, Pojána	»	—	—	—
442	Rodik István, Petrozsény	»	—	—	—
443	Rudai 12 Apostol Bányatársulat	50 frtos al.	—	—	—
444	Sajóhelyi Frigyes, főreálisk. tanár, Budapest	pártoló	1	—	—
445	Sándor Domokos, kép. tanár, Székely-Keresztur	rendes	—	—	—
446	Sándor János, főgymn. tanár, Szászváros	pártoló	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minőségi	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
447	Sándor József, kir. közjegyző, Déva	50 frtos al.	—	—	—
448	Sándor Lajos, szolgabíró, N.-Rápolc	pártoló	1	1	1
449	Sándor Miklós, megyei főjegyző, Déva	rendes	—	—	—
450	Scharfschmidt György, kohófőnök, Zalathna	pártoló	1	—	—
451	Schieszl Károly, m. k. postamester, Kőrösbánya	rendes	3	—	—
452	Schindelka Ernő, bányatiszt, Nagy-Ág	»	3	3	—
453	Schmidt József, takarékpénztári könyvvezető, Békés-Gyula	pártoló	1	—	—
454	Sokánder Miklós, körjegyző, Déva	»	1	—	—
455	Scholez Ottó, kincst. főerdész, V.-Hunyad	rendes	3	—	—
456	Schuller István, népisk. tanító, P.-Kalán	pártoló	—	—	—
457	Senn Ede, vasgyári főnök, Pusztá-Kalán	rendes	.	3	—
458	Simon Elek, körjegyző, Benczencz	pártoló	—	—	—
459	Dr. Súlyom-Fekete Ferencz, törv. elnök, Déva	50 frtos al.	—	—	—
460	Sóós Antal, képezdei tanár, Déva	pártoló	1	—	—
461	Söpkéz Henrik, törvénysz. irodaigazgató, Déva	»	—	—	—
462	Spech Károly, kohótiszt, Kudzsir	rendes	3	—	—
463	Spitzer Sándor, Maros-Illye	pártoló	—	—	—
464	Stanca Ábrám, Petrozsény	»	—	—	—
465	Stauber Ferdinánd, Petrozsény	»	—	—	—
466	Steinpöck Frigyes, Kudzsir	»	—	—	—
467	Stepán Miksa, bányamezőnök, Petrozsény	»	—	—	—
468	Stern Gusztáv, birtokos, Branyicska	»	1	—	—
469	Steyrer József, kincst. erdőmester, Nagy-Bánya	rendes	3	—	—
470	Stojka Béla, népiskolai tanító, Felső-Szilvás	pártoló	—	—	—
471	Stoyka Péter, Petrozsény	»	1	—	—
472	Straus Adolf, birtokos, V.-Hunyad	»	1	—	—
473	Strausz Nándor, birtokos, V.-Hunyad	»	—	—	—
474	Suba József, népisk. tanító, Bosoród	»	—	—	—
475	Suc Áron, birtokos, Cseb	»	—	—	—
476	Svoboda Péter, Piski	rendes	3	—	—
477	Szabó József, bányatiszt, Ruda	»	3	—	—
478	Szabó Józsefné, Ruda	pártoló	—	—	—
479	Szacsvay Sándor, Hidalmás	rendes	3	—	—
480	Szafa János, Ruda	pártoló	—	—	—
481	Szakács István, körjegyző, Brád	»	1	—	—
482	Szathmáry György, országgy. képvis. Budapest	rendes	3	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
483	Szállasi Ferencz, kereskedő, V.-Hunyad	50 frtos al.	—	—	—
484	Szánthó Károly, körjegyző, Al-Pestes	rendes	—	—	—
485	Szászvárosi takarékpénztár	»	3	—	—
486	Ifj. Székely Sándor, M.-Bretteye	pártoló	—	—	—
487	Br. Szentkereszthy György, Hosszuasszó	rendes	3	—	—
488	Br. Szentkereszthy Györgyné, Hosszuasszó	»	—	—	—
489	Szentpéteri Ignác, vasgyári orvos, Kudzsir	»	3	—	—
490	Szigethy János, m. kir. honvédfőhadn., Déva	pártoló	1	—	—
491	Szilvássy László, birtokos, O-Bretteye	50 frtos al.	3	—	—
492	Szitás János, gyakorló iskolai tanító, Déva	pártoló	—	—	—
493	Szöcs Sándor, ev.-ref. lelkész, Déva	rendes	3	—	—
494	Szöts Imre, birtokos, Alvincz	pártoló	—	—	—
495	Szöts Izidor, körjegyző, Rekettyefalva	rendes	—	—	—
496	Szűszmann Biber, birtokos, Bábolna	»	3	—	—
497	Tallacsek Ferencz, bányafőnök, Petrozsény	»	.	—	—
498	Tankó János, főreáliskolai tanár, Budapest	pártoló	1	—	—
499	Gr. Teleky Gusztávné, Kolozsvár	rendes	3	3	3
500	Gr. Teleky Károly, Kolozsvár	»	3	—	—
501	Terboacs Bertalan, kincstári főerdész, Déva	pártoló	1	—	—
502	Téglás Gábor, főreáliskolai tanár, Déva	rendes	—	—	—
503	Téglás István, áll. népisk. vezértanító, N.-Szeben	pártoló	1	—	—
504	Thoroczky Venczel, segédszolgabíró, M.-Illye	»	1	—	—
505	Tomutia Vazul, birtokos, Al-Vácza	»	—	—	—
506	Torma Zsófia, Szászváros	50 frtos al.	3	—	—
507	Tornya Sándor, kir. járásbíró, V.-Hunyad	»	—	—	—
508	Tódor Péter, körjegyző, Tordos	pártoló	1	—	—
509	Tóth László, ügyvéd, Déva	rendes	.	—	—
510	Dr. Tóth Sándor, megyei orvos, M.-Illye	pártoló	1	—	—
511	Török Árpád, segédszolgabíró, Ponor	50 frtos al.	—	—	—
512	Trifán János, kir. járásbíró, Algyógy	pártoló	1	—	—
513	Trifon Samuila, birtokos, Berény	»	1	—	—
514	Trombitás János, Petrozsény	»	—	—	—
515	Ugron Gáborné, sz. Knöpffler Mariczi, Székely- Udvarhely	rendes	3	—	—
516	Ugron Sándor, birtokos, Mező-Záh	»	—	—	—
517	Uláyn Ferencz, birtokos, Ribicze	»	—	—	—
518	Unger Károly, népiskolai tanító, Govásdia	pártoló	1	—	—

Folyó szám	A tag neve, netaláni társadalmi állása, lakóhelye	Tagsági minősége	Befizetett részvénydíj		
			1880.	1881.	1882.
			évre forint		
519	Várady Bertalan, szolgabíró, V.-Hunyad	rendes	—	—	—
520	Várady Elek, törvényszéki irnok, Déva	»	3	—	—
521	Váradai József, törvényszéki irnok, Déva	pártoló	1	—	—
522	Váradai Antal, bányafelőr, Ruda	rendes	3	—	—
523	Velieska Lajos, birtokos, Bábólna	50 frtos al.	—	—	—
524	Veress József, joggyakornok, Hátszeg	pártoló	1	—	—
525	Verzár Rező, Alvincz	»	1	—	—
526	Véghsó Gellért, országgy. képviselő, Budapest	rendes	3	—	—
527	Vincze Miklós, aljárásbíró, Kőrösbánya	pártoló	—	—	—
528	Vitus Lajos, főgymn. tanár, Szászváros	»	1	—	—
529	Vizoly Zakariás, főreálisk. tanár, Pancsova	»	—	—	—
530	Vukovics Géza, Kőrösbánya	»	1	—	—
531	Wagner Robert, Romoszhely	»	—	—	—
532	Walther József, V.-Hunyad	»	—	—	—
533	Weiss Károly, főreálisk. tanár, Déva	»	—	—	—
534	Werner Ferencz, bányafelőr, Gyalár	»	1	1	—
535	Werner Rudolf, Haró	»	1	—	—
536	Wiorel János, birtokos, Sibót	rendes	—	—	—
537	Wirkler János, Sibót	pártoló	1	—	—
538	Wlkolinszky Gyula, erdész-gyak., V.-Hunyad	»	1	1	—
539	Zatoschil Ferencz, vasgyári orvos, Gyalár	»	—	—	—
540	Zeitler Károly, adófelügyelői helyettes, Déva	»	—	—	—
541	Zeyk Antal, birtokos, Alvincz	»	1	—	—
542	Zeyk Miklós, birtokos, Nagy-Enyed	rendes	3	—	—
543	Zomor Antal, kir. járásbíró, Kőrösbánya	»	3	—	—
544	Ifj. Zudor Elek, birtokos, Benczencz.	pártoló	—	1	—

A társulat tisztviselői :

Elnök : gr. Kuun Géza.
Alelnök : dr. Sólyom-Fekete Ferencz.
Titkár : Kun Robert.
Könyvtárnok : König Pál.
Penzárnok : Lengyel Gergely.
Ügyész : dr. Petco Lázár.
Ideiglenes muzeum-igazgató : Téglás Gábor.

Igazgató választmány :

Apáthy László.	László Ignác.
Balogh József.	Lázár Farkas.
Barcsay Kálmán	Dr. Lészay László.
Bágya Zsigmond.	Maderspach János.
Br. Bornemissza Tivadar	Maderspach Victor.
Buda Ádám.	Moldován Demeter.
Buda Imre.	Pápiu János.
Dózsa Dénes.	Pogány György.
Éder Géza.	Dr. Reichenberger Zsigmond
Filtsch Károly.	Réthy Lajos.
Gergelyfi Tamás.	Sándor Domokos.
Dr. Hankó Vilmos.	Sándor Miklós.
Hüttl József.	Szilvássy László.
Br. Jósika Géza.	Szűcs Sándor.
Br. Jósika Lajos.	Torma Zsófia.
Kirinyi Lajos.	Tornya Sándor.

Pénztári kimutatás 1880. évről.

Bevétel	Összesen		Kiadás	Összesen	
	frt	kr.		frt	kr.
Alapítványokban befolyt összesen . . .	250	—	Kiadások összege	42	33
Alapítványi kamatokban befolyt összesen .	9	—	Pénzkészlet	432	67
Rendes tagdíjakban befolyt összesen . . .	132	—			
Pártolói tagdíjakban befolyt összesen . .	84	—			
Összesen . .	475	—	Összesen . .	475	—

Kelt Déván, 1880. december 30-án.

Lengyel Gergely
társ. pénztárnok.

Pénztári kimutatás 1881. év május hó 29-én.

Bevétel	Összesen		Kiadás	Összesen	
	frt	kr.		frt	kr.
Előző év december 30-án pénzkészlet . .	432	67	Kiadások összege	53	90
Alapítványokban befolyt összesen . . .	150	—	Pénzkészlet	929	27
Alapítványi kamatokban befolyt összesen .	15	—			
Rendes tagdíjakban befolyt összesen . .	228	50			
Pártolói tagsági díjakban befolyt összesen .	149	—			
Simó Lajos orsz. képviselő urtól ajándék .	8	—			
Összesen . .	983	17	Összesen . .	983	17

Kelt Déván, 1881. május hó 29-én.

Lengyel Gergely
társ. pénztárnok.

I-ső tábla: Torma Zsófia »Hunyad vármegye ősk. történelm.« czikkéhez.

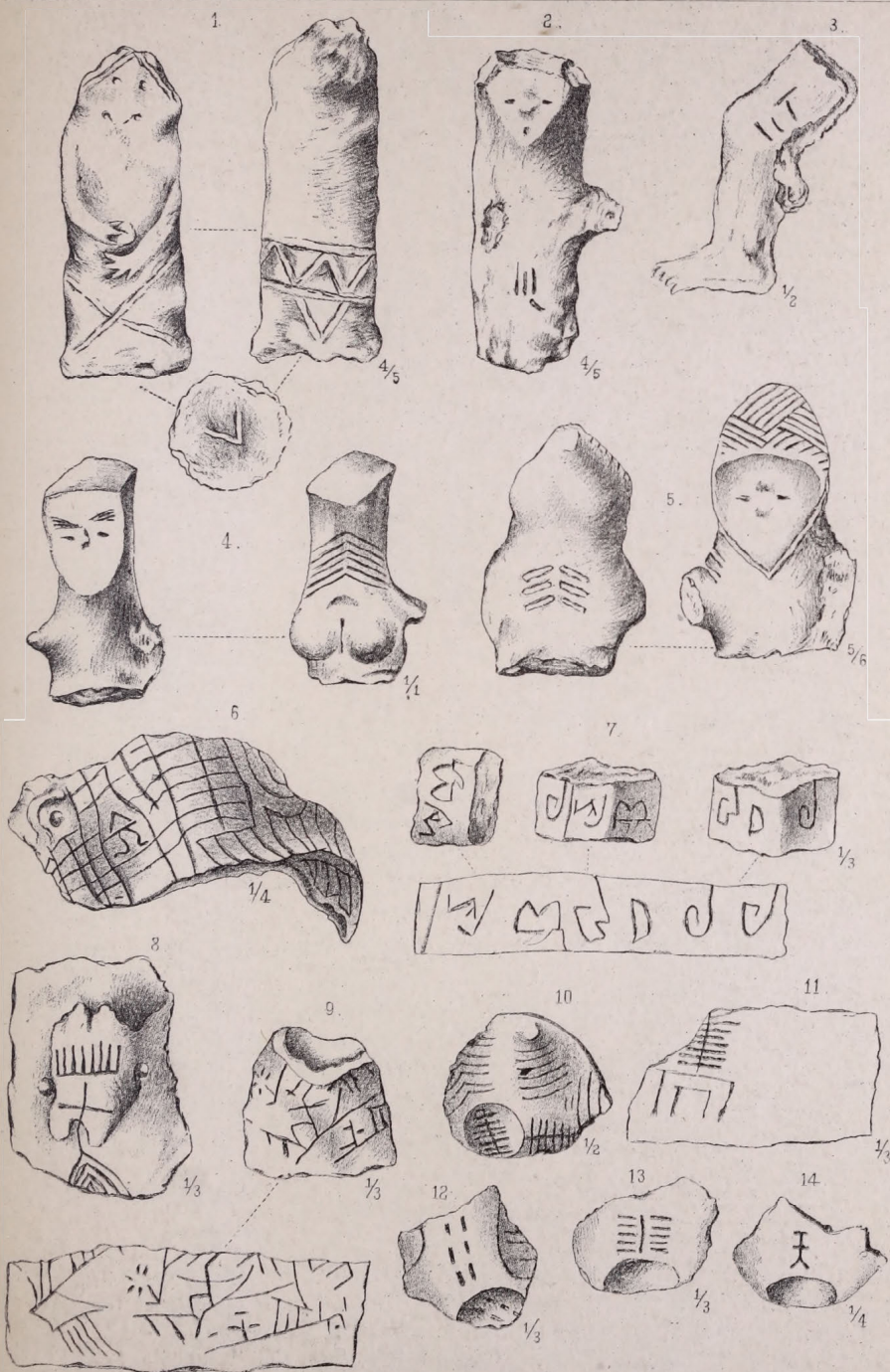
III-ik tábla : Torma Zsófia »Hunyad vármegye ősk. történelm.« czikkéhez.

IV-ik tábla : Form i Zsófia »Hunyad vármegye ősk. történelm.« czikkéhez.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10267 / 195. 2. sz.

